

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

DİYANET AYLIK DERGİ'DE (1991-2024) HZ.
PEYGAMBER DÖNEMİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARİF DURSUN

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER ARAS

BOLU, HAZİRAN- 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Arif DURSUN tarafından hazırlanan “DİYANET AYLIK DERGİ'DE (1991-2024) HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ” adlı tez çalışması jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir. 11/07/2025

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Unvanı Adı SOYADI
Üniversitesi

.....

Üye
Unvanı Adı SOYADI
Üniversitesi

.....

Üye
Unvanı Adı SOYADI
Üniversitesi

.....

Üye
Unvanı Adı SOYADI
Üniversitesi

.....

Üye
Unvanı Adı SOYADI
Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....

Arif DURSUN

ÖZET

**DİYANET AYLIK DERGİ'DE (1991-2024) HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

ARİF DURSUN

**BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI**

(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖMER ARAS)

BOLU, HAZİRAN- 2025

XIV + 154 sayfa

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kanuni görevlerinden biri, toplumu din konusunda bilgilendirmek ve aydınlatmaktır. Bu doğrultuda, Başkanlık bünyesine bağlı birimlerde çeşitli faaliyetler bulunmaktadır. Bu faaliyetlerden birisi olan dini yayın faaliyetlerini, süreli ve basılı yayınlar olmak üzere iki ana kategoriye ayırarak çalışmalarını sürdürmüştür. Süreli dini yayınlardan biri olan Diyanet Aylık Dergi, yayın hayatına 1968 yılında Diyanet Gazetesi adıyla başlamış, 1991 yılında ise bugünkü adını alarak yayınlanmaya devam etmiştir.

Bu çalışmada, 1991-2024 yılları arasında Diyanet Aylık Dergi'de yayımlanan, Hz. Peygamber ve onun dönemiyle ilgili makaleler ele alınarak incelenmiştir. Çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi ve kullanılan kaynaklar hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Birinci bölümde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevleri ve faaliyetleri tanıtıldıktan sonra Diyanet Aylık Dergi'nin tarihçesi ve içeriği hakkında açıklamalar yapılmıştır. İkinci bölüm de 1991-2024 yılları arasında yayımlanan toplam 408 sayı incelenmiştir. İncelenen sayılar arasında konumuzla doğrudan ilgili 351 makale tespit edilmiştir. Tespit edilen makalelerde konuların çeşitlilik arz etmesi nedeniyle çalışmanın daha anlaşılır ve sistematik olması için makaleler dokuz alt başlık altında sınıflandırılmıştır. Her bir makalenin konu ile ilişkisi, hangi yıllarda hangi konulara ağırlık verildiği, en çok işlenen temalar ve makalelerde öne çıkan bilgiler ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: İslam Tarihi, Siyer, Diyanet İşleri Başkanlığı, Hz. Peygamber, Diyanet Aylık Dergi.

ABSTRACT

THE PERIOD OF THE PROPHET IN DIYANET MONTHLY MAGAZINE (1991-2024)

MASTER THESIS

ARİF DURSUN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS

(SUPERVISOR: ASSİST. PROF. DR. ÖMER ARAS)

BOLU, JUNE 2025

XIV + 154 pages

One of the legal duties of the Presidency of Religious Affairs is to inform and enlighten society about religion. In this regard, there are various activities in the units affiliated to the Presidency of Religious Affairs. It continued its work by dividing religious publication activities, which is one of these activities, into two main categories: periodical and printed publications. Diyanet Monthly Magazine, one of the periodical religious publications, started its publication life in 1968 under the name Diyanet Newspaper and continued to be published under its current name in 1991.

In this study, articles about the Prophet Muhammad and his period, published in the Diyanet Monthly Magazine between 1991-2024, were examined. Our study consists of an introduction and two main parts. In the introduction section, general information about the subject, purpose, importance, method and sources used of the study is given. In the first section, after introducing the duties and activities of the Presidency of Religious Affairs, explanations were made about the history and content of the Diyanet Monthly Magazine. In the second part, a total of 408 issues published between 1991 and 2024 were examined. Among the issues examined, 351 articles directly related to our topic were identified. Due to the diversity of topics in the identified articles, the articles were classified under nine subheadings to make the study more understandable and systematic. The relationship of each article to the subject, which topics were emphasized in which years, the most frequently discussed themes and the prominent information in the articles were evaluated separately.

Keywords: Islamic History, Sirah, Presidency of Religious Affairs, Prophet Muhammad, Diyanet Monthly Magazine.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR.....	ix
GRAFİKLER.....	x
TABLolar.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
1.3. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları	4
2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NA VE DİYANET AYLIK DERGİ'YE GENEL BİR BAKIŞ.....	6
2.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görev ve Faaliyetleri	6
2.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Aylık Dergi Yayını	7
2.2.1. Diyanet Aylık Dergi'nin Tarihçesi.....	9
3. DİYANET AYLIK DERGİ'DE HZ. PEYGAMBER	10
3.1. Hz. Peygamber ve Yakın Çevresi.....	10
3.1.1. Doğumu	10
3.1.2. Vefatı	14
3.1.3. Aile İlişkileri	15
3.1.4. Eşleri.....	21
3.1.5. Sahâbesi.....	33
3.2. Hz. Peygamber ve Toplumun Bazı Kesimleri.....	51

3.2.1.	Çocuk	51
3.2.2.	Gençlik	55
3.2.3.	Kadın	59
3.2.4.	Yetimler	63
3.2.5.	Engelliler	65
3.2.6.	Gayrimüslimler.....	69
3.3.	Hz. Peygamber ve Değerler	72
3.3.1.	Barış	72
3.3.2.	Rahmet	75
3.3.3.	Kardeşlik	79
3.3.4.	Adalet	83
3.3.5.	Evrensel Değerler.....	84
3.3.6.	Şahsiyeti ve Ahlaki Nitelikleri	87
3.3.7.	Veda Hutbesi ve İnsan Hakları	92
3.4.	Hz. Peygamber ve Sosyal Hayat	96
3.4.1.	Eğitim	96
3.4.2.	Ticaret.....	101
3.4.3.	Cami	103
3.4.4.	Tebliğ.....	107
3.4.5.	Tıbb-ı Nebevî	111
3.4.6.	Hz. Peygamber ve Hayatından Örnekler.....	113
3.4.7.	Mekke'nin Fethi	115
3.5.	Hz. Peygamber ve İbadetler	117
3.5.1.	Ramazan	117
3.5.2.	Hac	121
3.6.	Hz. Peygamber, Hicret ve Medine	122
3.6.1.	Mi'rac	122

3.6.2. Hicret	128
3.6.3. Medine.....	136
4. SONUÇ.....	141
5. KAYNAKLAR.....	148

KISALTMALAR

Bt. : Binti

b. : Bin

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

Ö: Ölüm tarihi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

GRAFİKLER

Sayfa

Grafik 3.1. Hz. Peygamber sevgisi ve doğumu konulu makalelerin yıllara göre dağılımı.....	11
Grafik 3.2. Hz. Peygamber ve aile ilişkileri konulu makalelerin yıllara göre dağılımı.....	17
Grafik 3.3. Hz. Peygamber ve eşleri konulu makalelerin yıllara göre dağılımı ..	23
Grafik 3.4. Hz. Peygamber'in eşlerini konu alan makalelerin dağılımı	24
Grafik 3.5. Hz. Peygamber ve sahâbe konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	34
Grafik 3.6. Hz. Peygamber ve çocuk konulu makalelerin yıllara göre dağılımı..	52
Grafik 3.7. Hz. Peygamber ve gençlik konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	56
Grafik 3.8. Hz. Peygamber ve kadın konulu makalelerin yıllara göre dağılımı ..	60
Grafik 3.9. Hz. Peygamber ve yetimler konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	64
Grafik 3.10. Hz. Peygamber ve engelliler konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	66
Grafik 3.11. Hz. Peygamber ve barış konulu makalelerin yıllara göre dağılımı..	73
Grafik 3.12. Hz. Peygamber ve rahmet konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	76
Grafik 3.13. Hz. Peygamber ve kardeşlik konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	80
Grafik 3.14. Hz. Peygamber ve evrensel değerler konulu makalelerin yıllara göre dağılımı.....	85
Grafik 3.15. Hz. Peygamber'in şahsiyeti ve ahlaki nitelikleri konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	89
Grafik 3.16. Hz. Peygamber, Veda Hutbesi ve insan hakları konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	94
Grafik 3.17. Hz. Peygamber ve eğitim konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	97
Grafik 3.18. Hz. Peygamber ve cami konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	104
Grafik 3.19. Hz. Peygamber ve tebliğ konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	108
Grafik 3.20. Hz. Peygamber ve Tıbb-î Nebvî konulu makalelerin yıllara göre dağılımı.....	112
Grafik 3.21. Hz. Peygamber ve hayatından örnekler ile ilgili makalelerin yıllara göre dağılımı	114
Grafik 3.22. Hz. Peygamber ve Mekke Fethi konulu makalelerin yıllara göre dağılımı.....	116
Grafik 3.23. Hz. Peygamber ve Ramazan konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	118
Grafik 3.24. Hz. Peygamber ve Mi'rac konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	123
Grafik 3.25. Hz. Peygamber ve hicret konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	131
Grafik 3.26. Hz. Peygamber ve Medine konulu makalelerin yıllara göre dağılımı	138
Grafik 4.1. Diyanet Aylık Dergi'de ağırlık verilen konuların gösteren grafik ...	142
Grafik 4.2. Genel konu dağılımını gösteren grafik	143

Grafik 4.3. 1991-2024 yılları arasında Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve dönemi ile alakalı çıkan makalelerin aylara göre dağılımı	145
Grafik 4.4. 1991-2024 yılları arasında Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve dönemi ile alakalı çıkan makalelerin yıllara göre dağılımı	146

TABLolar

Sayfa

Tablo 3.1. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber sevgisi ve doğumu ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	11
Tablo 3.2. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	13
Tablo 3.3. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve vefatı ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	14
Tablo 3.4. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve aile ilişkileri ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	17
Tablo 3.5. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	18
Tablo 3.6. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve eşleri ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	24
Tablo 3.7. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	26
Tablo 3.8. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve sahâbe ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	34
Tablo 3.9. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	39
Tablo 3.10. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve çocuk ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	52
Tablo 3.11. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	53
Tablo 3.12. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve gençlik ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	56
Tablo 3.13. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	57
Tablo 3.14. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve kadın konulu yayımlanan makalelerin konu başlıkları	60
Tablo 3.15. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	61
Tablo 3.16. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve yetimler ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	64
Tablo 3.17. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve engelliler ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	67
Tablo 3.18. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	67
Tablo 3.19. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve gayrimüslimler ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	70
Tablo 3.20. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	70
Tablo 3.21. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve barış ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	73
Tablo 3.22. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	74

Tablo 3.23.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve rahmet ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	76
Tablo 3.24.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	77
Tablo 3.25.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve kardeşlik ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	80
Tablo 3.26.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	81
Tablo 3.27.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve evrensel değerler ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	85
Tablo 3.28.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	86
Tablo 3.29.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber’in şahsiyeti ve ahlaki nitelikleri ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	89
Tablo 3.30.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	91
Tablo 3.31.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber, Veda Hutbesi ve insan hakları ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları.....	94
Tablo 3.32.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	95
Tablo 3.33.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve eğitimle ilgili yayımlanan makale konu başlıkları	98
Tablo 3.34.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	99
Tablo 3.35.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve cami ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	104
Tablo 3.36.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	105
Tablo 3.37.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve tebliğ ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	108
Tablo 3.38.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	109
Tablo 3.39.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Tıbb-î Nebvî ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	112
Tablo 3.40.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	112
Tablo 3.41.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve hayatından örnekler ile ilgili makalelerin konu başlıkları.....	114
Tablo 3.42.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	115
Tablo 3.43.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Mekke Fethi ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	116
Tablo 3.44.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	116
Tablo 3.45.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Ramazan ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	118
Tablo 3.46.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	120
Tablo 3.47.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Mi’rac ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	124

Tablo 3.48.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	125
Tablo 3.49.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve hicret ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	131
Tablo 3.50.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	133
Tablo 3.51.	1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Medine ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları	138
Tablo 3.52.	Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı.....	139

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nı kaybetmesinin ardından ülke toprakları işgal edilmiş ve bu durum Millî Mücadele Hareketi'nin başlatılmasına neden olmuştur. Millî Mücadele sürecinde Ankara'da bir meclis kurulmuş, bu mecliste Şeyhülislamlık makamı yerine Şer'îye ve Evkaf Vekâleti oluşturulmuştur.¹ Ancak 3 Mart 1924'te Şer'îye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış, yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.² Kısa okunuşu DİB olan bu kurumun görev ve sorumlulukları anayasa ile belirlenmiş ve sınırları çizilmiştir. Bu görevler arasından en önemlileri; İslam dininin ibadet, inanç ve ahlak esasları ile ilgili işlerini yürütmek, toplumdaki ibadet yerlerinin yönetimini sağlamak ve dinî konularda toplumu aydınlatmaktır.³

DİB, kurulduğu tarihten itibaren toplumu aydınlatma konusunda çeşitli yollar ve yöntemler takip etmiştir. Camilerde hutbe, vaaz ve cami dersleriyle; cami dışında ise Kur'an kurslarında verilen dersler, bunların dışında seminerler, irşat ekipleri, konferanslar, hizmet içi eğitimler, sempozyumlar, radyo ve dijital yayıncılık ile televizyon dâhil olmak üzere birçok alanda halka hizmet sunmayı hedeflemiştir.⁴ DİB tüm bu hizmetlerde gelişen teknolojiyi etkin kullanma noktasında geri kalmamıştır. Bu faaliyetlerin en önemlileri arasında zikredebileceğimiz basın-yayın çalışmalarını geliştirerek halkla iletişim kurmaya çalışmıştır. Tezimizin temel kaynağı olan Diyanet Aylık Dergisi de bu bağlamda DİB'in basın-yayın alanındaki en önemli faaliyetleri arasındadır.

Diyanet Aylık Dergisi, DİB'in çıkardığı ilk süreli yayın değildir. Süreli yayın olarak DİB öncelikle "Diyanet İlmi Dergisi"ni (1962) yayımlamıştır. Daha sonra sırasıyla Diyanet Gazetesi (1968) ve Diyanet Çocuk Dergisi (1979) çıkarılmıştır. 1991 yılı Ocak ayında ise Diyanet Aylık Dergi'nin ilk sayısı

¹ Ali Akyıldız, "Şer'îyye ve Evkaf Vekâleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010).

² İrfan Yücel, "Diyanet İşleri Başkanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun (Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun), 633 (22 Haziran 1965), 4121; Diyanet İşleri Başkanlığı, *Faaliyet Raporu 2023* (Ankara: DİB Yayınları, 2023), 12-15.

⁴ Mehmet Görmez, *Diyanet ve Din Hizmetleri* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 94-100.

yayınlanmıştır. Tezimizin konusu da DİB'in 1991 yılında yayımlamaya başladığı ve günümüzde de hâlâ yayımlanmasına devam edilen Diyanet Aylık Dergi'deki Hz. Peygamber ve dönemi ile ilgili yazıları ele alıp incelemektir.

1991 yılından itibaren yayımlanmaya başlanan dergi, kurumun faaliyetlerini aktarmanın yanı sıra dönemin siyasal, ekonomik ve sosyal sorunlarını da gündemine taşımıştır. Bunun yanında derginin ana gayesi, halka dini inanç ve bilgileri aktarmak olmuştur.⁵

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezimizin amacı, DİB tarafından 1991-2024 yılları arasında yayımlanan Diyanet Aylık Dergisi'nde Hz. Peygamber dönemini incelemek ve değerlendirmelerde bulunmaktır. DİB her ay düzenli bir şekilde çıkardığı Diyanet Aylık Dergisi ile hem kendi personeline hem de tüm vatandaşlara ulaşmayı hedeflemektedir.⁶ Bu doğrultuda her ay farklı bir temayla okurlarının karşısına çıkmaktadır. Dergi ilk dönemlerinde aylık temanın dışında, ülke gündemindeki günlük ve aylık olaylara da sık sık yer vermiştir. İlerleyen zamanlarda bu tür içeriklerin sayısı azalmış ve makalelerin çoğunluğu aylık temaya uygun olarak yayımlanmıştır.

Derginin gerek ilk zamanlarında gerekse son zamanlarında değişmeyen konularının başında Hz. Peygamber ve dönemi gelmektedir. Özellikle yıl içerisinde farklı tarihlere denk gelen Mevlid-i Nebi Haftası⁷ ve Mevlid Kandillerinde, Hz. Peygamber ve döneminden oldukça detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Bu sayılarda genellikle her sene farklı bir tema belirlenmiş ve o aylarda bu temalar Hz.

⁵ Cenksu Üçer - Hatice Kübra Çelebi, "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur'an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Journal of Analytic Divinity* 5/2 (15 Haziran 2021), 138.

⁶ Lamia Levent Abul, "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye", *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Aralık 2015), 28-33.

⁷ 1989 ile 2017 yılı arasında her yıl 14-20 Nisan tarih aralığı Kutlu Doğum Haftası olarak kutlanmaktaydı. Ancak, 29 Kasım 2017 tarihli ve 30255 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan yönetmelik değişikliğiyle, bu haftanın adı "Mevlid-i Nebi Haftası" olarak değiştirilmiş ve kutlama tarihleri Hicrî takvime göre Rebiülevvel ayının 12. günü başlayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

MADDE 1 – 13/2/2010 tarihli ve 27492 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Kutlu Doğum Haftası ile Camiler ve Din Görevlileri Haftasını Kutlama Yönetmeliğinin adı "Mevlid-i Nebi Haftası ile Camiler ve Din Görevlileri Haftası Kutlama Yönetmeliği" şeklinde değiştirilmiştir.

MADDE 2 – Aynı Yönetmelikte yer alan "Kutlu Doğum" ibareleri "Mevlid-i Nebi" şeklinde değiştirilmiştir.

Peygamber döneminden örneklerle anlatılmıştır. Diğer sayılarda ise Hz. Peygamber ve dönemi ile ilgili yazılar daha az çıkmıştır.

Diyanet Aylık Dergi'nin çıkarıldığı aylardaki gündem, derginin temasının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla ilgili dönemde ortaya çıkan sorun ve çözüm bekleyen problemlere Hz. Peygamber döneminden referanslar verilerek çözüm yoluna gidilmeye çalışılmıştır. Belirli tarihlere denk gelen dini ve milli günlere atıf yapmak için de Hz. Peygamber döneminden örnekler yer verilmiştir. Mesela Ramazan ayı girince dergide Hz. Peygamber ve Ramazan ile ilgili makalelere yoğun olarak yer verilmiştir. Yaz Kur'an kursları ve eğitim öğretimin başladığı tarihlere denk gelen sayılarda, Hz. Peygamber ve eğitim ile alakalı makalelere yer verilmiştir. Çalışmamızda, dergide yayımlanan Hz. Peygamber dönemine dair yazıların, derginin çıktığı dönemdeki toplumsal olaylarla ilişkisi incelenmiş ve ayrıca DİB'in bu olaylar karşısında Hz. Peygamber'i nasıl ve hangi düzeyde anlattığı değerlendirilmiştir.

Son zamanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı ve Teşkilatı hakkında birçok çalışma yapılsa da Diyanet Aylık Dergi ve içeriği ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır.⁸ Ayrıca diğer araştırmalar incelendiği zaman DİB ve Diyanet Aylık Dergi farklı alanlarda incelenmiş lakin doğrudan bizim konumuzla (Hz. Peygamber ve dönemi) alakalı herhangi bir akademik çalışmanın olmadığı görülmüştür. Literatürü incelediğimizde DİB ve Diyanet Aylık Dergi'den ziyade hiçbir dergi özelinde bizim alanımızla ilgili çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir.

Bizim toplumumuzda derginin önemi ve yeri çok farklıdır. Tanzimat'tan bugünlere kadar ülkemizde birçok isimde sayısız dergi neşredilmiştir. Özellikle dini içerikli dergilerin ortak konularının başında Hz. Peygamber ve dönemi gelmektedir. Lakin bu dergilerdeki Hz. Peygamber ve döneminin incelenmemiş olması bu alanda

⁸ Hafize Esra Kurt, *Diyanet Aylık Dergi'nin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2008); Hasan Polat, *Diyanet Aylık ve Avrupa Dergilerinde Değişen Din Anlayışının Sosyolojik Analizi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018); Hatice Kübra Çelebi, *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2022); Abdullah Solmaz, *Diyanet Aylık Dergi'nin Tasavvufi Bağlamda Değerlendirilmesi* (Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2024); Fatime Zehra Güneş, *Diyanet Aylık Dergi'nin Dışlayıcılık, Kapsayıcılık ve Çoğulculuk Açısından İncelenmesi* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2024).

Çalışmaların az olduğunu göstermektedir. Çalışma bu alandaki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

1.3. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Çalışmamız DİB’in halka yönelik tebliğ vasıtalarından birisi olan Diyanet Aylık Dergi’de 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve dönemi ile ilgili yayımlanan makalelerin tespiti ve değerlendirmesini içermektedir. Giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, konusu yöntem ve kaynaklarından bahsedilmiştir. Birinci bölümde DİB görev ve faaliyetlerinden kısaca bahsedilmiş ve bu faaliyetler içerisinde yayın faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Devamında Diyanet Aylık Dergi’nin tarihçesi ve muhtevası hakkında genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm, çalışmamızın ana bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde Diyanet Aylık Dergi’de geçen Hz. Peygamber ve dönemi ile ilgili makaleler tasnif edilip değerlendirilmiştir.

lke gündemindeki sık değişimler, dergilerden kitaplara ve söyleşilere kadar pek çok alanda konu seçimlerini etkilemektedir. Diyanet Aylık Dergi de ülke gündemini ilk sayısından itibaren takip etmiş ve gündemle alakalı yazılar yayımlamıştır. Genel olarak konu ve alan ne olursa olsun, her sayıda ve yazıda mutlaka Hz. Peygamber’e atıfta bulunulmuştur demek yanlış olmayacaktır. Bazen, bir yazı içerisinde sadece Hz. Peygamber’in bir hadisine yer verilmiş, bazen sadece bir paragraflık Hz. Peygamber döneminden kısa olay anlatılmış, bazen de makalenin tamamında Hz. Peygamber döneminden bahsedilmiştir. Dolayısıyla ele aldığımız makalelerde incelediğimiz konuların yer alma oranları değişkenlik göstermektedir.

Çalışmamızın temel kaynağı olan Diyanet Aylık Dergi, DİB’in sayfasında bulunan dergi.diyanet.gov.tr adresinde halka açık bir şekilde yayımlanmaktaydı. Biz de çalışmamızın başlarında bu sayfadaki “arşiv” ve “ara” bölümlerini kullanarak dergilere ulaşım sağlayabildik. Lakin alışma sürecimizin ortalarına doğru sayfaya güncelleme gelip, dergilerin arşiv bölümü genel olarak halka kapatıldı. Bu süreçte dergilere tam erişim sağlayabilmek için DİB teşkilatındaki Süreli Yayınlar Daire Başkanlığı’ndan yardım alarak tüm sayılara ulaşmaya çalıştık.

Çalışmamızda, Diyanet Aylık Dergi'nin 1991 Ocak-2024 Aralık tarihleri arasında çıkan sayıların (408 sayı) tamamı incelenmiştir. Çalışmamızı daha kolay ve anlaşılabilir hale getirmek için makaleler konularına göre tasnif edilmiştir. Dergi tarihi boyunca köşe başlıkları sürekli değişkenlik gösterdiğinden bu kıstas tasniflendirmenin dışında tutulmuştur. Bunun yerine her makale kendi konusu özelinde değerlendirilmiştir. Örnek olarak “Hz. Peygamber (s.a.s) ve Ticari Hayatı” başlıklı makale, “Tarihten Sayfalar” adlı köşeden bağımsız olarak “Hz. Peygamber ve Ticaret” başlığı altında ele alınmıştır.⁹

Araştırma sürecinde derginin tamamı incelenmiş, konumuzla alakalı olan başlıklar düzenli ve açıklayıcı bir tablo haline getirilmiştir. Tablolarda dergilerin yayım yılı, ayları, yazarları, köşeleri, konuları ve sayfa numaraları belirtilmiştir. Diyanet Aylık Dergi'yi incelediğimiz zaman aralığı dahilinde dergi içerisinde Hz. Peygamber ve dönemi ile ilgili toplamda 351 makale, 21 kapak ve 58 kitap tanıtımı yayımlanmıştır. Dergideki yazılar dokuz ana başlık ve bunlara bağlı otuz iki alt başlık altında toplanmıştır. Oluşturulan bu tablolar neticesinde elde edilen verilerin analizleri yapılmış ve grafikler oluşturulmuştur. Yine buradaki sayısal verilere bakarak konu ve başlıkların yüzdelik grafikleri meydana getirilmiştir. Bu şekilde veri analizi ve tasnifi gerçekleştirilmiştir. Dergide kullanılan başlıkların genelinde bütünlüğün olmadığı ve bazılarında yazım yanlışlarının olduğu görülmüştür. Bundan dolayı başlıklar kullanılırken dergideki hali muhafaza edilmiştir.

⁹ Adnan Demircan, “Hz. Peygamber (s.a.s) ve Ticari Hayatı”, *Diyanet Aylık Dergi* 287 (Kasım 2014), 66-69.

2. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NA VE DİYANET AYLIK DERGİ'YE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Görev ve Faaliyetleri

Din, insanlık tarihi boyunca insanın olmazsa olmazlarından olagelmıştır. İnsanlar, dini vecibelerini yerine getirerek hem mutlu olmuş hem de sonunda mükâfat elde edeceğine inanmışlardır. İnsanlık dini vecibelerini sürekli bir kaynaktan öğrenmiştir. İlahi dinler özelinde bakacak olursak Hz. Peygamber ve öncesine kadar bu haber kaynakları Allah'ın gönderdiği peygamberler olmuştur. Hz. Peygamber zamanında Müslümanların dini konularda esas alacağı iki kaynak bulunmaktadır. Onlar da Kur'an ve Sünnettir. Nitekim konuyla ilgili hadisi şerifler bulunmaktadır. Örnek olarak şu hadis zikredilebilir: "Size iki şey bırakıyorum. Onlara sınıksız sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırırmazsınız: Bunlar, Allah'ın Kitabı ve Peygamber'inin sünnetidir."¹⁰

Hz. Peygamberden sonraki dönemde toplumu irşat görevi genel olarak bireysel yürütülmeye devam etmiştir. Ancak bu irşat görevlerinde devletin desteği de bulunmaktadır. Lakin devletin sınırlarının genişlemesi ve nüfus yoğunluğunun artması neticesinde irşat görevleri daha sistematik bir hale gelmiştir. Bu durumun bir yansımasını Selçuklu döneminde inşa edilen Nizamiye Medreseleri'nde görmekteyiz. Ancak dini tebliğ sadece medreselerde değil zaviyelerde de gerçekleşmiştir. Hatta bu iki tebliğ mekânı birçok kişinin İslam'a girmesine de vesile olmuştur.¹¹

Osmanlı Dönemi'ne geldiğimizde tebliğ vazifesi tekke ve zaviye dışında, Şeyhü'l-İslâmlık makamı ile de gerçekleştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise ilgili vazifeyi önceleri Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti (bakanlığı) ile yapmış, daha sonra ise Diyanet İşleri Reisliği'ne devretmiştir.¹² Diyanet İşleri Reisliği'nin adı ilerleyen dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı olarak değiştirilmiştir.¹³ Diyanet İşleri Reisliği'nin görev kapsamı kurulduğu günden itibaren sürekli genişlemiştir. 1927

¹⁰ Malik b. Enes, *el-Muvattâ*, thk. Beşşâr Avvâd Maruf - Mahmûd Muhammed Halil (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1991), "Câmi'", 8.

¹¹ Nebi Bozkurt, "Medrese", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/324.

¹² Şule Çakır, *Cuma Hutbeleri Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Tasavvuf Algısı (1980-2017)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019), 8.

¹³ Mehmet Bulut, "Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi", *Diyanet İlmi Dergi* 34/1 (1998), 104.

yılında çıkarılan bütçe kanununda taşra ve merkez teşkilatlarının idari yapısı belirlenmiştir. 1965 yılında “İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek” ibaresiyle Başkanlığın görev ve sorumluluk alanları belirlenmiştir.¹⁴ 2010 yılında zamanın gereksinimleri göz önüne alınarak yeni bir yasa çıkarılmış ve DİB yeninden yapılandırılmıştır. Yeni gelen bu yasa ile Başkanlık teşkilatı içerisinde genel müdürlükler kurulmuş, kariyer ve uzmanlaşma sistemi başlamıştır. Cami görevlilerinin niteliğinin değişmesi ve Din İşleri Yüksek Kuruluna yeni görevlerin verilmesi de bu yasa ile gerçekleşmiştir.¹⁵ 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemine geçilmesi ile Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığına bağlanmıştır.¹⁶ Kanunlarda belirtilen maddelere bakıldığında Diyanet İşleri Başkanlığı’nın uygulama alanının sınırlarının çizildiği ve kanunlarda tedricilik esasının uygulandığı görülmektedir. Yine bakanlık seviyesinden alınıp başkanlık seviyesine çekilmesi dinin siyasetle olan alakasını kesmek olarak yorumlanmıştır.¹⁷

Diyanet İşleri Başkanlığı kanun tarafından uhdesine verilen görevleri yerine getirmek için kurulduğu ilk günden beri çeşitli vasıtalarla başvurmuştur. Zamanla bu vasıtaları daha etkin kullanarak faaliyet alanını genişletmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı halka ulaşmak için vaaz, cami dersleri, hutbe, konferanslar, seminerler, dini yayınlar ve irşat faaliyetleri vasıtalarını kullanmıştır.¹⁸

2.2. Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Aylık Dergi Yayını

Diyanet İşleri Başkanlığına görevlerini icra edebilmesi için belli bir bütçe ayrılmaktadır. İlk defa 1924 ve 1925 yıllarında bütçe görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, dini yayın yetkisinin DİB’e verilmesinden önce dini yayın faaliyetleri açısından önem arz etmektedir.¹⁹ Bu doğrultuda 21 Şubat

¹⁴ Mehmet Nuri Yılmaz - İsmail İşi, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe - Teşkilat- Hizmet Ve Faaliyetler (1924 - 1997)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.), 20-50.

¹⁵ Yüksel Salman, “Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Emin Özafşar ile Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine Söyleşi”, *Diyanet Aylık Dergi* 255 (Mart 2012), 38.

¹⁶ Türkiye Cumhuriyeti, *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Diyanet İşleri Başkanlığı* (Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2018), 12-13.

¹⁷ Celal Sürgeç, *Diyanet İşleri Başkanlığı ve Eğitim Faaliyetleri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010), 19.

¹⁸ Diyanet İşleri Başkanlığının yayın politikasının bu çerçevede olduğuna dair bk Yüksel Salman, “Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Kadın”, *Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar Tebliğler-Müzakereler*, (2012), 399-407.

¹⁹ Mehmet Bulut, “Diyanet İşleri Reisliği (Başkanlığı) 1341 (1925) Mali Yılı Bütçe Müzakereleri”, *Diyanet İlmi Dergi* 36/1 (2000), 102-125.

1925 tarihinde TBMM’de alınan karar ile Diyanet İşleri Reisliği tarafından hadis tercümeleri ve Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tefsirinin yapılmasına karar verilmiştir. 1949 yılı itibariyle DİB’e dini yayın yetkisinin verilmesiyle beraber özel bir ödenek tahsis edilmiştir.²⁰

Dini yayın hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmadan önce Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti tarafından yürütülmekteydi. 03.03.1924 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı kurulunca bu görevi Zât İşleri Müdürlüğü uhdesine almıştır. 09.07.1951 yılında Dini Yayınlar Döner Sermaye Saymanlığı kurularak yayın hizmetlerinin genelinde basım, dağıtım ve satış işlemlerini hızlandırmak amaçlanmıştır.²¹ Çıkarılan bu kanunlar ve oluşturulan yeni birimler sayesinde dini yayıncılığın serüveni 1950 yılından itibaren ivme kazanmıştır. 1924 ile 1950 yılları arasında toplam 30 kitap yayımladığı görülmektedir.²² 1951 ile 1973 yılları arasında ise 144 kitap yayımlanmıştır.²³ Yıllar arasında çıkarılan kitap sayısına baktığımızda dini yayın faaliyetlerinin arttığını görmekteyiz.

1949 yılına kadar, Kur'an ve Hadis tercümeleri dışında kayda değer bir yayın faaliyeti gerçekleştirilmemiştir; zira Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu doğrultuda bir görevi bulunmamaktaydı.²⁴ Mezkûr eserlerin tercümesi ve yayınlanması ise TBMM’de alınan kararla gerçekleştirilmiştir.²⁵ 1950 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından çıkarılan yayınlar, ilmi eserler, kaynak eserler, cep kitapları, halk kitapları, mesleki kitaplar, İslam ve Türk Büyükleri, çocuk kitapları, sanat ve edebi eserler olmak üzere 9 ayrı kategoride yayımlanmıştır.²⁶

Bugün itibariyle Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü; Dijital Yayınlar Daire Başkanlığı, Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı, Süreli Yayınlar ve Kütüphaneler Daire Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Daire Başkanlığı, Döner Sermaye İşletme

²⁰ Mehmet Bulut, “Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din Hizmetleri”, *Diyanet İlmî Dergi* 30/3 (1994), 111.

²¹ Diyanet İşleri Başkanlığı(DİB), “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”, *Diyanet İşleri Başkanlığı* (Erişim 05 Nisan 2025).

²² Halit Güler, “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”, *Diyanet İlmî Dergi* 29/2 (1993).

²³ Güler, “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”, 35.

²⁴ Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, 9/455-460.

²⁵ Bulut, “Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din Hizmetleri”, 111.

²⁶ Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı, *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Tekilat-Hizmet Ve Faaliyetler (1924-1997)* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 694-704.

Müdürlüğü, Yabancı Dil ve Lehçelerde Yayınlar Daire Başkanlığı şeklinde alt birimlere ayrılarak görevlerini yerine getirmektedir.²⁷

2.2.1. Diyanet Aylık Dergi'nin Tarihçesi

DİB tarafından süreli yayın olarak çıkarılan ilk yayın, 1954 yılında “Reislik Mecmuası” adıyla yayımlanmaya başlanmıştır. Ardından Nisan 1956’da “Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası Ramazan Nüshası” adıyla yeni bir sayı yayımlanmıştır. 1962 yılına gelindiğinde Diyanet Dergi adı ile yeni bir dergi yayımlanmaya başlamıştır. Diyanet Dergi, 1991 yılına kadar faaliyetlerini yine bu isimle sürdürmüştür. 1991 yılında isim değişikliği yaparak “Diyanet İlmi Dergi” adını almıştır. 22 Kasım 1968 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından on beşer günlük aralarla “Diyanet Gazetesi” isimli yayın çıkarılmaya başlanmıştır. Diyanet Gazetesi, 1968 yılında Kasım ve Aralık aylarında çıkarılmış, 1969 yılında ise Ocak ve Nisan aylarında ikişer adet çıkarılmıştır. 1970 yılında Ekim, Kasım ve Aralık ayında toplam altı sayı çıkarılmıştır. 1971 yılına gelindiğinde on beş günde bir çıkarılmaya başlanmış, 1981 Aralık ayından 1991 yılı Ocak ayına kadar ayda bir defa olarak çıkarılmıştır. Diyanet Gazetesi, 1968 yılı ile 1981 Aralık ayı arasında 15 sayfa, 1981 Aralık ayı ile 1991 yılı Ocak ayına kadar 28 sayfa olarak çıkarılmıştır.²⁸ Diyanet Gazetesi 1991 yılına kadar toplamda 382 sayı çıkarmış ve aynı yıl isim değişikliğine giderek “Diyanet Aylık Dergi” olmuştur.²⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı, 1991 yılında Diyanet Gazetesi’nde hem isim değişikliği yapmış hem de muhtevasını zenginleştirmiştir. Diyanet Aylık Dergi bu adı ile 1991 yılı Ocak ayından itibaren her ay düzenli bir şekilde yayımlanmış ve günümüzde de yayımlanmaya devam etmektedir. Aralık 2024 tarihi itibari ile Diyanet Aylık Dergi 408. sayısına ulaşmıştır.

²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı(DİB), “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”.

²⁸ Cenksu Üçer - Büşra Zoba, “Diyanet İşleri Başkanlığının Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler”, *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (15 Aralık 2022), 229.

²⁹ Abul, “Diyanet Gazetesi’nden Diyanet Aylık Dergi’ye”.

3. DİYANET AYLIK DERGİ'DE HZ. PEYGAMBER

3.1. Hz. Peygamber ve Yakın Çevresi

3.1.1. Doğumu

Hz. Peygamber 571 yılında Mekke'de, Nisan ayına denk gelen Rebîülevvel ayının 12. gecesinde dünyaya gelmiştir. Bu yıl, tarihe Fil Vakası ile damga vurmuştur. Yemen yöneticisi Ebrehe'nin, fillerden oluşan ordusuyla Kâbe'yi yıkmak üzere Mekke'ye saldırdığı bu olay, mucizevi bir şekilde Ebrehe ordusunun helakıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle doğduğu yıla “Fil Yılı” denmiştir.³⁰

Hz. Peygamber'in soyu hem anne hem baba tarafından soylu bir aileye dayanır. Babası Abdullah, Kureyş kabilesinin ileri gelen ailelerinden Haşimoğulları soyundandır. Annesi Âmine de asil bir aileye mensuptur. Babası Abdullah, evliliğinden kısa bir süre sonra yaptığı bir ticaret yolculuğunda hastalanmış ve Medine'de vefat etmiştir. Bu olay, Hz. Peygamber'in henüz doğmadan yetim kalmasına sebep olmuştur.³¹

Hz. Peygamber'in doğumu, ailesi ve çevresi için büyük bir sevinç kaynağı olmuştur. Annesi Âmine, doğum sırasında herhangi bir zorluk çekmediğini ve doğum anında olağanüstü hâller yaşandığını anlatmıştır. Doğumdan sonra annesi, onu dedesi Abdülmuttalib'e götürmüş, dedesi de büyük bir sevinçle torununu kucağına almış ve ona “Muhammed” adını vermiştir. Bu isim, “övlümüş” ve “övgüye layık” anlamına gelir.³² Bu isim Arap toplumunda o dönem pek yaygın değildi, bu da onun ne kadar özel bir çocuk olduğunun bir göstergesiydi.

Hz. Peygamber'in doğduğu gece, İslam tarihinde ve Müslümanların kalbinde çok özel bir yere sahiptir. İşte bu mübarek geceye “Mevlid Gecesi”, onun doğumunu anma vesilesiyle kutlanan özel güne de “Mevlid Kandili” denir. “Mevlid” kelimesi, Arapça'da "doğum" anlamına gelir.³³ Dolayısıyla Mevlid Kandili, Hz. Peygamber'in doğduğu gecedir. Bu kandil, onun dünyaya gelişinin bir

³⁰ İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-meğâzi*, 48; Ebû Hatim el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, thk. Hafız Seyyid Aziz Beg (Beyrut: Müessesetü'l-Kütubu's-Sekâfiyye, 1987), 1/33-39.

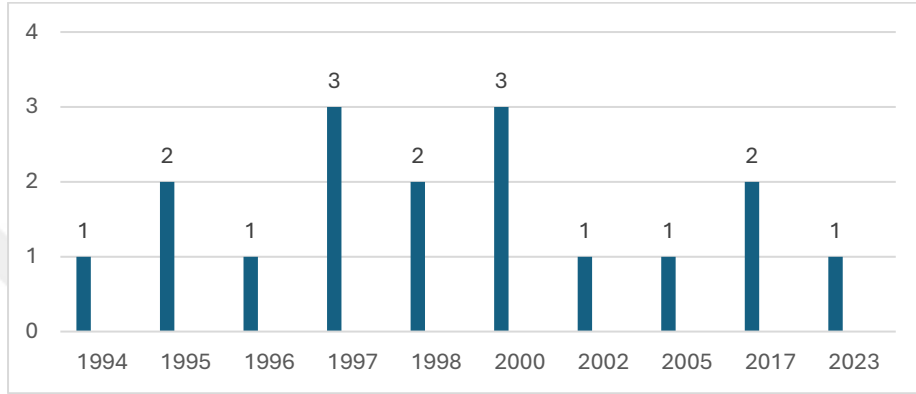
³¹ el-Mes'ûdî, *et-Tenbihu ve'l-İşraf*, 200-201.

³² İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 1/53.

³³ Ahmet Özel, “Mevlid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/475.

kutlaması, bir anma ve aynı zamanda onun örnek hayatına duyulan sevginin bir göstergesidir. Dolayısıyla Diyanet Aylık Dergi de bu konuyu ara ara gündemine getirmiştir.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve doğumu konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.1. Hz. Peygamber sevgisi ve doğumu konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber sevgisi ve doğumu ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.1. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber sevgisi ve doğumu ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1994	Ağustos	21	Ayın Konusu	Mevlid Gecesi (Lütfi Şentürk)
1995	Nisan	4	Gündem	Nurlu Doğum (Şükrü Özbuğday)
1995	Ağustos	32	Ayın İçinden	Mevlid Kandili (Lütfi Şentürk)
1996	Şubat	4	Gündem	Asr-ı Saadetten Günümüze Hz. Peygamber Sevgisi (Doç. Dr. Hüseyin Algül)
1997	Mart	47	Makale	Ashabın Peygamber Efendimizi Sevmeleri (Dr. Durak Pasmaz)
1997	Nisan	16	Ayın İçinden	Kutlu Doğum'un 1426. Yıl Dönümünde Hz. Peygamber'in Örnek Şahsiyetinden Çizgiler (Şükrü Özbuğday)

1997	Ağustos	20	İslam ve İnsan	Sevgili Peygamberim (Prof. Dr. M. Kemal Atik)
1998	Mayıs	24	Ayın İçinden	Kutlu Doğumu Karşılarken (Aytekin Yılmaz)
1998	Temmuz	22	Ayın İçinden	Kutlu Gece Mevlid Kandili (Şükrü Özbuğday)
2000	Nisan	6	Gündem	Hz. Muhammed'in Kutlu Doğumu (Şükrü Özbuğday)
2000	Nisan	20	Vaaz Örneği	Kutlu Doğum (Lütfi Şentürk)
2000	Haziran	40	Din ve Toplum	Aydınlık Bir Devrin Açıldığı Kutlu Gece (Şükrü Özbuğday)
2002	Mayıs	43	Ayın Konusu	Kutlu Gece Mevlid Kandili (Şükrü Özbuğday)
2005	Nisan	20	Gündem	Mehmed Âkif'in Dilinden Kutlu Doğum Bir Gecenin Nuru (Prof. Dr. İsmail Lütfi Çakan)
2017	Kasım	4	Başmakale	Mevlid-i Nebi (Prof. Dr. Ali Erbaş)
2017	Kasım	6	Gündem	Hz. Peygamber ve Mevlit Kandili Geleneği (Dr. Emine Gümüş Böke)

Grafikte görüldüğü üzere, Hz. Peygamber'in sevgisi ve doğumu hakkında toplam on yedi makale yayımlanmıştır. Bu makalelerden on dört tanesi 2005 yılına kadar olan dönemde yayımlanmıştır. Bu durum, 2005 yılından önce konuya daha fazla önem verildiğini göstermektedir. Hz. Peygamber'in miladî takvime göre 20 Nisan 571 tarihinde doğduğu kabul edildiğinden, ülke genelinde 2017 yılına kadar Nisan aylarında Kutlu Doğum programları düzenlenmekteydi. Bu nedenle, Nisan aylarında yayımlanan makale sayısının daha fazla olması da bu durumla ilişkili görünmektedir.

Hiz. Peygamber'in doğduğu tarih, Hicrî takvime göre Rebîülevvel ayının on ikinci gecesine denk gelmektedir. Hicrî takvim her yıl ortalama on gün geri geldiğinden, Rebîülevvel ayı miladî takvimde aylar arasında sürekli yer değiştirmektedir. Bu nedenle, Rebîülevvel ayının on ikinci gecesine denk gelen dönemde ülke genelinde Mevlid Kandili kutlanmaktadır. Dolayısıyla bu tarihlerde de Hiz. Peygamber'in doğumu ile ilgili makaleler yayımlanmıştır. 1991 yılından itibaren her yıl Mevlid Kandili programları düzenlenmiş olmasına rağmen, her yıl bu konuyla ilgili makale yayımlanmadığı görülmektedir.

Yayımlanan makaleler genel olarak incelendiğinde, Hz. Peygamber'in son peygamber olduğu vurgusunun sıkça yapıldığı ve onun merhametli yönüne özellikle dikkat çekildiği görülmektedir. Makalelerin büyük çoğunluğu Mevlid Kandili münasebetiyle kaleme alınmış olup, kandil gecelerinde "neler yapmalıyız?" sorusu etrafında şekillenmiştir. Ayrıca bu gecelerde, millet olarak birlik ve beraberliğimizin pekiştirilmesine yönelik tavsiyelere ve dualara da yer verilmiştir.

Makalelerin yalnızca altı tanesinin akademik unvana sahip yazarlar tarafından kaleme alınmış olması, derginin akademik kalitesi açısından yetersiz bir durum olarak değerlendirilebilir. Özellikle bu makalelerin büyük bir kısmının derginin ilk yıllarında yayımlanmış olması, söz konusu durumu açıklayan önemli bir etken olarak görülebilir. Yayımlanan makaleler arasında dikkat çeken bir diğer husus ise Şükrü Özbuğday'a ait altı makalenin bulunmasıdır.³⁴ Bu sayı, toplam makalelerin yaklaşık üçte birine tekabül etmektedir. Şükrü Özbuğday'ın makaleleri genel olarak incelendiğinde, içerik ve yapı bakımından benzer özellikler taşıdığı, makalelerde verilen örneklerin genellikle aynı olduğu görülmektedir. Konuya uzmanlık düzeyinde hâkim farklı yazarlardan makale alınmak yerine, sürekli aynı yazarın benzer içerikteki yazılarına yer verilmesinin hem içerikte tekrara yol açtığını hem de derginin genel kalitesi açısından olumsuz bir tablo ortaya koyduğunu ifade etmek gerekir.

Tablo 3.2. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Doç. Dr. Durak Pasmaz	1
	Prof. Dr. İsmail Lütü Çakan	1
Tefsir	Prof. Dr. M. Kemal Atik	1
Fıkıh	Doç. Dr. Emine Gümüş Böke	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Hüseyin Algül	1
Dinler Tarihi	Prof. Dr. Ali Erbaş	1

³⁴ Şükrü Özbuğday, “Nurlu Doğum”, *Diyanet Aylık Dergi* 52 (Nisan 1995), 4-7; Şükrü Özbuğday, “Kutlu Doğum’un 1426. Yıl Dönümünde Hz. Peygamber’in Örnek Şahsiyetinden Çizgiler”, *Diyanet Aylık Dergi* 76 (Nisan 1997), 16-18; Şükrü Özbuğday, “Kutlu Gece Mevlid Kandili”, *Diyanet Aylık Dergi* 91 (Temmuz 1998), 22-23; Şükrü Özbuğday, “Hz. Muhammed’in Kutlu Doğumu”, *Diyanet Aylık Dergi* 112 (Nisan 2000), 5-9; Şükrü Özbuğday, “Aydınlık Bir Devrin Açıldığı Kutlu Gece”, *Diyanet Aylık Dergi* 114 (Haziran 2000), 40-41; Şükrü Özbuğday, “Kutlu Gece Mevlid Kandili”, *Diyanet Aylık Dergi* 137 (Mayıs 2002), 43-45.

2017 yılı Kasım ayında yayımlanan “Hz. Peygamber ve Mevlid Kandili Geleneği” başlıklı makalenin giriş kısmı dışında,³⁵ dergide yer alan hiçbir makalede Hz. Peygamber’in doğumundan önceki dönem, doğumu ve doğum sonrasında yaşanan olaylar ele alınmamıştır. Oysa Mevlid Kandilinin özünde Hz. Peygamber’in doğumu bulunmaktadır. Bu nedenle, dergide Hz. Peygamber’in doğumuna ilişkin bilgilere yeterince yer verilmemesi, önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

3.1.2. Vefatı

Hız. Peygamber, hayatının son döneminde Medine’deki Uhud şehitliğini ve Cennetü’l-Bâki kabristanını ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerin ardından bir rahatsızlık geçirmiş ve zamanla hastalığı ilerlemiştir. Hastalığın etkisiyle günlük görevlerini yerine getirmekte zorlanmış, cemaatle namaz kılamayacak hâle gelmiştir. Bunun üzerine namazlarda imamlık görevini Hz. Ebû Bekir’in üstlenmesini istemiştir.

Hız. Peygamber hastalığı sırasında yüksek ateş ve halsizlik gibi belirtiler göstermiştir. Hasta yatağında iken, Suriye tarafına gönderilmesi planlanan ordu için hazırlıkların tamamlanmasını ve ordunun hareket etmesini istemiştir. Vefatı, hicretin on birinci yılı Rebiülevvel ayının on ikisinde, Hz. Âişe’nin evinde gerçekleşmiştir. Kaynaklarda, son kıldırıldığı namazın akşam namazı olduğu bilgisine yer verilmektedir. Hz. Peygamber’in vefatıyla birlikte vahiy süreci sona ermiş ve İslam toplumu yeni bir döneme girmiştir.

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve vefatı ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.3. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve vefatı ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1999	Haziran	40	Ayın İçinden	Hız. Peygamber’in (s.a.s) Vefatı (Bahattin Akbaş)
1999	Haziran	46	Örnek Vaaz	Peygamberimizin Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle (Lütfi Şentürk)

³⁵ Emine Gümüş Böke, “Hz. Peygamber ve Mevlit Kandili Geleneği”, *Diyanet Aylık Dergi* 323 (Kasım 2017), 6-8.

“Hz. Peygamber ve Vefatı” konusuna dair dergide yalnızca iki makalenin yer alması ve her ikisinin de aynı sayıda yayımlanmış olması, bu önemli başlığın yeterince kapsamlı bir şekilde ele alınmadığını göstermektedir. Hz. Peygamber’in vefatından önceki sürece dair kaynaklarda yer alan birçok ayrıntının, özellikle son günlerindeki tutumları, aldığı kararlar ve ümmete bıraktığı mesajların derinlemesine işlenmemiş olması bir eksikliktir. Bu yönüyle, söz konusu dönemin sosyal, dini ve siyasi etkilerini irdeleyen daha fazla çalışmanın dergide yer alması gerektiği açıktır.

1999 yılı Haziran ayında yayımlanan “Hz. Peygamber’in (s.a.s) Vefatı” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in Uhud şehitliğini ve Bâki kabristanını ziyaret ettikten sonra rahatsızlandığı belirtilmiş, Veda Hutbesi’nde dirilerle, burada ise ölülerle adeta vedalaştığı yorumu yapılmıştır. Makalede, Hz. Peygamber’in sağlığının gün geçtikçe kötüleştiği ve cemaatin arasına çıkamayacak duruma geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in namaz imamlığı görevini Hz. Ebû Bekir’in üstlenmesini istediği vurgulanmıştır.³⁶ Aynı sayıda yayımlanan “Peygamberimizin Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle” başlıklı makalede ise, *“Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim”*³⁷ ayetinin nazil olmasından seksen bir veya seksen iki gün sonra Hz. Peygamber’in vefat ettiği belirtilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in hastalığının humma olduğu ve son kıldırıldığı namazın ise akşam namazı olduğu vurgulanmıştır.³⁸

3.1.3. Aile İlişkileri

Hz. Peygamber’in aile ilişkileri, İslam ahlakı ve toplumsal düzenin temellerini anlamak için oldukça önemli bir konudur. Hz. Peygamber, yalnızca dini tebliğ eden bir lider değil, aynı zamanda örnek bir eş, baba ve aile reisi olarak da İslam toplumuna rehberlik etmiştir. Aile içindeki ilişkilerde gösterdiği adalet, sevgi, saygı ve hoşgörü, İslam’ın aile yapısına verdiği önemin bir yansımasıdır. Hz. Peygamber, aile üyeleriyle olan ilişkilerinde, İslam’ın insan onuruna, karşılıklı haklara ve merhamete dayalı öğretilerini somut olarak sergilemiş, aile içindeki her

³⁶ Bahattin Akbaş, “Hz. Peygamber’in (s.a.s) Vefatı”, *Diyanet Aylık Dergi* 102 (Haziran 1999), 40-41.

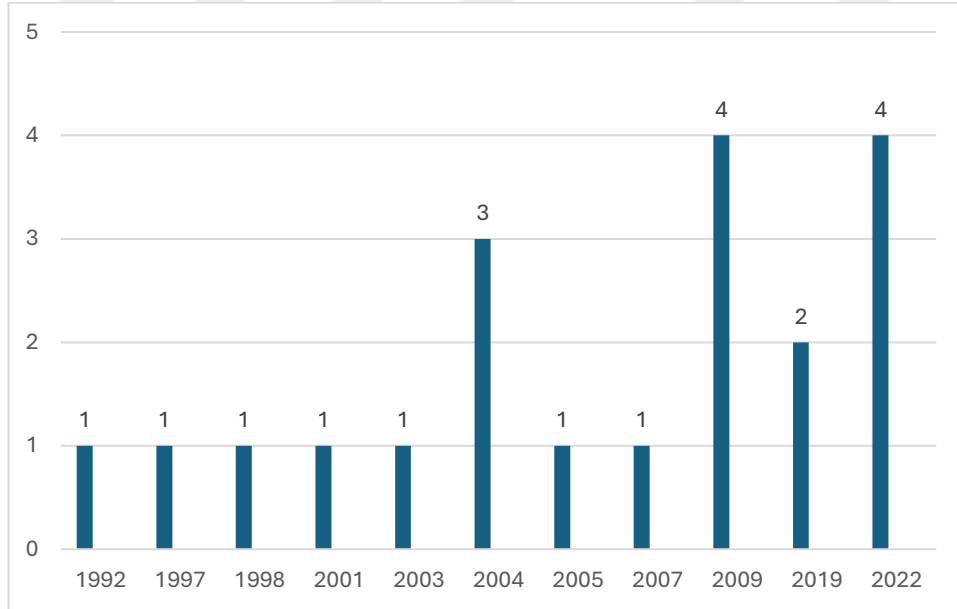
³⁷ Mâide, 5/3.

³⁸ Lütü Şentürk, “Peygamberimizin Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle”, *Diyanet Aylık Dergi* 102 (Haziran 1999), 46-48.

bireyi eşit bir şekilde gözeterek onların haklarına riayet etmiştir. Hz. Peygamber’in aile içindeki tutumu, sadece o dönemdeki toplumun değil, günümüz dünyasında da sağlıklı ve dengeli aile yapılarının inşa edilmesine ışık tutmaktadır

Hz. Peygamber özellikle gençlere evlenmelerini ve yuva kurmalarını tavsiye etmiş,³⁹ diğer Müslümanların da gençlerin evlenmesi için teşvik edici olmalarını ve onlara kolaylık sağlayarak yardımcı olmalarını istemiştir.⁴⁰ Hz. Peygamber ailenin ancak nikâhla kurulabileceğini belirterek çirkin işlerin aileye zarar vermesini engellemiştir. Nikâhla beraber kurulan ailede anne, baba ve çocukların haklarını belirlemiş ve herkesten bu kurallara uymasını emretmiştir. Aynı zamanda kurulan aile ortamında aile içi bireylerin birbirinin hakkına riayet etmesini tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber buna işaret eden bir hadisinde şöyle buyurmaktadır: “Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en iyi olanınızım!”⁴¹

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve aile ilişkileri konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

³⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Câmi ‘u’l-müsnedü’s-şahîhu’l-muhtasar min umûri Resûlillâh ‘alayhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Mustafa Dîb el-Boğa (Dimaşk: İbn Kesir, 1993), “Nikâh”, 2.

⁴⁰ Ebû Davud, *es-Sünen*, thk. Şuâyib el-Arnâvut - Muhammed Kâmil Karabelli (Daru’r-Risâle el-Âlemiyye, 2009), “Nikâh”, 31.

⁴¹ Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ Sevra et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Saîd el-Leḥham (Beyrut: Daru’r-Risâle el-Âlemiyye, 2009), “Menâkıb”, 137.

Grafik 3.2. Hz. Peygamber ve aile ilişkileri konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve aile ilişkileri ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.4. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve aile ilişkileri ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1992	Eylül	12	Gündemin İçinden	Hz. Peygamber'in Aile Hayatı (Prof. Dr. Yaşar Kandemir)
1997	Nisan	19	Ayın İçinden	Peygamber Efendimizin Anne Sevgisi (Dr. Durak Pasmaz)
1998	Mayıs	50	Din ve Toplum	Örnek Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber (s.a.s) (Dr. Durak Pasmaz)
2001	Haziran	5	Gündem	Hz. Muhammed'in Aile İçindeki Örnek Davranışları (Şükrü Özbuğday)
2003	Mart	12	Makale	Hz. Peygamber'in Ailesinde Sevgi ve Hoşgörü (Yrd. Doç. Dr. Osman Eğri)
2004	Mayıs	44	Kutlu Doğum	Eş Olarak Hz. Muhammed (Yard. Doç. Dr. Öznur Özdoğan)
2004	Mayıs	50	Kutlu Doğum	Hz. Peygamber'in Torunlarıyla İlişkisi (Prof. Dr. İbrahim Sarıçam)
2004	Mayıs	51	Kutlu Doğum	Hz. Peygamber'in Ailenin Bireylerine Karşı Sevgisi (Şükrü Özbuğday)
2005	Mart	23	Gündem	Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın Evliliği (Abdurrahman Akbaş)
2007	Nisan	44	Bir Konu Bir Ayet	Ailevî Sorunların Çözümüne Kur'an ve Hz. Peygamber'in Yaklaşımı (Doç. Dr. İsmail. Karagöz)
2009	Nisan	4	Gündem	Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örnekliği (Prof. Dr. Ali Akpınar)
2009	Nisan	13	Gündem	Hz. Peygamber Devrinde İslam Ailesinden Bazı Kesitler (Prof. Dr. Rıza Savaş)
2009	Nisan	17	Gündem	Allah Rasulü'nün Ailesi ve Yaşanan Sorunların Çözümüne Dair (Doç. Dr. Soner Gündüzöz)
2009	Aralık	62	Portre	Hz. Peygamber'in Kızı Fatıma (r.anha) (Doç. Dr. Adem Apak)

2019	Kasım	4	Başyazı	Peygamberimiz ve Aile (Prof. Dr. Ali Erbaş)
2019	Kasım	14	Gündem	Peygamberimiz ve Aile (Aliye Doruk)
2022	Ağustos	4	Başyazı	Resulüllah'ın Ümmete Emaneti Ehl-i Beyt (Prof. Dr. Ali Erbaş)
2022	Ağustos	7	Gündem	En Güzel Aile Ehl-i Beyt (Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin Varol)
2022	Ağustos	12	Gündem	Ehl-i Beyt Bizim Neyimiz Olur (İhsan Ünlü)
2022	Ağustos	26	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber'in Ailesi Olarak Sahâbe-i Kiram (Doç. Dr. Yaşar Akaslan)

Tabloda görüldüğü üzere Hz. Peygamber ve aile ilişkileri bağlamında genellikle farklı köşelerde toplam yirmi makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin on yedi tanesi farklı yazarlar tarafından ele alınmıştır.

Hz. Peygamber ve aile ilişkileri bağlamında, Diyanet Aylık Dergi'nin konuya ehemmiyet verdiği ve çeşitli yıllarda aile konusunu dergi gündemine getirerek anlattığı görülmektedir. Mesela 2009 Nisan, 2019 Kasım ve 2022 Ağustos aylarında bizzat dergi kapağı ve gündemi "Hz. Peygamber ve Aile" şeklinde oluşturulmuş ve bu bağlamda makaleler yayımlanmıştır. Makaleler genellikle Hz. Peygamber'in aile içerisindeki bireylere karşı nasıl davrandığını anlatan olaylar üzerinden yazılmıştır. Özellikle Hz. Peygamber'in, eşleri ile ilgili olan hadiseleri, aile başlığı altında birçok makalede anlatılmış ve bunlar üzerinden günümüz aile meselelerine atıfta bulunulmuştur. Aynı örnekler, farklı makalelerde sıkça yer almakta ve benzer temalar işlenmektedir. Söz konusu makalelerde Hz. Peygamber'in çocukları, torunları, damatları, hizmetçileri ve süt anneleri ile ilişkileri de ele alınmakta; onun bu bireylerle olan iletişimi ve karşılaşılan problemler karşısında nasıl müdahalelerde bulunduğu açıklanmaktadır.

Tablo 3.5. Diyanet Aylık Dergi'de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Tefsir	Prof. Dr. İsmail Karagöz	1
	Prof. Dr. Ali Akpınar	1
Hadis	Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir	1

	Doç. Dr. Durak Pasmaz	2
İslam Tarihi	Prof. Dr. İbrahim Sarıçam	1
	Prof. Dr. Rıza Savaş	1
	Prof. Dr. Adem Apak	1
	Prof. Dr. M. Bahaüddin Varol	1
Din Psikolojisi	Prof. Dr. Öznur Özdoğan	1
Dinler Tarihi	Prof. Dr. Osman Eğri	1
	Prof. Dr. Ali Erbaş	2
Kıraat	Doç. Dr. Yaşar Akaslan	1
Arap Dili ve Belagatı	Prof. Dr. Soner Gündüzöz	1

1997 yılı Nisan ayında yayımlanan “Peygamber Efendimizin Anne Sevgisi” başlıklı makalede, Hz. Peygamberin annesi Hz. Âmine’nin (ö. 575) künyesi verilmiş, ardından babası Abdullah (ö.569) ile evlenmesinden bahsedilmiştir. Hz. Peygamber’in annesi ile çok vakit geçiremediği belirtilerek süt anneleri Süveybe (ö. 7/628) ve Halime de konuya dahil edilmiştir. Makalenin devamında Hz. Peygamberin süt kardeşi Şeyma, dadısı Ümmü Eymen (ö. 24/645) ve yengesi Fatıma Hatun (ö. 4/625) anlatılarak Hz. Peygamber’in bunlara karşı gösterdiği saygıdan bahsedilmiştir.⁴²

1998 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Örnek Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber (s.a.s)” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in aile içerisinde yaşadığı olaylar genel olarak alt başlıklar halinde özetlenmiş, verilen örneklerde Hz. Âişe’nin (ö. 58/678) ismi ön plana çıkmıştır. Verilen her alt başlığın altında konunun anlaşılması için açıklama kısmından hemen sonra o konu ile ilgili Hz. Peygamber’in yaşadığı bir olay anlatılmıştır.⁴³

2001 yılı Haziran ayında yayımlanan “Hz. Muhammed’in Aile İçindeki Örnek Davranışları” başlıklı makalenin tamamı sekiz sayfadan oluşmaktadır. Bu yönü ile incelediğimiz ve dergide yayımlanan diğer makalelere kıyasla daha fazla hacimlidir. Yazının tamamı tek bir başlık altında sunulmuş, alt başlıklar kullanılmamıştır. Hz. Peygamber’in sadece eşleri ile ilgili olan hatıralarını

⁴² Durak Pasmaz, “Peygamber Efendimizin Anne Sevgisi”, *Diyanet Aylık Dergi* 76 (Nisan 1997), 19-22.

⁴³ Durak Pasmaz, “Örnek Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber (s.a.s)”, *Diyanet Aylık Dergi* 89 (Mayıs 1998), 50-53.

aktarmakla kalmayıp aynı zamanda aile kavramı içeresine giren çocuklar, yaşlılar, yakın akrabalar ve evde çalışan hizmetçilerden de örnekler verilmiştir.⁴⁴

2009 yılı Nisan ayında yayımlanan “Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği” başlıklı makalede Hz. Peygamber’in aile içindeki bireylere karşı tutum ve davranışları alt başlıklar halinde ele alınarak örneklendirilmiştir. Sütannesi ve Hz. Peygamber adlı alt başlığın ortalarında şöyle bir ifadeye yer verilmiştir: “*Sütannesi Halime Hatun’u gördükçe, “Ümmü Eymen, ehl-i beytimin hatırası!” “Benim annem, annemden sonraki annem” der, kendisine içten sevgi ve saygı gösterir, omuz atkısını serip üzerine oturtur, bir dileği varsa hemen yerine getirirdi.*”. Burada müellifin bilgileri karıştırdığı söylenebilir. Çünkü Ümmü Eymen ve Fâtıma bt. Esed ile ilgili bilgileri,⁴⁵ Halime için söylenmiş gibi aktarmaktadır. Dipnot verdiği kaynağa bakıldığında da bilgilerin farklı olduğu görülmektedir. Örneğin *Nisâ havle’r-resûl* adlı kitapta Hz. Peygamber’in Hz. Halime’ye annemden sonra annem dediği bulunmamaktadır.⁴⁶ Yine aynı makalede Ümmü Eymen ile Halime’yi aynı konu içerisinde zikrettiği görülmektedir. Lakin cümleye Ümmü Eymen diye başlamış, Halime ile devam etmiştir. Dolayısı ile burada bir bilgi yanlışlığı bulunmaktadır.⁴⁷

2009 yılı Nisan ayında yayımlanan “Allah Rasulü’nün Ailesi ve Yaşanan Sorunların Çözümüne Dair” başlıklı makale, genel olarak diğer makalelerden farklı bir üslup kullanılarak yazılmış ve günümüzde yaşanan sorunların çözümüne dair Hz. Peygamber döneminden örnekler vererek çıkarımlar yapılmıştır. Makaleye konudan bağımsız olarak, günümüz insanının günlük rutini anlatılarak başlanmış ve bunun aslında her insanın yaşadığı ortak bir deneyim olduğu belirtilmiştir. Günümüzde her şeyin hızlı yaşandığı, sorunların da çözümlerin de hızlı olduğu vurgulanmış, ardından konu aile içi meseleye taşınmıştır. Bu bağlamda, ailevi sorunlara çözüm arayışında, Allah Rasulü’nün ailesine dair örneklerin incelenmesi

⁴⁴ Şükrü Özbuğday, “Hz. Muhammed’in Aile İçindeki Örnek Davranışları”, *Diyanet Aylık Dergi* 126 (Haziran 2001), 5-12.

⁴⁵ Ebûbekir Ahmed b. Hayseme İbn Ebî Hayseme, *et-Târihu’l-Kebîr* (Kahire: el-Fârûku’l-Hadîsetu li’t-tab’i ve’n-neşr, 2006), 2/790; Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, ts.), 24/351.

⁴⁶ Muhammed İbrahim Selîm, *Nisâ Havle’r-Resûl*, ts., 25.

⁴⁷ Ali Akpınar, “Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber’in Örnekliliği”, *Diyanet Aylık Dergi* 220 (Nisan 2009), 4-8.

gerektiği ve onun ailesinde ortaya çıkan sorunlara karşı izlediği çözüm yollarının anlaşılmasının önemine değinilmiştir.⁴⁸

3.1.4. Eşleri

Hız. Peygamber, dedesinin vefatından sonra sekiz yaşında amcası Ebu Talib'in (ö. 620) evine yerleşmiş ve burada yirmi beş yaşına kadar kalmıştır. Yirmi beş yaşında Hız. Hatice (ö. 620) ile evlenince amcasının evinden ayrılıp eşiyle beraber yeni evlerine geçmiştir. Hız. Peygamber ilk eşi olan Hız. Hatice ile yaklaşık yirmi beş yıl evli kalmıştır. Bu evlilikten Kasım, Abdullah, Zeyneb (ö. 8/629) , Rukıyye (ö.2/624), Ümmü Külsûm (ö. 9/630) ve Fatıma (ö.11/632) doğmuştur.⁴⁹ Hız. Hatice vefat edince Hız. Peygamber başka hanımlarla evlenmiştir. Sırasıyla Sevde bt. Zem'a (ö. 54/675), Âişe bt. Ebû Bekir, Hafsa bt. Ömer (ö. 45/665), Zeyneb bt. Huzeyme (ö. 4/625), Ümmü Seleme Hind bt. Ebû Ümeyye (ö. 59/680), Zeyneb bt. Cahş (ö. 20/641), Cüveyriye bt. Hâris(ö. 50/671), Safiyye bt. Huyey(ö. 50/670), Ümmü Habîbe Remle bt. Ebû Süfyân (ö. 44/664), ve Meymûne bt. Hâris (ö. 61/681), ile evlenmiştir. Ayrıca Hız. Peygamber'in cariyeleri de bulunmaktadır. Onlar da biri Mâriye bt. Şem'un el- Kıbtiyye (ö. 16/637) olup Hız. Peygamber'in oğlu İbrahim'in de annesidir. Diğerleri de Reyhâne bt. Zeyd bt. Şem'un b. Zeyd (ö. 10/632) 'dir.⁵⁰

Hız. Peygamber'in hanımlarına müminlerin anneleri anlamında "Ümmehâtü'l-mü'minîn" denilmektedir. Bu durum Ahzab Suresi 6. Ayet-i Kerîme'de ifade edilmektedir. Şöyle ki: "*Peygamber müminlere kendi canlarından daha yakındır, onun hanımları ise müminlerin anneleridir.*"⁵¹ Müminlerin anneleri olmalarının hukuki açıdan da bazı sonuçları bulunmaktadır. Örnek olarak kocası ölen bir kadın başka bir adamla evlenebilirken Peygamber hanımları için bu yasaklanmıştır.⁵²

⁴⁸ Soner Gündüzöz, "Allah Rasülü'nün Ailesi ve Yaşanan Sorunların Çözümüne Dair", *Diyanet Aylık Dergi* 220 (Nisan 2009), 17-20.

⁴⁹ Muhammed b. İshak İbn İshâk, *es-Siyer ve'l-meğâzî*, thk. Süheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 82.

⁵⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbni Sa'd, *et-Tabakât* (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 10/125.

⁵¹ Ahzâb, 33/6.

⁵² Muhammed es-Sâbüni, *Safvetü't Tefâsir*, thk. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar, 2020), 91.

Hız. Peygamberin çok eşli olması, tarihten beri İslam karşıtı grupların dikkatinden kaşmamıştır. Özellikle müsteşrikler bu konuda olumsuz değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Oysaki Hız. Peygamber'in evliliklerine bakıldığında, bunların büyük bir kısmının siyasi, sosyal ve hukuki gerekçelere dayandığı görölmektedir. Nitekim Hız. Peygamber, eşlerinden Sevede, Zeynep ve Ümmü Seleme ile, eşlerini kaybederek dul kalan ve toplumsal olarak desteksiz duruma düşen bu kadınları himaye etmek amacıyla evlenmiştir. İslam'dan önce evlatlığın öz evlat muamelesi görmesinin yanlış bir uygulama olduğunu göstermek maksadıyla Zeyd b. Harise'nin boşadığı Hız. Zeynep ile evlenmiştir. Köklü Arap kabileleri ve aşhabın önde gelenleri ile akrabalık bağı kurarak kalplerinin yumuşamasını sağlamak amacıyla da Hafsa, Ümmü Habibe, Safiyye ve Cüveyriye ile evlenmiştir.

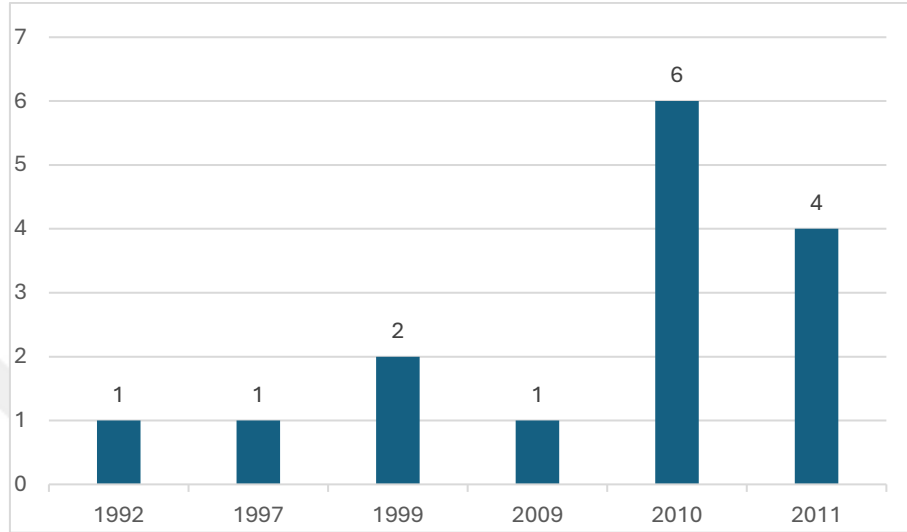
Hız. Peygamber'in hayatında evli kaldığı toplam süre otuz dokuz yıldır. Bu sürenin yirmi beş yılını sadece Hız. Hatice ile geçirmiştir. Hız. Hatice vefat edene kadar, Hız. Peygamber hiç kimse ile evlenmemiştir. Hız. Hatice vefat ettikten sonra sırasıyla diğer hanımları nikâhına almıştır. Evlendiği bütün kadınlar arasında daha önce evlilik yapmamış olan tek kişi Hız. Âişe'dir. Bu durum göz önüne alındığında, bu evliliklerdeki maksadın bazılarının iddia ettiği gibi şehvet değil, güdülen farklı amaçlar olduğu anlaşılır.

Hız. Peygamber'in eşleri, makalelerde anlatılırken farklı üslup ve metotlar kullanılmıştır. Bazı makaleler muhtemelen derginin okurlarını dikkate alarak sade yazılırken bazıları tamamen akademik bir üslupta yazılmıştır. Makalelerin genelinde konu ile ilgili farklı görüşlere erken dönem siyer kaynaklarından örnekler verilmiştir. Dolayısıyla Diyanet Aylık Dergi'nin konuların yazım biçimi, şekli ve içeriği ile alakalı kesin ve net bir şablonunun olmadığı, bu konuda yazarlara genel olarak serbest bir alan tanıdığı görölmektedir.

Diyanet Aylık Dergi'de dikkat çeken diğer bir husus ise kaynakların verilmesi meselesidir. Hız. Peygamber dönemi ile ilgili yazılan makalelerin tamamında bu konuda birlik yoktur. Yazılan bazı makalelerin sonunda kaynaklar sıralanırken kimilerinde ise dipnot bulunmamaktadır. Kaynak verilen makaleleri de iki ana grupta tasnif edebiliriz. Bazı yazılarda makalenin sonunda kaynaklar sıralanırken bazılarında cümle sonunda parantez içerisinde verilmiştir. Yani

mevzubahis makalelerin bir kısmı metin içi (APA) kullanırken, bir kısmı sayfa altı dipnot kullanmaktadır.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve eşleri konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

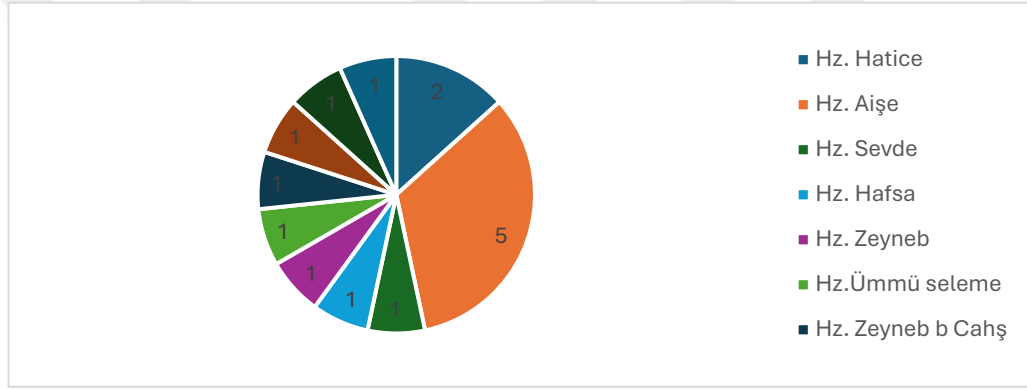
Grafik 3.3. Hz. Peygamber ve eşleri konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

Grafikte görüldüğü üzere Diyanet Aylık Dergi tarihi boyunca ele aldığımız Hz. Peygamber’in Eşleri ile ilgili yazılan makalelerin yayımlanma yoğunluğu farklılık arz etmektedir. Hz. Peygamber’in eşleri 1992, 1997 ve 2009 yıllarında birer defa, 1999 yılında iki defa, 2011 yılında dört defa ve 2010 yılında altı defa olmak üzere toplam on beş makalede yer bulmuştur. Genel olarak baktığımız zaman böylesine önemli bir konuda bu kadar az sayıda makalenin olması dikkat çekicidir. Bu konuda 1991–1999 yılları arasında sadece iki makale yayımlanmış, 1999 yılının Kasım ayında ayrıca iki makale yayımlanmıştır. 1999 – 2009 yılları arasında bu konu ile alakalı hiç makale yayımlanmamıştır. Aynı şekilde 2012 – 2024 yılları arasında da hiç makale bulunmamaktadır. Aslında ülkemizde yaşanan toplumsal olaylara baktığımız zaman özellikle de aile ile ilgili konularda Hz. Peygamber’in eşlerine daha fazla yer verilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Son yıllarda aile içi

kavgaların ve boşanmaların arttığını göz önüne aldığımız zaman⁵³ bu konunun ne kadar ehemmiyetli olduğunu görebiliriz.

2010 yılının Mart ayından itibaren, Portre köşesinde Hz. Peygamber'in eşleri anlatılmıştır. Burada düzenli olmasa da bir serinin başlatıldığını görmekteyiz. Makaleler genel olarak konuyla ilgili çalışmalarıyla öne çıkan Prof. Dr. Âdem Apak tarafından kaleme alınmıştır. Yazılan makaleleri genel olarak incelediğimiz zaman kısa biyografi şeklinde olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber'in eşleri hakkında yazılan makalelerin kişi eksenli grafik dağılımı aşağıdaki gibidir:

Grafikte görüldüğü gibi yazılan makalelerde Hz. Âişe'ye beş, Hz. Hatice'ye iki, Hz. Peygamber'in diğer eşlerine birer defa yer ayrılmıştır. Lakin Hz. Peygamber'in eşlerinden olan Hz. Meymûne ve cariyelerinden Mâriye ile Reyhane'ye dergi tarihi boyunca hiç yer verilmemiştir. 2010 yılının Mart ayına

Grafik 3.4. Hz. Peygamber'in eşlerini konu alan makalelerin dağılımı

kadar Hz. Peygamber'in eşleri ile ilgili yazılan altı makalenin dört tanesi Hz. Âişe ile ilgilidir.

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve eşleri ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.6. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve eşleri ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
-----	----	-------	------	--------

⁵³ TÜİK'in raporlarına göre 2023 yılında 173 bin 342, 2024 yılında ise 187 bin 343 boşanma vakasının gerçekleştiği görülmektedir.

1992	Ekim	38	Sanat	Zeynep binti Huzeyme (Aydın Talay)
1997	Temmuz	38	Din ve Toplum	Vefatının 1319. Yıl Dönümünde, Örnek İslâm Kadını Hz. Âişe (r.a) (Şükrü Özbuğday)
1999	Mart	64	Kadın ve Aile	Mü'minlerin Annesi Hz. Hatice (r.a) (Havva Baş, Fatma Alpaslan)
1999	Mayıs	67	Kadın ve Aile	Hz. Âişe (Havva Baş, Fatma Alpaslan)
2009	Nisan	60	Portre	Müminlerin Bilge Annesi ve Fakih Kadınların Öncüsü Hz. Âişe (r.a) (Prof. Dr. Abdullah Kahraman)
2010	Mart	62	Portre	Müminlerin Annesi Âişe (r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)
2010	Nisan	62	Portre	Hz. Peygamber'in Eşi Ümmü Hâbibe (r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)
2010	Haziran	62	Portre	Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme (r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)
2010	Temmuz	62	Portre	Hz. Peygamber'in İlk Eşi Hz. Hatice (r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)
2010	Eylül	62	Portre	Hz. Peygamber'in Eşi Hz. Sevde (r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)
2010	Ekim	62	Portre	Hz. Peygamber'in Eşi Hz. Zeyneb bt. Cahş (r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)
2011	Şubat	42	Bir Hadis Bir Yorum	Bir İftira Üç Gerçek (Prof. Dr. İ.Hakkı Ünal)
2011	Nisan	62	Portre	Müminlerin Annesi Hz. Hafsa(r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)
2011	Haziran	62	Portre	Müminlerin Annesi Hz. Cüveyriye(r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)
2011	Temmuz	62	Portre	Müminlerin Annesi Hz. Safiyye(r.anha) (Doç. Dr. Âdem Apak)

Tabloda görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in eşleri ile alakalı makaleler genelde portre köşesinde yayımlanmıştır. Bu konu ile ilgili yazılan makalelerin dokuz tanesini Prof. Dr. Âdem Apak yazmıştır. Âdem Apak'ın 2010 yılı Mart sayısından itibaren bir seriye başladığı ve bunu devam ettirdiği görülmektedir. Kendisinin İslam tarihçisi olması ve konuyla ilgili uzmanlığı, derginin akademik niteliğine önemli katkılar sağlamaktadır.

Tablo 3.7. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. İ. Hakkı Ünal	1
Fıkıh	Prof. Dr. Abdullah Kahraman	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Adem Apak	9

1992 yılının Ekim sayısında yayımlanan “Zeynep bt. Huzeyme” başlıklı makale, başka bir makalenin tam ortasında küçük ve ayrı bir yazı olarak paylaşılmıştır. Zeynep bt. Huzeyme’nin cömertlik vasfı ön plana çıkarılmış ve kendisinden “Yoksulların annesi” diye bahsedilmiştir. İlk kocasıyla beraber, ilk Müslümanlardan olan Zeynep bt. Huzeyme’nin, kocasını Bedir Gazvesi’nde (2/624) kaybetmesinden otuz bir ay sonra Hz. Peygamber ile evlendiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber ile evlendikten sekiz ay sonra vefat ettiği ve ömrü boyunca sürekli fakirleri muhafaza ettiği belirtilmiştir.⁵⁴

1997 yılının Temmuz sayısında yayımlanan “Vefatının 1319. Yıl Dönümünde, Örnek İslâm Kadını Hz. Âişe (r.a)” başlıklı makalede Hz. Âişe’nin, babasının daveti üzerine küçük yaşlarda Müslüman olduğu ve hicretin ikinci yılında Hz. Peygamber ile evlendiği bildirilmiştir. Hz. Peygamber ile koşu yarışı yaptığından, mızraklarla savaş oyunu oynayan Habeşlileri beraber seyrettiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamberin, Hz. Hatice’den sonra en çok Hz. Âişe’yi sevdiği ve onunla bulunmaktan çok mutlu olduğu belirtilmiştir. Yazıda Hz. Âişe’nin nafile namazlara önem verdiği ve kadınlarla beraber namaz kılarken onlara imamlık yaptığı belirtilmiştir. Yaklaşık altmış iki tane köle ve cariyesini azat ettiği ve bunların birçoğunun daha sonradan ilimle meşgul olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber vefat ettiği zaman Kur’an-ı Kerim-i ve Hz. Peygamber’in sünnetini en iyi bilen sahâbîler arasında sayılmıştır. Hz. Âişe’nin Arap tarihi, ensâb ilmi, câhiliyye çağının sosyal durumu, örf ve âdetleri hakkında geniş bilgisi olduğu vurgulanmıştır. Fakih ve müctehid olduğu belirtilen Hz. Âişe’nin, en çok hadis rivayet eden yedi sahabiden biri kabul edildiği ve 2210 hadis rivayet ettiği ifade edilmektedir. Hz. Peygamber’in vefatından sonra sahâbeden birçoğunun vefat

⁵⁴ Aydın Talay, “Zeynep binti Huzeyme”, *Diyanet Aylık Dergi* 22 (Ekim 1992), 38.

etmesi ve savaşlar için farklı şehirlere gitmesi, Medine’de sahâbî sayısının azalmasına neden olmuştur. Hz. Âişe’nin Medine’de kalması ve evini sürekli ilim öğrenmek isteyenlere açması, burada ilmin sürekli devam etmesine vesile olmuştur. Makalede İfk hadisesinden çok kısa bahsedilmiş ve burada Hz. Âişe’nin bu olay esnasında göstermiş olduğu sabra dikkat çekilmiştir. Hz. Âişe’nin, Hz. Peygamberden sonra kırk yedi yıl daha yaşadığı ve 14 Temmuz 678 tarihinde Medine’de vefat ettiği ifade edilmiştir.⁵⁵

1999 yılının Mart sayısında yayımlanan “Mü’minlerin Annesi Hz. Hatice (r.a)” başlıklı makalenin girişinde, bu sayıdan itibaren Kadın ve Aile köşesinde İslam kadınlarının anlatılacağından bahsedilmiş ve ilk olarak Hz. Hatice’den başlanıldığı dile getirilmiştir. Lakin derginin genelini incelediğimiz zaman bu yazının yayımlandığı 1999 yılından 2009 yılı Nisan ayına kadar Hz. Peygamber’in eşleri sadece iki yazıda konu edilmiştir. Hz. Hatice’nin, Hz. Peygamber ile evliliğinden önce iki kere evlendiği ve bu evliliklerden bir oğlan ile bir kız çocuğunun olduğu belirtilmiştir. Kırk yaşına geldiği zaman ise Hz. Peygamberle evlendiği ve bu evlilikten altı çocuğu olduğu aktarılmıştır. İslam öncesinde kendisine yüksek ahlakı ve iffeti sebebiyle “Tâhire” denildiği belirtilmiştir. Hz. Hatice ile Hz. Peygamber’in evliliği öncesi yaşanan ticaret kervanı olayı detaylı şekilde anlatılmıştır. Hz. Peygamber ve Hz. Hatice’nin 25 yıl evli kaldığı ve vefatından sonra da Hz. Peygamberin, Hz. Hatice’yi hiçbir zaman unutmadığı biraz da duygusal olarak dile getirilmiştir.⁵⁶

1999 yılının Mayıs sayısında yayımlanan “Hz. Âişe” başlıklı makale, Hz. Âişe’nin 614 yılında Mekke’de doğduğu ve Hicretin ikinci yılında Medine’de Hz. Peygamberle evlendiği bilgiler ile başlar. Medine’de yaşayıp da Hz. Peygambere bizzat soru soramayan kadınların sorularını Hz. Âişe’nin Hz. Peygamber’e sorduğu bildirilmiştir. Hz. Âişe’nin çocuğu olmamasına rağmen Hz. Peygamberin kendisini, yeğeni olan Abdullah’a izafeten Ümmü Abdullah diye künyelediği vurgulanmıştır. Onun Hz. Peygamber’in hanımlarından okuma yazma bilen üç kişiden birisi olduğu aktarılmıştır. Sahâbeden bazılarının verdiği fetvaları eleştirdiği ve bu konularda

⁵⁵ Şükrü Özbuğday, “Vefatının 1319. Yıl Dönümünde, Örnek İslâm Kadını Hz. Âişe (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 79 (Temmuz 1997), 38.

⁵⁶ Havva Baş - Fatma Alpaslan, “Mü’minlerin Annesi Hz. Hatice (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 99 (Mart 1999), 64.

Resulullah'ın uygulamalarını dile getirdiği bildirilmiştir. Hz. Âişe'nin 678 yılında vefat ettiği ve cenaze namazını Ebû Hüreyre'nin kıldırıldığı aktarılmıştır.⁵⁷

2009 yılının Nisan sayısında yayımlanan “Müminlerin Bilge Annesi ve Fakih Kadınların Öncüsü Hz. Âişe (r.a)” başlıklı makalede genel olarak Hz. Âişe'nin ilmi yönü anlatılmıştır. Öksüz ve fakir çocuklarla birebir ilgilendiği özellikle vurgulanmıştır. Hz. Âişe'nin, Hz. Osman zamanında yapılan bazı uygulama ve atamaların isabetsiz olduğuna kanaat getirip, Hz. Osman'ın muhalifleri arasında yer aldığı belirtilmiş, daha sonradan Peygamber Hanımlarına vakarlarını korumak adına evlerinde oturmalarını emreden ayetleri düşününce yaptığı bu muhaliflikten ve siyasete bulaşmaktan pişman olduğu belirtilerek tövbe ettiği anlatılmıştır. Makale, Hz. Âişe'nin sadece Hz. Osman döneminde muhalif kimliğiyle öne çıktığı ve hemen ardından pişman olarak kendisini ilme adanmış intibasını uyandırmaktadır. Lakin Hz. Âişe'nin, Hz. Osman'ın vefatından sonra yaşanan gelişmelerde Hz. Ali ile görüş ayrılığına düştüğü ve olayların sonucunda onunla karşı karşıya gelip savaştığı bilinmektedir.⁵⁸ Hz. Âişe ile ilgili şimdiye kadar çıkan makalelerde bu konulara ilk defa yer verilmiş olması da dikkat çekicidir. Yine İfk hadisesinin de sadece bir paragrafla anlatılıp adeta geçirilmesi, olayın detayıyla anlatılmaması da dikkat çekicidir. Bu tarihe kadar Hz. Âişe'den bahseden iki makale de ağırlıklı olarak Hz. Âişe'nin ilmi yönünden bahsedilerek detaylı örnekler verme yoluna gidilmiştir. Bu makalede ise Hz. Âişe'den, İfk hadisesi üzerinden kısaca bahsedilmiştir.⁵⁹

2010 yılının Mart sayısında yayımlanan “Müminlerin Annesi Âişe (r.anha)” başlıklı makalede Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe ile nikâhının Hicretten önce Mekke'de kıyıldığı, düşünlerinin ise Medine'de olduğu vurgulanmıştır. Mekke'nin Fethi (8/630) için hazırlıklar başlayınca Hz. Peygamberin seferin ne tarafa olacağını herkesten gizlediği, sadece eşi Hz. Âişe'ye söylediği aktarılmıştır. Hz. Âişe'ye Benî Mustalık Gazvesi sonrasında atılan iftira ile Hz. Âişe'nin, Hz. Osman ve Hz. Ali zamanlarında yaptığı siyasi faaliyetler ilk defa detaylarıyla anlatılmıştır.⁶⁰

⁵⁷ Havva Baş - Fatma Alpaslan, “Hz. Âişe”, *Diyanet Aylık Dergi* 101 (Mayıs 1999), 67.

⁵⁸ Ethem Ruhi Fırlı, “Cemel Vak'ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993).

⁵⁹ Abdullah Kahraman, “Müminlerin Bilge Annesi ve Fakih Kadınların Öncüsü Hz. Âişe (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 220 (Nisan 2009), 60.

⁶⁰ Adem Apak, “Müminlerin Annesi Âişe (r.anha)”, *Diyanet Aylık Dergi* 231 (Mart 2010), 62.

2010 yılının Nisan sayısında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Eşi Ümmü Hâbibe (r.anha)” başlıklı makalede, Ümmü Habîbe’nin künyesini ilk çocuğundan aldığı belirtilmiştir. İkinci Habeşistan hicretine (616) ilk kocası Ubeydullah b. Cahş (ö. 616 ?) ve ondan olan kızıyla katıldığı, lakin Habeşistan’da kocasının Hristiyan olduğu ve kendisini de buna zorladığı belirtilmiştir. Bu durum üzerine Ümmü Habibe’nin kocasından boşandığı aktarılmıştır. Orada yalnız kalan Ümmü Habibe’ye Hz. Peygamberin Medine’de iken evlenme teklif ettiği ve nikâhlarının uzaktan kıyıldığı yazılmıştır. Hayber’in fethi (7/628) sırasında Ümmü Habibe de Medine’ye dönenler arasına katılmıştır. Hz. Peygamber ile dört yıl evli kaldığı, Hz. Peygamber’in vefatından sonra otuz yıl daha yaşadığı aktarılmıştır. Hz. Peygamber’in vefatından sonra yaşanan siyasi olaylara karışmamaya dikkat ettiği vurgulanmıştır.⁶¹

2010 yılının Haziran sayısında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Hanımı Ümmü Seleme (r.anha)” başlıklı makalede Ümmü Seleme’nin ilk kocası Abdullah b. Abdülesed ile ilk Müslümanlar arasında yer aldığı ve ilk Habeşistan Hicretine eşiyle beraber katıldığı aktarılmıştır. Daha sonra eşi ve çocuğu ile Medine’ye hicret ederken Mekkeli müşriklerin önlerini kestiği ve Ümmü Seleme ile çocuğunu bırakmayıp Mekke’ye geri getirdiklerinden bahsedilir. Yaklaşık bir yıl ayrı kaldıktan sonra Mekkeli’lerin, Ümmü Seleme ve çocuklarını serbest bıraktığı aktarılır. Bunun üzerine Ümmü Seleme’nin Medine’ye döndüğü ve kocası ile mutlu bir hayat yaşamaya başladığı bildirilir. Ümmü Seleme’nin kocasının, Bedir ve Uhud Gazve’lerine katıldığı ve Uhud Gazvesi’nde aldığı bir yaradan dolayı sonradan vefat ettiği aktarılmıştır. Hicretin 4. Yılında Hz. Peygamberle nikâhlandığı ve Hz. Peygamber ile yedi yıl evli kaldığından bahsedilmiştir. Hendek Gazvesi (5/627), Müreysi Gazvesi (5/627), Hayber Gazvesi (7/628), Mekke’nin fethi (8/630), Huneyn Gazvesi (8/630) ve Tâif kuşatmasına (8/630) Hz. Peygamber ile katıldığı aktarılmıştır. Hudeybiye Antlaşması (6/628) esnasında anlaşma maddelerinin görünürdeki ağırlığının Müslümanların canını epeyce sıktığı, bu durum üzerine Hz. Peygamber’in antlaşmanın ardından ashabına kurbanlarını kesmelerini ve saçlarını tıraş etmelerini söylediği aktarılmıştır. Lakin ashabın Hz. Peygamber’i dinlemediğini gören Ümmü Seleme, Hz. Peygamber’e, kendisinin kurbanını

⁶¹ Adem Apak, “Hz. Peygamber’in Eşi Ümmü Hâbibe (r.anha)”, *Diyanet Aylık Dergi* 232 (Nisan 2010), 62.

kesmesini ve saçını tıraş etmesini, ardından ashabının da kendisine uyacağını söylediğinden bahsedilmiştir. Hz. Peygamber böyle yapınca ashabının da kendisi gibi yaptığı aktarılmıştır. Ümmü Seleme'nin burada göstermiş olduğu tutumdan dolayı ne kadar ferasetli birisi olduğu, yazar tarafından dile getirilmiştir. Ümmü Seleme'nin, Hz. Peygamberin vefatından sonra siyasi işlere hiçbir zaman karışmadığı ve Peygamber Hanımları içerisinde en son vefat eden kişi olduğu aktarılmıştır.⁶²

2010 yılının Temmuz sayısında yayımlanan “Hz. Peygamber’in İlk Eşi Hz. Hatice (r.anha)” başlıklı makalede Hz. Peygamberin, Hubâşe panayırına, Yemen’e, Doğu Arabistan’daki Muşakkar ve Debâ panayırlarına ve Habeşistan’a seyahatler düzenlediği aktarılmıştır. Makalede Hz. Peygamber ile Hz. Hatice’nin evliliğini hazırlayan sebepler detaylı bir şekilde anlatılmıştır.⁶³

2010 yılının Eylül sayısında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Eşi Hz. Sevede (r.anha)” başlıklı makalede Hz. Sevede’nin, ikinci Habeşistan hicretine kocası ile katıldığı ve bir süre sonra da başkalarıyla beraber Mekke’ye döndüğünden bahsedilmiştir. Mekke’de kocası vefat edince dul kaldığı aktarılmıştır. Hz. Hatice’nin vefatı üzerine, Mekke’de dul kalan Sevede bt. Zem’a’ya Hz. Peygamber’in bizzat evlilik teklifi ettiği ve onun da kabul ettiği bildirilmiştir. Hz. Sevede’nin, Hz. Peygamber ile evlenerek Müslüman olduğu ve bu evliliğin akrabaları ve yakınları tarafından duyulduğunda kalplerinin İslam’a ısınmalarının daha kolay olduğu yazar tarafından bir yorum olarak dile getirilmiştir. Hz. Sevede’nin çok şakacı ve latifeyi seven birisi olduğundan bahsedilmiştir. Hz. Sevede’nin, Hz. Peygamberden sonra Medine’ye hicret ettiği aktarılmıştır.⁶⁴

2010 yılının Ekim sayısında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Eşi Hz. Zeyneb Bt. Cahş (r.anha)” başlıklı makalede Hz. Peygamberin hanımları arasında İslam düşmanlarının ve muhaliflerinin dikkatini en çok çeken kişinin Zeyneb bt. Cahş olduğu bildirilmektedir. Yazar bunun sebebini, Zeyneb bt. Cahş’ın önceki ve sonraki evliliği olarak vurgulamaktadır. Hz. Peygamber’in, Zeyd b. Hârise ile

⁶² Adem Apak, “Hz. Peygamber’in Hanımı Ümmü Seleme (r.anha)”, *Diyanet Aylık Dergi* 234 (Haziran 2010), 62.

⁶³ Adem Apak, “Hz. Peygamber’in İlk Eşi Hz. Hatice (r.anha)”, *Diyanet Aylık Dergi* 235 (Temmuz 2010), 62.

⁶⁴ Adem Apak, “Hz. Peygamberin Eşi Hz. Sevede (r.anha)”, *Diyanet Aylık Dergi* 237 (Eylül 2010), 62.

Zeyneb bt. Cahş'ın evliliğini bizzat istediğini, bu evlilikten maksadının köle iken hür olmuş birisinin de toplumda hür insanlarla evlenebileceğini göstermek olduğu aktarılmıştır. Hz. Zeyneb'in bu evliliğe karşı çıktığı lakin Allah ve Resulünün isteğine karşı gelmeyip evliliği kabul ettiğinden bahsedilmiştir. Buna rağmen bu evliliğin mutluluk getirmediği ve bir yıl sonra boşanmayla neticelendiği belirtilmiştir. Bu konu üzerine nazil olan ayet ile hem boşanmalarının gerçekleştiği hem de Hz. Peygamber ile Zeyneb bt. Cahş'ın nikâhının kıyılmış olduğu aktarılmıştır. Zeyneb bt. Cahş'ın Hz. Peygamber ile olan evliliğinin, İslam öncesinde yaygın olan evlatlığın karısı ile evlenilmez, algısını ortadan kaldırmak için olduğu dile getirilmiştir. Makalede Hz. Peygamber ile Zeyneb bt. Cahş'ın evliliği detaylı olarak anlatılmış ve bu konuda yapılan kötü yorumlar eleştirilmiştir. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra "kendisine kavuşan" ilk eşinin Hz. Zeyneb bt. Cahş olduğu aktarılmıştır.⁶⁵

2011 yılı Şubat sayısında yayımlanan “Bir İftira Üç Gerçek” başlıklı makale, “Bir Hadis Bir Yorum” başlığı altında ele alınmıştır. Makalenin girişinde bir hadis verilmiş ve yazının devamında yorumlanmıştır. Yazar Hz. Âişe'ye atılan iftira (ifk) olayında Allah Rasulü'nin (s.a.s.) ona şöyle hitap ettiğini ifade etmiştir: “Ey Âişe! Senin hakkında bana şöyle şöyle şeyler ulaştı. Eğer bunlardan beri isen Allah seni tebrie edecektir (temize çıkartacak). Eğer bir günaha bulaştıysan Allah'tan af dile ve O'na tevbe et. Çünkü kul itirafta bulunur ve tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder.” Makalenin ilk sayfasında iftira olayı genel olarak anlatılmaktadır. Olayın devamında Hz. Peygamberin Hz. Âişe'ye temkinli yaklaştığı, dedikodulara ve iftiralara hemen inanmadığı belirtilir. Bununla beraber günümüzde de böyle olayların yaşanabileceği ve bizim de ani karar vermeden olayı araştırmamız gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁶

2011 yılı Nisan sayısında yayımlanan “Müminlerin Annesi Hz. Hafsa (r.anha)” başlıklı makalede Hz. Hafsa'nın (r.anh) kimlik bilgileri denilebilecek bilgilerle başlar ve bu çerçevede onun Hz. Ömer'in (r.a) kızı olup, 605 yılında Mekke'de doğduğundan bahsedir. Daha önce Huneys b. Huzâfe ile evlendiği ve eşi ile Medine'ye hicret ettiği vurgulanmıştır. Kocasının Bedir Gazvesi'ne katıldığı,

⁶⁵ Adem Apak, “Hz. Peygamber'in Eşi Hz. Zeyneb Bint Cahş (r.anha)”, *Diyanet Aylık Dergi* 238 (Ekim 2010), 62.

⁶⁶ İsmail Hakkı Ünal, “Bir İftira üç Gerçek”, *Diyanet Aylık Dergi* 242 (Şubat 2011), 42.

lakin döndükten sonra rahatsızlığının artması sonucu vefat ettiği bildirilmiştir. Kızının dul kalmasına üzülen Hz. Ömer'in, önce Hz. Osman'a ardından Hz. Ebû Bekir'e (ö. 13/234) giderek Hafsa'yla evlenmelerini teklif ettiği lakin olumsuz cevap alınca durumu Hz. Peygambere anlattığı ve Efendimiz'in onu teselli ettiğini ifade etmiştir. Kısa bir süre sonra da Hz. Peygamber'in Hafsa ile evlenmek istediği belirtilmiş ve 625 yılında evlendikleri vurgulanmıştır. Makalede Hz. Hafsa ve Hz. Âişe'nin çok iyi anlaştığı ve Hz. Peygamberi diğer hanımlarından kıskandıkları belirtilmiştir. Hz. Ebû Bekir zamanında mushaf haline getirilen Kur'an-ı Kerim'in Hz. Ömer'in yanında olduğu aktarılmıştır. Hz. Ömer'in vefat etmesi üzerine, Mushaf'ın, Hz. Hafsa'ya geçtiği ve Hz. Osman zamanında çoğaltılırken, Hz. Osman'ın Hz. ondan Mushafı aldığı ve işlem bitince geri verdiği bildirilmiştir. Yazar, Hz. Hafsa'nın 665 yılında Medine'de vefat ettiği bilgisiyle makaleyi sona erdirir.⁶⁷

2011 yılının Haziran sayısında yayımlanan "Müminlerin annesi Hz. Cüveyriye (r.anha)" başlıklı makalede asıl adı Berre olan Hz. Cüveyriye'nin, 607 yılında doğduğu belirtilmiştir. Amcasının oğluyla evli olduğu vurgulanmıştır. Makalede, Hz. Peygamber ile evliliğinin öncesindeki Benî Müstalik Gazvesi detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Müslümanların bu gazvede aldıkları ganimetin, o zamana kadar alınan en büyük savaş ganimeti olduğu ifade edilmiştir. Alınan esirler arasında Hz. Cüveyriye'nin de bulunduğu, kocasının bu savaşta hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Savaş sonunda Hz. Peygamberin kendisinin fidyasını ödemeyi ve ardından evlenmeyi teklif ettiği aktarılmıştır. Bu duruma çok sevinen Hz. Cüveyriye'nin teklifi hemen kabul ettiği belirtilmiştir. Gelişen olaylar üzerine Hz. Cüveyriye'nin kabilesinin tamamının Müslüman olduğundan bahsedilmiştir. Makale daha çok Benî Müstalik Gazvesini ve Hz. Cüveyriye'nin Hz. Peygamber ile nasıl evlendiğini anlatmaktadır. Hz. Cüveyriye'nin, kişilik ve karakterinden çok az bahsedilmiştir. Dikkat çeken diğer bir husus ise, yazarın bazı konularda farklı rivayetleri bir arada vermek suretiyle değerlendirme yapmasıdır. Dolayısıyla bu makalede kullanılan akademik üslubun diğerlerinden daha yoğun olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁸

⁶⁷ Adem Apak, "Müminlerin Annesi Hz. Hafsa(r.anha)", *Diyanet Aylık Dergi* 244 (Nisan 2011), 62.

⁶⁸ Adem Apak, "Müminlerin Annesi Hz. Cüveyriye(r.anha)", *Diyanet Aylık Dergi* 246 (Haziran 2011), 62.

2011 yılının Temmuz sayısında yayımlanan “Müminlerin annesi Hz. Safiyye (r.anha)” başlıklı makalede Hz. Safiyye’nin, 610 yılında Medine’de doğduğu, babasının Beni Nadir kabilesinin reisi Huyey b. Ahtab olduğu aktarılmıştır. Makalenin yarısından fazlasında Beni Nadir kabilesi ile Müslümanlar arasında geçen mücadeleler ve Müslümanların Hayber’i fethetmesi olayı anlatılmaktadır. Bu durum, başlık-içerik uyumunu zedelemektedir. Makalenin ilerleyen satırlarında Hz. Safiyye’nin babası ile kocasının bu savaşta vefat ettiği ve kendisinin de esirler arasında olduğu bildirilmiştir. Dönüş yolunda Hz. Peygamber’in kendisine evlilik teklif ettiğinden, teklifi değerlendirmede onu hür bıraktığından ve Medine’ye dönerken bir konak yerinde nikâhlarının kıyıldığından bahsedilir.⁶⁹

3.1.5. Sahâbesi

Sahâbe, sözlük anlamı itibariyle “birlikte bulunmak, arkadaşlık etmek” anlamına gelen “sohbet” kökünden gelir. Terim olarak ise, Hz. Peygamber’i görüp onunla bir süre beraber olan ve mümin olarak ölen kimseleri ifade eder.⁷⁰

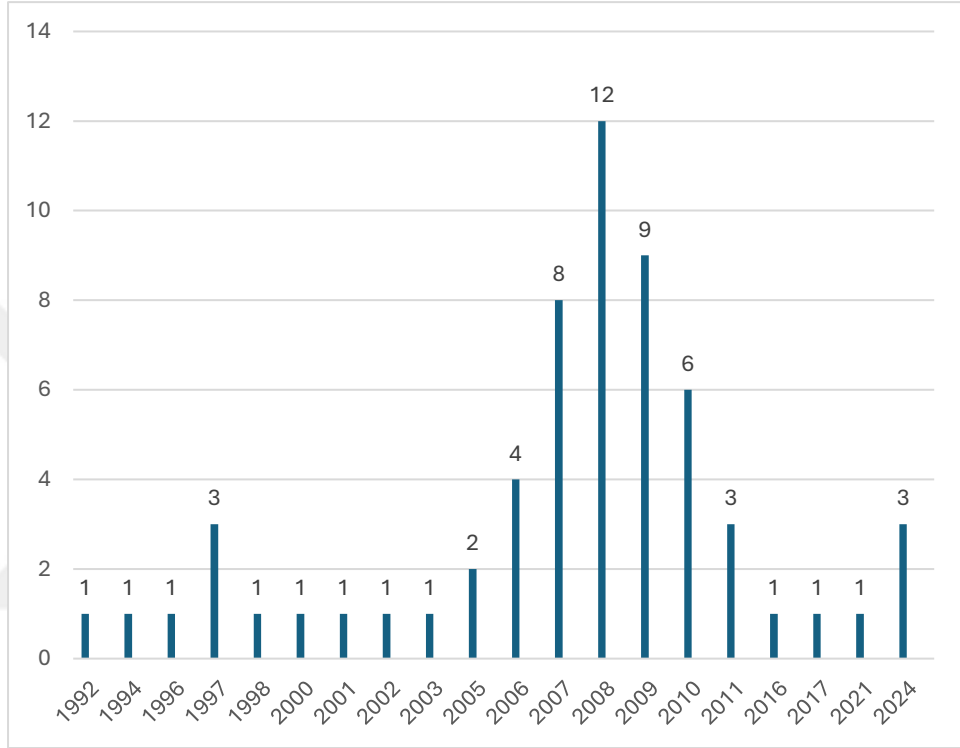
Hız. Peygamber 610 yılında Hira Mağarası’nda aldığı vahiyden sonra insanları İslam dinine çağırmış ve bu konuda ömrünün sonuna kadar mücadele etmiştir. Vahyin başlangıç sürecinde Hz. Peygamber’in bu konuda ciddi zorluklar yaşadığı görülmektedir. Gelen ayetlerin yönlendirmesi ile tebliğe önce en yakınlarından başlamış ve onları İslam’a davet etmiştir. Bu davete Hz. Hatice, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali (ö. 40/661) ve Hz. Zeyd b. Hârise (ö. 8/629) gibi isimler olumlu yanıt verirken, Ebû Leheb (ö. 2/624), Ebû Cehil (ö. 2/624) gibi isimler hem olumsuz yanıt vermişler hem de Hz. Peygambere karşı cephe almışlardır. Aynı zamanda Hz. Peygamber İslam’a daveti sadece kendisi yapmamıştır. Sahâbilerin en büyük özelliği ve İslam’a yaptıkları en büyük hizmetlerden birisi de diğer insanlara bu dini anlatarak onların da İslam’ı kabul etmelerine vesile olmalarıdır. Mesela Osman b. Âffan (ö. 35/656), Zübeyr b. Avvam (ö. 36/656), Talha b. Ubeydullah (ö. 36/656), Ebû Ubeyde b. Cerrah (ö. 18/639) gibi sahâbilerin Müslüman olmasına Hz. Ebû Bekir vesile olmuş ve bu sahâbilerin gayretleri ile de birçok insan İslam ile

⁶⁹ Adem Apak, “Müminlerin Annesi Hz. Safiyye(r.anha)”, *Diyanet Aylık Dergi* 247 (Temmuz 2011), 62.

⁷⁰ Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/491.

tanışmıştır. Bu şahsiyetlerin her biri, farklı sosyal statülere mensup olmalarına rağmen aynı hakikatin etrafında birleşerek İslam'ın yayılmasına öncülük etmişlerdir.⁷¹

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve sahâbe konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.5. Hz. Peygamber ve sahâbe konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

Grafikte görüldüğü üzere Hz. Peygamber ve sahâbe başlığı altında toplam altmış bir makale yayımlanmıştır. Çalışmamızdaki diğer konular arasından en fazla makalenin yayımlandığı bölüm burasıdır. Özellikle 2006-2011 yılları arasında konuya daha fazla ağırlık verilmiş ve düzenli bir serinin yakalanmaya çalışıldığı görülmüştür.

Tablo 3.8. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve sahâbe ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
-----	----	-------	------	--------

⁷¹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: DİB Yayınları, 2011), 85-86.

1992	Kasım	40	Tarihten Günümüze	İslâm Fütûhatı Devrinde Erzurum'a Ulaşan Sahâbiler (Doç. Dr. Hüseyin Algül)
1994	Ocak	37	Din ve Tarih	Affedilmeyenler (İlhami Ayrancı)
1996	Kasım	22	Din ve Toplum	Hiz. Peygamber'e On Sene Hizmet Eden Sahâbe: Enes (r.a) (Dr. Durak Pasmaz)
1997	Ağustos	26	İslam ve İnsan	Vefatının 1363. Yıldönümünde Sadâkat ve Ahlâk Sembolü Hz. Ebubekir (r.a) (Şükrü Özbuğday)
1997	Eylül	26	İslam ve İnsan	Habbab İbn Eret (Dr. Durak Pasmaz)
1997	Aralık	54	İnsan ve Hayat	Es'ad b. Zürrâre (Mehmet Mahfuz Söylemez)
1998	Ocak	29	Din ve Toplum	Vefatının 1337. Yıldönümünde Hz. Ali (k.v) (Şükrü Özbuğday)
2000	Şubat	54	Analiz	Rasûlullah'ın Sünnetine Bağlılığı ile Temayüz Eden Sahabi Abdullah bin Ömer (Dr. Durak Pasmaz)
2001	Ocak	28	Din ve Toplum	Hiz. Muhammed (s.a.s)'e Sırdaş Olan Çocuk (Hamza Seçgin)
2002	Nisan	68	Portre	Hiz. Osman (r.a) (Hayati Otyakmaz)
2003	Nisan	62	Portre	Hazret-i Hüseyin (r.a) (Yard. Doç. Dr. Mehmet Mahfuz Söylemez)
2005	Haziran	62	Portre	Ebu Eyyûb el Ensari (İsa Gürler)
2005	Aralık	58	Portre	İkinci Halife Hiz. Ömer (Doç. Dr. Adem Apak)
2006	Ocak	62	Portre	Şehit Halife Hiz. Osman (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2006	Şubat	62	Portre	İlk Müslümanlardan 4. Halife Hiz. Ali (Doç. Dr. Adem Apak)
2006	Ağustos	60	Portre	İlk İslâm Şehitlerinin Oğlu Ammâr b. Yasir (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2006	Kasım	62	Portre	Allah'ın Aslanı Uhud Şehidi Hiz. Hamza (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2007	Ocak	60	Portre	İslâm Kültüründe Hiz. Ali (Dr. Mehmet Çelenk)
2007	Şubat	58	Portre	Yalnız Sahâbî: Ebû Zer el-Gıfârî (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)

2007	Mart	62	Portre	Medineli İlk Müslüman Es'ad b. Zürrâre (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2007	Haziran	62	Portre	Eyüb Sultan Ebû Eyyüb el- Ensârî (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2007	Temmuz	62	Portre	Cennetle Müjdelenen Sahâbîlerden Said b. Zeyd (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2007	Ağustos	62	Portre	Fakih, Müfessir ve Muhaddis Sahâbî Abdullah b. Abbas (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2007	Eylül	62	Portre	Hâlid b. Velid (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2007	Kasım	62	Portre	Uhut Şehidi Genç Sahâbî Mus'ab b. Umeyr (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Ocak	62	Portre	Âlim ve Devlet Adamı Sahâbî Ebû Mûsa el- Eş'arî (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Şubat	57	Portre	İlim Şehrini Kapısı: Hz. Ali (r.a) (Dr. Durak Pasmaz)
2008	Mart	59	Portre	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Torunu Hz. Hasan (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Nisan	60	Portre	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Torunu Kerbelâ Şehidi Hz. Hüseyin (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Mayıs	61	Portre	Fakih, Muallim ve Komutan Sahabi Muaz b. Cebel (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Haziran	60	Portre	Alim Sahabi Abdullah b. Ömer (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Temmuz	59	Portre	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Şairi Hassân b. Sâbit (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Ağustos	58	Portre	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Manevî Torunu Üsâme b. Zeyd (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Eylül	59	Portre	İranlı İlk Müslüman Sahâbî Selmân-ı Fârisî (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Ekim	59	Portre	Rum Diyarından İlk Müslüman Sahâbî Suheyb b. Sinan (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2008	Kasım	60	Portre	Müslüman Olan Yahudi Âlimi Sahâbî Abdullah b. Selâm (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)

2008	Aralık	60	Portre	Ensar'ın Efendisi Ubey b. Ka'b (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Ocak	60	Portre	Medine'de İlk Seriya Komutanı Sahâbî Abdullah b. Caşş (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Şubat	60	Portre	Hiz. Peygamber (s.a.s)'e Hizmetiyle Tanınan Sahabi Enes b. Mâlik (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Mart	60	Portre	Hiz. Peygamber (s.a.s)'in En Sevdiği Sahabi Sa'd b. Muâz (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Mayıs	57	Portre	Hiz. Peygamber (s.a.s)'in Şairi ve Mûte Şehidi Abdullah b. Revâha (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Haziran	58	Portre	Şamlılara İslam'ı Öğreten Sahabi Ebu'd-Derdâ (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Temmuz	62	Portre	Tevbesi Allah Tarafından Kabul Edilen Sahabi Ka'b b. Mâlik (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Ağustos	61	Portre	Vahiy Kâtibi Alim Sahabi Zeyd b. Sâbit (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Eylül	60	Portre	Hiz. Peygamber (s.a.s)'in Mısır kralına Gönderdiği Davet Elçisi Hâtıb b. Ebû Beltea (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Kasım	62	Portre	Muhaddis, Müfessir ve Fakih Sahabi Abdullah b. Mes'ud (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2010	Ocak	62	Portre	Hiz. Peygamber'in Çiçeği ve Koparılması Hz. Hüseyin ve Kerbela (Doç. Dr. Adem Apak)
2010	Şubat	62	Portre	Hiz. Peygamber (s.a.s)'in Habeş Kralına Davet Elçisi Amr b. Ümeyye ed-Damrî (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2010	Mayıs	62	Portre	Hiz. Peygamber (s.a.s)'in Bizans Kralına Gönderdiği Davet Elçisi Dihye b. Hâlife el-Kelbî (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2010	Ağustos	62	Portre	Hiz. Peygamber (s.a.s)'in Müezzinlerinden İbn Ümmü Mektûm (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)

2010	Kasım	62	Portre	Hz. Peygamber (s.a.s)'in İslam'a Davet Elçilerinden Abdullah b. Huzâfe (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2010	Aralık	62	Portre	En Çok Hadis Rivayet Eden Sahâbîlerden Câbir b. Abdullah(r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2011	Şubat	62	Portre	Ensar Önderlerinden Hz. Sa'd b. Muaz (r.a) (Doç. Dr. Adem Apak)
2011	Ekim	62	Portre	Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin (Prof. Dr. M. Bahaüddin Varol)
2011	Aralık	12	Gündem	Ehl-i Beyt-i Mustafa'nın Reyhanı Hz. Hüseyin (Doç. Dr. İlyas Üzüm)
2016	Aralık	40	Din Düşünce Yorum	İbn Ümmi Mektum (Prof. Dr. Adnan Demircan)
2017	Kasım	68	Din ve Hayat	Bir Hak ve Adalet Portresi: Hz. Ömer (r.a) (Prof. Dr. Mehmet Salih Arı)
2021	Aralık	46	Din Tarih Toplum	Ben Ebu Mahzûre (Ayşeli Polat)
2024	Kasım	44	Kıssadan Hisse	İki Hicret Mutluluğuna Ermiş Hanım Sahabi Esmâ bt. Umeys, Kız Kardeşleri ve Gazze'nin Kıyâmı (Doç. Dr. Güldane Gündüzöz)
2024	Aralık	13	Gündem	Sahâbe-i Kirâmın İslamiyet'i Yayma Azim ve Gayreti (Prof. Dr. Eyüp Baş)
2024	Aralık	17	Gündem	Vahyi nasıl Anladılar ve Nasıl Yaşadılar (Dr. Mustafa Güvenç)

Yayımlanan makalelerin kırk beş tanesi Portre köşesinde yer bulmuştur. Altmış bir makalenin içerisinde toplam kırk bir farklı sahâbînin biyografisi ele alınmıştır. Bu sahâbîlerden yalnızca birinin kadın olması, kadın sahâbîlerin temsil oranının oldukça düşük olduğunu göstermektedir. Bu durum, kadın sahâbîlerle ilgili daha fazla çalışmanın yapılmasına ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Söz konusu makalelerin otuz sekiz tanesi Prof. Dr. Adem Apak tarafından kaleme alınmıştır. Bu yoğun katkı, yazarın sahâbe biyografilerine olan ilgisini ve sahâbe tarihi konusundaki birikimini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bununla birlikte, farklı akademisyenlerin katkılarının sınırlı kalması, müellif çeşitliliği açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

İncelenen makalelerde, Aşere-i Mübeşşere'den sadece beş sahâbiye yer verilmiş olması, tanınırlığı yüksek bu sahâbîlerden ziyade daha az bilinen şahsiyetlere odaklanıldığını göstermektedir. Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in çeşitli ülke ve krallıklara gönderdiği davet mektuplarını taşıyan sahâbîlerden sadece dördünün biyografisi ele alınmıştır. Bu durum, Portre köşesinin ana hedeflerinden birinin, literatürde daha az işlenmiş veya kamuoyunda daha az tanınan sahâbîleri gündeme taşımak olduğunu düşündürmektedir.

Yayımlanan altmış bir makaleden elli dördünün akademik unvana sahip araştırmacılar tarafından kaleme alınmış olması, içeriklerin bilimsel yeterlilik açısından güven verdiğini göstermektedir. Akademik perspektifle kaleme alınan bu metinler, sahâbe biyografilerine tarihsel bağlam kazandırmakta ve anlatının ilmî çerçevede şekillenmesini sağlamaktadır. Aynı zamanda bu yazıların ilmî mahiyet taşıması, Portre köşesini popüler bir biyografi alanından ayırarak akademik bir derinliğe kavuşturmaktadır.

Makalelerin üslup ve yapı bakımından belirli bir kurguya sadık kalınarak kaleme alındığı gözlemlenmektedir. Genellikle sahâbînin künyesi ve ailevi bilgileriyle başlanılmış, İslam'ı kabul süreci, Hz. Peygamber ile olan münasebetleri ve birlikte yaşadıkları hadiselerle devam ettirilmiştir. Ardından Dört Halife dönemi içindeki faaliyetleri, bilhassa Hz. Osman ve Hz. Ali dönemindeki iç karışıklıklardaki tutumları detaylandırılmaktadır. Son olarak, sahâbînin ilmî birikimi, hadis rivayetleri, fetvaları ya da eğitim faaliyetleri gibi yönleri ele alınmakta ve biyografi bu şekilde sonlandırılmaktadır.

Portre köşesinde oluşturulmaya çalışılan bu yapı, okuyucunun sahâbe hayatlarını bir bütün olarak okumasını ve değerlendirmesini sağlamıştır. Aynı zamanda farklı karakterdeki sahâbîlerin bu kurguda anlatılması okuyucunun olayları daha kolay anlamasına zemin hazırlamıştır. Netice itibarıyla Portre köşesinde yayımlanan sahâbe hayatları hem akademik hem de öğretici bir bakış açısıyla ele alınarak, okuyucuya hem bilgi sunmakta hem de örneklik teşkil edecek modelleri ortaya koymaktadır.

Tablo 3.9. Diyanet Aylık Dergi'de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Doç. Dr. Durak Pasmaz	4
İslam Tarihi	Prof. Dr. Hüseyin Algül	1
	Prof. Dr. M. Mahfuz Söylemez	2
	Prof. Dr. Adem Apak	39
	Prof. Dr. M. Bahaüddin Varol	1
	Prof. Dr. Adnan Demircan	1
	Prof. Dr. M. Salih Arı	1
	Prof. Dr. Eyüp Baş	1
Kelam	Doç. Dr. Mehmet Çelenk	1
Tasavvuf	Prof. Dr. Güldane Gündüzöz	1
İslam Mezhepleri ve Tarihi	Prof. Dr. İlyas Üzümlü	1

1997 yılı Ağustos ayında yayımlanan “Vefatının 1363. Yıldönümünde Sadâkat ve Ahlâk Sembolü” başlıklı makale Hz. Ebû Bekir ile alakalı yazılan tek makale olma özelliğini taşımaktadır. Makalenin genelinde Hz. Ebû Bekir’in, Hz. Peygamber’in yanından hiç ayrılmadığı, sürekli yanında olmaya çalıştığı vurgulanmıştır.⁷² Aynı yılın Eylül ayında yayımlanan “Habbab İbn Eret” başlıklı makale de ise, Habbâb b. Eret’in (ö. 37/657) Müslüman olduktan sonra efendisi tarafından ağır işkencelere maruz kaldığı anlatılmıştır. Yapılan işkencelerden en ağırının, kızgın demirlerin Habbab b. Eret’in başında dağlanması olduğu vurgulanmıştır. Bu olay üzerine Hz. Peygamber’in kendisine dua ettiği belirtilmiştir. Makalede “Mazlumun ahı, indirir şâhı” ifadesi yer almış ve buna örnek olarak, Habbâb b. Eret’in efendisinin amansız bir derde tutulduğu; çare olarak başına kızgın demir konulması gerektiği, bu görevi ise kölesi Habbâb b. Eret’in yerine getirdiği aktarılmıştır.⁷³

İncelediğimiz süre içerisinde Diyanet Aylık Dergi’de Es’ad b. Zürrâre (ö. 1/623) ile ilgili iki makale yayımlanmıştır. 2007 yılı Mart ayında yayımlanan “Medineli İlk Müslüman Es’ad b. Zürrâre (r.a)” başlıklı makalede, Es’ad b. Zürrâre’nin Buas Savaşı’nda (617) Evs kabilesine yenilmesinin ardından yardım istemek amacıyla Mekke’ye geldiği ifade edilmiştir. Ancak Mekke’nin ileri

⁷² Şükrü Özübuğday, “Vefatının 1363. Yıldönümünde Sadâkat ve Ahlâk Sembolü Hz. Ebubekir (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 80 (Ağustos 1997), 26-29.

⁷³ Durak Pasmaz, “Habbab İbn Eret”, *Diyanet Aylık Dergi* 81 (Eylül 1997), 26-28.

gelenleriyle görüşmeden önce bir vesileyle Hz. Peygamber ile karşılaştığı ve beraberindeki altı kişiyle birlikte İslam'ı kabul ettiği vurgulanmıştır. Ardından Medine'ye döndüğü ve ertesi yıl on iki kişiyle birlikte tekrar Mekke'ye gelerek Hz. Peygamber ile buluştuğu belirtilmiştir.⁷⁴ 1997 yılı Aralık ayında yayımlanan “Es'ad b. Zürâre” başlıklı diğer makalede ise, Medine'ye İslam'ı öğretmek üzere gönderilen Mus'ab b. Umeyr'e destek olduğu, ayrıca Medine'de inşa edilen ilk mescidin sahibi olduğu bilgilerine yer verilmiştir. Aynı çalışmada, hicretten yedi ay sonra vefat ettiği ve Bâki Mezarlığı'na defnedilen ilk Müslüman olduğunun altı çizilmiştir.⁷⁵

Hız. Ali ile ilgili dört makale yayımlanmıştır. 1998 yılı Ocak ayında yayımlanan “Vefatının 1337. Yıldönümünde Hız. Ali (k.v)” başlıklı makalede, Hız. Ali'nin ilk üç halife döneminde herhangi bir siyasi veya idari görev üstlenmediği belirtilmiş, yalnızca Hız. Ömer'in Filistin ve Suriye'ye yaptığı ziyaret sırasında Medine'de askeri vali olarak görev yaptığı bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca, Hız. Ali'nin halifeliği döneminde günümüz anlamında bir hapisane sistemi ile düzenli bir polis teşkilatının kurulduğu ifade edilmiştir.⁷⁶ 2006 yılı Şubat ayında yayımlanan “İlk Müslümanlardan 4. Halife Hız. Ali” başlıklı makalede ise, çocuklar arasında İslam'a ilk giren kişinin Hız. Ali olduğu vurgulanmıştır. Hız. Peygamber'in vefatının ardından, onun teçhiz ve tekfin işlemleriyle meşgul olması nedeniyle, Benî Saîde çardağında gerçekleştirilen halife seçimine katılamadığına dikkat çekilmiştir.⁷⁷ Diğer iki makalede ise Hız. Ali'nin özellikle ilmi yönü ve faziletleri ön plana çıkarılmış; bu yönleriyle ilgili değerlendirmelere ağırlık verilmiştir.⁷⁸

2000 yılı Şubat ayında yayımlanan “Rasûlüllah'ın Sünnetine Bağlılığı ile Temayüz Eden Sahabi Abdullah Bin Ömer” başlıklı makalede, İslam tarihinde “Abadile” olarak bilinen dört sahâbîden birinin Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) olduğu ve babası Hız. Ömer'den önce hicret ettiği vurgulanmıştır.⁷⁹ Aynı sahâbîyi

⁷⁴ Adem Apak, “Medineli İlk Müslüman Es'ad b. Zürâre (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 195 (Mart 2007), 62-63.

⁷⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, “Es'ad b. Zürâre”, *Diyanet Aylık Dergi* 84 (Aralık 1997), 54-55.

⁷⁶ Şükrü Özbuğday, “Vefatının 1337. Yıldönümünde Hız. Ali (k.v)”, *Diyanet Aylık Dergi* 85 (Ocak 1998), 29-31.

⁷⁷ Adem Apak, “İlk Müslümanlardan 4. Halife Hız. Ali”, *Diyanet Aylık Dergi* 182 (Şubat 2006), 62-63.

⁷⁸ Mehmet Çelenk, “İslâm Kültüründe Hız. Ali”, *Diyanet Aylık Dergi* 193 (Ocak 2007), 60-61; Durak Pasmaz, “İlim Şehrini Kapısı: Hız. Ali (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 206 (Şubat 2008), 57-61.

⁷⁹ Durak Pasmaz, “Rasûlüllah'ın Sünnetine Bağlılığı ile Temayüz Eden Sahabi Abdullah bin Ömer”, *Diyanet Aylık Dergi* 110 (Şubat 2000), 54-59.

konu alan 2008 yılı Haziran ayında yayımlanan “Alim Sahabi Abdullah b. Ömer (r.a)” başlıklı makalede ise, yaşının küçüklüğü nedeniyle Bedir ve Uhud Gazve’lerine katılamadığı, ancak Hendek Gazvesi’nden itibaren seferlere iştirak ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Ebû Eyyûb el-Ensarî ile İstanbul kuşatmasına katıldığına da özellikle dikkat çekilmiştir. Hz. Osman’ın vefatından sonra birçok defa adının halifelik için gündeme geldiği, fakat bu teklifleri hiçbir zaman kabul etmediği vurgulanarak, bu tavrının öne çıkan yönlerinden biri olduğu değerlendirilmiştir.⁸⁰

Enes b. Mâlik (ö. 93/711) ile alakalı, dergide üç farklı makale yer almaktadır. 2001 yılı Ocak ayında yayımlanan “Hz. Muhammed (s.a.s)’e Sırdaş Olan Çocuk” başlıklı makalede, Enes b. Mâlik’in annesinin, Hz. Peygamber’e hediye edecek bir şeyi bulunmadığından dolayı, henüz on yaşlarındaki oğlu Enes’i onun hizmetine verdiği ifade edilmektedir. Bu duruma Hz. Peygamber’in memnuniyetle karşılık verdiği belirtilmiştir. Enes b. Mâlik’in, Hz. Peygamber’e on yıl süreyle hizmet etmiş olmasından ötürü “Hâdimu’n-Nebî” unvanıyla anıldığı da aynı yazıda vurgulanmaktadır.⁸¹ 2009 yılı Şubat ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s)’e Hizmetiyle Tanınan Sahabi Enes b. Mâlik (r.a)” başlıklı makalede ise, yaşının küçük olması sebebiyle Bedir, Uhud ve Hendek gazvelerine katılamadığına dikkat çekilmektedir. Ayrıca, Hz. Ebû Bekir’in halifeliği döneminde Bahreyn’e zekât memuru olarak tayin edildiği bilgisi de bu makalede yer almaktadır.⁸²

2002 yılı Nisan ayında yayımlanan “Hz. Osman (r.a)” başlıklı makalede, Hz. Osman’ın İslâm öncesinde de dürüst ve ahlaklı bir kişiliğe sahip olduğu, özellikle içki gibi kötü alışkanlıklardan uzak durduğu vurgulanmıştır. Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber’in iki kızıyla evlenmesi dolayısıyla kendisine “Zi’n-nureyn” lakabının verildiği ve ailesiyle birlikte hicret eden ilk şahsiyet olduğu bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca, Hz. Ebû Bekir döneminde bir araya getirilen Mushafı çoğalttığı için “Nâşirü’l-Kur’ân” unvanıyla anıldığı da makalede

⁸⁰ Adem Apak, “Alim Sahabi Abdullah b. Ömer (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 210 (Haziran 2008), 60-61.

⁸¹ Hamza Seçgin, “Hz. Muhammed (s.a.s)’ Sırdaş Olan Çocuk”, *Diyanet Aylık Dergi* 121 (Ocak 2001), 28-29.

⁸² Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.s)’e Hizmetiyle Tanınan Sahabi Enes b. Mâlik (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 218 (Şubat 2009), 60-62.

belirtilmiştir.⁸³ Hz. Osman'ı konu alan bir diğer yazı ise 2006 yılı Ocak ayında yayımlanan “Şehit Halife Hz. Osman (r.a)” başlıklı makaledir. Bu çalışmada daha çok onun hilafet dönemi ele alınmış, yaşanan iç karışıklığın bazı sebepleri üzerinde durulmuştur. Özellikle halifelığının ikinci yılından itibaren bazı valileri görevden alarak yerlerine kendi aile fertlerini ataması meselesine dikkat çekilmiştir.⁸⁴

Hz. Hüseyin (ö. 61/680) hakkında yayımlanan beş makalenin üçü, Kerbela hadisesinin gerçekleştiği Muharrem ayına denk gelmiş; bir tanesi ise bu ayın hemen öncesinde yayımlanmıştır. 2003 yılı Nisan ayında yayımlanan “Hazret-i Hüseyin (r.a)” başlıklı makalede, Hz. Hüseyin'in Hicretin dördüncü yılında Medine'de dünyaya geldiği ve isminin doğrudan Hz. Peygamber tarafından konulduğu bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca, Hz. Osman döneminde abisi ile fetih hareketlerine asker olarak katıldığı ifade edilmiştir. Abisi Hz. Hasan'ın (ö. 49/669) vefatının ardından Kûfe'lilerin Muaviye'ye isyan etmesi için yaptıkları baskıya direndiği, ancak Muâviye'nin oğlunu veliaht tayin etmesi üzerine bu durumun bir saltanat anlayışına dönüşeceği endişesiyle eleştiride bulunduğu belirtilmiştir.⁸⁵ 2008 yılı Nisan ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s)'in Torunu Kerbela Şehidi Hz. Hüseyin (r.a)” başlıklı makalede ise daha çok Hz. Hüseyin'in siyâsî faaliyetleri ve Kerbela olayı üzerinde durulmuştur.⁸⁶ Diğer iki makalede⁸⁷ ise onun Ehl-i Beyt mensubu olması, faziletleri ve şahsî özellikleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. 2011 yılı Aralık ayında yayımlanan “Ehl-i Beyt-i Mustafa'nın Reyhanı Hz. Hüseyin” başlıklı makalenin ise derginin genel gündemi ve kapağında Hz. Hüseyin ile Kerbela konularının bulunması sebebiyle kaleme alındığı düşünülmektedir.⁸⁸

2005 yılı Aralık ayında yayımlanan “İkinci Halife Hz. Ömer” başlıklı makalede, Hz. Ömer'in Hayber ganimetlerinden kendisine düşen payı Müslümanların hizmetine sunarak vakfettiği belirtilmiştir. Bu vesileyle, İslâm

⁸³ Hayati Otyakmaz, “Hz. Osman (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 136 (Nisan 2002), 68-69.

⁸⁴ Adem Apak, “Şehit Halife Hz. Osman (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 181 (Ocak 2006), 62-63.

⁸⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, “Hazret-i Hüseyin (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 148 (Nisan 2003), 62-63.

⁸⁶ Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.s)'in Torunu Kerbelâ Şehidi Hz. Hüseyin (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 208 (Nisan 2008), 60-61.

⁸⁷ Adem Apak, “Hz. Peygamber'in Çiçeği ve Koparılması Hz. Hüseyin ve Kerbela”, *Diyanet Aylık Dergi* 229 (Ocak 2010), 62-64; Mehmet Bahaüddin Varol, “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin”, *Diyanet Aylık Dergi* 250 (Ekim 2011), 62-64.

⁸⁸ İlyas Üzümlü, “Ehl-i Beyt-i Mustafa'nın Reyhanı Hz. Hüseyin”, *Diyanet Aylık Dergi* 252 (Aralık 2011), 12-14.

tarihinde ilk vakıf kurucusu olarak kabul edildiği bilgisine de yer verilmiştir. Makalede, Hz. Ömer'in özellikle idarî yönü ön plana çıkarılmış; halifeliği döneminde gerçekleştirdiği yönetsel uygulamalara dair çeşitli örneklerle bu yönü desteklenmiştir.⁸⁹ 2007 yılı Temmuz ayında yayımlanan "Cennetle Müjdelenen Sahâbîlerden Said b. Zeyd (r.a)" başlıklı makalede, Hz. Ömer'in kız kardeşiyle evli olan Saîd b. Zeyd (ö. 51/671) ele alınmıştır. Makalede, özellikle babası Zeyd b. Amr'a dair ayrıntılı bilgilere yer verilmiş; onun, İslâmiyet'ten önce yaşamış sayılı Hanîflerden birisi olduğuna dikkat çekilmiştir. İslâm'ın gelişiyle Saîd b. Zeyd'in eşiyle birlikte vakit kaybetmeden Müslüman olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, Hz. Ömer'in İslâm'a giriş sürecinin Saîd b. Zeyd'in evinde başladığı vurgulanmış ve bu olay detaylarıyla aktarılmıştır.⁹⁰

2006 yılı Ağustos ayında yayımlanan "İlk İslâm Şehitlerinin Oğlu Ammâr b. Yasir (r.a)" başlıklı makalede, Ammâr b. Yâsir'in (ö. 37/657) babasının Yemen'den Mekke'ye gelerek Benî Mahzûm kabilesinin himayesine girdiği ve burada Sümeyye isimli cârîye ile evlendiği bilgisi aktarılmıştır. Ailesiyle birlikte İslâm'ın gizli davet döneminde Müslüman olduğu, bu sebeple hem kendisinin hem de anne ve babasının ağır işkencelere maruz kaldığı ifade edilmiştir. İşkenceler karşısında dininden dönmeyen annesi ve babasının şehit edildikleri, bu yönüyle İslâm tarihinde ilk şehitler olarak kabul edildikleri belirtilmiştir. İşkencelerin Ammâr b. Yâsir'e yönelmesi üzerine müşriklerin taleplerini diliyle yerine getirdiği, ancak sonrasında Hz. Peygamber'e giderek yaptığından derin pişmanlık duyduğunu dile getirdiği aktarılmıştır. Hicretten sonra Medine'de inşa edilen Mescid-i Nebvî'nin yapımında en çok emek veren sahâbîlerden biri olduğu vurgulanmıştır. Hz. Ömer döneminde kısa bir süreyle de olsa Kûfe'de valilik yaptığı bilgisine yer verilmiş; ayrıca Hz. Osman'ın hilafetinin son yıllarındaki uygulamalarını eleştiren isimlerden biri olduğu ve sonrasında Hz. Ali'ye ilk biat eden sahâbîler arasında yer aldığı belirtilmiştir.⁹¹

2007 yılı Şubat ayında yayımlanan "Yalnız Sahâbî: Ebû Zer el-Gıfârî (r.a)" başlıklı makalede, Ebû Zer el-Gıfârî'nin (ö. 32/653) Gıfâr kabilesine mensup

⁸⁹ Adem Apak, "İkinci Halife Hz. Ömer", *Diyanet Aylık Dergi* 180 (Aralık 2005), 58-59.

⁹⁰ Adem Apak, "Cennetle Müjdelenen Sahâbîlerden Said b. Zeyd (r.a)", *Diyanet Aylık Dergi* 199 (Temmuz 2007), 62-63.

⁹¹ Adem Apak, "İlk İslâm Şehitlerinin Oğlu Ammâr b. Yasir (r.a)", *Diyanet Aylık Dergi* 188 (Ağustos 2006), 60-62.

olmasına rağmen, Hz. Peygamber'in Mekke'de İslâm'a davete başladığını duyunca Mekke'ye geldiği ve burada Müslüman olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple, onun ilk bedevî Müslümanlardan biri olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Mekke'de Müslümanlığını açıktan ilan etmesi üzerine işkenceye maruz kaldığı, bunun sonucunda Hz. Peygamber tarafından, kendi memleketine dönerek İslâm'ı tebliğ etmesi yönünde görevlendirildiği aktarılmıştır. Uzun süre kendi bölgesinde İslâm'ı yaydıktan sonra, Hendek Gazvesi'nin ardından Medine'ye gelerek Muhâcirler arasına katıldığı bilgisine yer verilmiştir. Makalenin devamında özellikle Hz. Osman'ın hilafeti döneminde artan refah düzeyine karşı hem halkın hem de yöneticilerin zenginliğe olan düşkünlüğünü sert bir dille eleştirdiği vurgulanmıştır. Bu eleştirileri sonucunda Halife tarafından Rebeze'ye gönderildiği süreç ayrıntılarıyla ele alınmıştır.⁹²

2007 yılı Haziran ayında yayımlanan “Eyüb Sultan Ebû Eyyüb el- Ensârî (r.a)” başlıklı makalede, Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin (ö. 49/669) Hz. Peygamber'i evinde yedi ay boyunca misafir etmesine zemin hazırlayan olayların ayrıntılı biçimde ele alındığı görülmektedir. Bununla birlikte, Hz. Osman'ın hilafetinin son dönemlerinde meydana gelen kuşatma olayında, mescitteki namazları Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin kıldırıldığı bilgisine de yer verilmiştir. Makalenin son bölümlerinde ise onun katıldığı İstanbul seferi kapsamlı biçimde aktarılmış; özellikle de defnedildiği yerin, tarih boyunca çevresindeki halk tarafından büyük bir hürmetle anıldığı vurgulanmıştır.⁹³

2007 yılı Ağustos ayında yayımlanan “Fakih, Müfessir ve Muhaddis Sahâbî Abdullah b. Abbas (r.a)” başlıklı makalede, İbn Abbas'ın (ö. 68/687-688) miladi 619 yılında Mekke'de doğduğu belirtilmiştir. Mekke'nin fethine kadar olan süreçte çocukluk dönemini burada geçirdiği, daha sonra ailesiyle birlikte Medine'ye hicret ettiği ifade edilmiştir. İlim öğrenme konusundaki yüksek arzusu dolayısıyla, Hz. Peygamber'in onun için “Allah'ım, ona Kitab'ı öğret ve dinde derin anlayış sahibi kıl” şeklinde dua ettiği de aktarılmıştır. Makalenin büyük bir kısmında, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki dönemlerde Abdullah b. Abbas'ın yer aldığı

⁹² Adem Apak, “Yalnız Sahâbî: Ebû Zer el-Gıfârî (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 194 (Şubat 2007), 58-59.

⁹³ Adem Apak, “Eyüb Sultan Ebû Eyyüb el- Ensârî (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 198 (Haziran 2007), 62-63.

siyasî ve idarî faaliyetlere yer verilmiştir. Son bölümlerde ise özellikle ilimle meşgul olmak üzere Tâif'e gittiği ve burada vefat ettiği bilgisi paylaşılmıştır.⁹⁴

2008 yılı Mart ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s)'in Torunu Hz. Hasan (r.a)” başlıklı makalede, genel olarak Hz. Hasan'ın siyasî ve idarî alandaki rolü ele alınmıştır. Özellikle halifelige giden süreçteki konumu ile Muaviye ile yaptığı antlaşma üzerinde durulmuştur.⁹⁵ Buna karşın, 2011 yılı Ekim ayında yayımlanan “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin” başlıklı makalede ise ağırlıklı olarak Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in çocukluk dönemleri ile Hz. Peygamberle geçirdikleri zamanlara dair bilgilere yer verilmiştir.⁹⁶

2008 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Fakih, Muallim ve Komutan Sahabi Muaz b. Cebel (r.a)” başlıklı makalede, Muaz b. Cebel'in (ö.18/639) Mus'ab b. Umeyr'in (ö. 3/625) Medine'ye İslâm'ı tebliğ için gelişi sonrasında, henüz 18 yaşındayken Müslüman olduğu; aynı zamanda İkinci Akabe Biatı'na (622) katılan sahâbiler arasında yer aldığı belirtilmiştir. Huneyn ve Tâif seferleri sırasında Hz. Peygamber tarafından Mekke'ye emir olarak atandığı aktarılmıştır. Hicretin dokuzuncu yılında ise, Hz. Peygamber tarafından Yemen'e zekât amili ve kadı olarak gönderildiği bilgisi verilmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'ye dönen Muaz b. Cebel'in, Suriye bölgesindeki askerî faaliyetlere katıldığı ve burada orduyla birlikte savaşlara iştirak ettiği ifade edilmiştir. Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh'ın vefatının ardından, Hz. Ömer tarafından ordunun başkomutanlığına getirildiği, ancak kısa süre sonra hastalanarak vefat ettiği aktarılmıştır.⁹⁷

2008 yılı Temmuz ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s)'in Şairi Hassân b. Sâbit (r.a)” başlıklı makalede, Hassân b. Sâbit'in (ö. 54/675) miladi 570'li yıllarda Medine'de doğduğu, İkinci Akabe Biatı'nın ardından Müslüman olduğu aktarılmıştır. Hz. Peygamber'i, müşriklerin hicivlerine karşı savunması sebebiyle “Şâiru'n-Nebî” unvanını aldığı belirtilmiştir. Ayrıca, İfk Hadisesi'nde adı geçen dört kişiden biri olduğu, Hz. Âişe'nin temizlik ve iffetini bildiren ayetlerin inmesinden

⁹⁴ Adem Apak, “Fakih, Müfessir ve Muhaddis Sahâbî Abdullah b. Abbas (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 200 (Ağustos 2007), 62-63.

⁹⁵ Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.s)'in Torunu Hz. Hasan (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 207 (Mart 2008), 59-61.

⁹⁶ Varol, “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin”.

⁹⁷ Adem Apak, “Fakih, Muallim ve Komutan Sahabi Muaz b. Cebel (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 209 (Mayıs 2008), 61-62.

sonra iftira cezasına çarptırıldığı bilgisi verilmiştir. Bu olayın ardından, hem Hz. Peygamber'den hem de Hz. Âişe'den özür dilediği ifade edilmiştir.⁹⁸

2008 yılı Ağustos ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s)’in Manevî Torunu Üsâme b. Zeyd (r.a)” başlıklı makalede, Üsâme b. Zeyd’in (ö. 54/675), Hz. Peygamber’in azatlı kölesi Zeyd b. Hârise’nin oğlu olduğu belirtilmiştir. Ashâb arasında Allah Rasûlü’nün (s.a.s) sevgilisi anlamına gelen “Habîbü’n-Nebî” unvanıyla tanındığı ifade edilmiştir. Yaşının küçük olması nedeniyle Bedir ve Uhud gazvelerine katılamadığı, ancak Hendek Gazvesi’nden sonra tüm seferlerde yer aldığı aktarılmıştır. Hz. Peygamber’in vefatına yakın bir dönemde, Suriye üzerine gönderilmek üzere, içerisinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi ileri gelen sahâbilerin de bulunduğu bir orduya Üsâme b. Zeyd’i komutan olarak tayin ettiği bildirilmiştir. Ancak Hz. Peygamber’in bu süreçte vefat etmesi nedeniyle ordunun hareket edemediği, halîfe seçilen Hz. Ebû Bekir’in ilk icraatinin ise bu orduyu sefere göndermek olduğu vurgulanmıştır.⁹⁹

2008 yılı Eylül ayında yayımlanan “İranlı İlk Müslüman Sahâbî Selmân-ı Fârisî (r.a)” başlıklı makalede, Selmân-ı Fârisî’nin (ö.36/656) İran’da Mecusî bir ailede dünyaya geldiği ve doğup büyüdüğü dinin kendisini hiçbir zaman tatmin etmediği ifade edilmiştir. Bu sebeple sürekli bir hakikat arayışı içinde olduğu, bölgesindeki Hristiyanlardan etkilenerek kiliseye gitmeye başladığı belirtilmiştir. Ancak babasının bu duruma izin vermemesi üzerine Suriye’ye kaçtığı, ardından da çeşitli bölgeleri gezerek manevî yolculuğuna devam ettiği aktarılmıştır. Arap Yarımadası’ndan bir peygamber çıkacağına dair duyumlar üzerine Arabistan’a geldiği ve burada köle olarak satıldığı ifade edilmiştir. Bir Medinelî tarafından satın alınmasıyla Medine’de yaşamaya başladığı; Hz. Peygamber’in Medine’ye hicret ettiğinde kendisini Kuba’da karşıladığı ve ona hurma ikram ettiği de belirtilmiştir. Hicretin beşinci yılına kadar köle olması nedeniyle seferlere katılamadığı, ancak Hendek Gazvesi öncesinde savunma stratejisinin onun önerisiyle belirlendiği vurgulanmıştır. Ayrıca Hz. Ömer devrinde gerçekleşen İran fetihlerinde yer aldığı

⁹⁸ Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.s)’in Şairi Hassân b. Sâbit (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 211 (Temmuz 2008), 59-61.

⁹⁹ Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.s)’in Manevî Torunu Üsâme b. Zeyd (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 212 (Ağustos 2008), 58-61.

ve orduya kılavuzluk yaptığı; yine Hz. Ömer tarafından Medâin'e vali olarak atandığı bilgisi de makalede yer almıştır.¹⁰⁰

2008 yılı Ekim ayında yayımlanan “Rum Diyarından İlk Müslüman Sahâbî Suheyb b. Sinan (r.a)” başlıklı makalede, Suheyb b. Sinan'ın (ö. 38/659) aslen Arap olmasına rağmen çocuk yaşta Rumlar tarafından esir alındığı ve uzun süre onların yanında kaldığı için “Suheyb-i Rûmî” adıyla tanındığı belirtilmiştir. Rumların elinde esaret hayatı geçirdikten sonra Araplara köle olarak satıldığı ve nihayetinde Mekke'ye ulaştığı aktarılmıştır. İslam'ın ilk yıllarında Mekke'de bulunan Suheyb b. Sinan'ın, Hz. Peygamber'in davetine ilk icabet eden sahâbîlerden biri olduğu vurgulanmıştır. Mekke'de herhangi bir yakını ya da kabilesi bulunmadığından dolayı himayesiz kalmış ve müşriklerin ağır işkencelerine uğramıştır. Medine'ye hicret etmek istediğinde müşriklerin yolunu kestiği ve kazandığı mal varlığını kendi sayelerinde elde ettiğini öne sürerek ona engel oldukları ifade edilmiştir. Bunun üzerine Suheyb b. Sinan, tüm malını geride bırakarak Allah yolunda hicreti tercih etmiştir. Onunla ilgili öne çıkan bir diğer önemli hadise ise, Hz. Ömer'in şehadetinden sonra kısa bir süreliğine Müslümanlara imamlık yapması olmuştur.¹⁰¹

2008 yılı Kasım ayında yayımlanan “Müslüman Olan Yahudi Âlimi Sahâbî Abdullah b. Selâm (r.a)” başlıklı makalede, Abdullah b. Selâm'ın (ö.43/663-664) Medine'de Yahudi kabilesi olan Benî Kaynukâ'ya mensup olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden hemen sonra, kendisiyle görüşerek aklındaki soruları sorduğu ve aldığı cevaplar üzerine Müslüman olduğu ifade edilmiştir. Bu vesileyle, Medine'de yaşayan Yahudiler arasından İslam'a giren ilk kişi olduğu aktarılmıştır. Onun davetiyle ev halkının da İslam'ı kabul ettiği vurgulanmıştır. Hz. Ömer döneminde gerçekleşen Kudüs'ün fethine katıldığına yer verilmiş; buna karşılık, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra yaşanan siyasi olaylara müdahil olmadığı belirtilmiştir.¹⁰²

2009 yılı Mart ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s)'in En Sevdığı Sahabi Sa'd b. Muâz (r.a)” başlıklı makalede, Sa'd b. Muâz'ın (ö. 5/657), Mus'ab

¹⁰⁰ Adem Apak, “İranlı İlk Müslüman Sahâbî Selmân-ı Fârisî (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 213 (Eylül 2008), 60-62.

¹⁰¹ Adem Apak, “Rum Diyarından İlk Müslüman Sahâbî Suheyb b. Sinan (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 214 (Ekim 2008), 59-61.

¹⁰² Adem Apak, “Müslüman Olan Yahudi Âlimi Sahâbî Abdullah b. Selâm (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 215 (Kasım 2008), 60-62.

b. Umeyr'in Medine'ye İslam'ı öğretmek üzere gelmesinden sonra Müslüman olduğu ve kendi kabilesinin tamamını İslam'a davet ederek onların da Müslüman olmasına vesile olduğu aktarılmıştır. Ayrıca, kabilesine ait putları kırdığı bilgisine yer verilmiş; bu gelişmenin Mekke'de duyulması üzerine Müslümanların büyük bir sevinç yaşadığı ve bu sebeple 621 yılına "Sevinç Yılı" adının verildiği aktarılmıştır. Sa'd b. Muâz'ın İkinci Akabe Biati'na katıldığı da ifade edilmiştir. Hendek Gazvesi sırasında müşrikler tarafından atılan bir okla yaralandığı belirtilmiştir. Savaşın hemen ardından antlaşmayı bozarak Müslümanlara karşı tavır alan Benî Kureyza üzerine Hz. Peygamber'in bir ordu sevk ettiği ve kuşatmanın on beş gün sürdüğü bildirilmiştir. Benî Kureyzalılar, haklarında verilecek hükmün Sa'd b. Muâz tarafından belirlenmesini talep ettikleri, Hz. Peygamber'in de bu isteği kabul ettiği aktarılmıştır. Sa'd b. Muâz'ın verdiği karar doğrultusunda eli silah tutan erkeklerin idam edildiği, diğerlerinin ise esir alındığı ifade edilmiştir. Bu olaydan sonra yarası ağırlaşan Sa'd b. Muâz'ın, bir süre sonra şehit olduğu aktarılmıştır.¹⁰³

2009 yılı Ağustos ayında yayımlanan "Vahiy Kâtibi Alim Sahabi Zeyd b. Sâbit (r.a)" başlıklı makalede, Zeyd b. Sâbit'in (ö. 45/665) hicretten on bir yıl önce Medine'de dünyaya geldiği belirtilmiştir. Okuma yazmayı Bedir Gazvesi sonrasında esirlerden öğrendiği ve Hz. Peygamber'in vahiy kâtipliğini yaptığı ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in, onun güçlü zekâsı ve kuvvetli hafızasını fark ederek kendisinden İbranice ve Süryaniceyi öğrenmesini istediği belirtilmiştir. Henüz yirmili yaşlarında olmasına rağmen, Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'an-ı Kerim'in tek mushaf hâline getirilerek toplanması görevini Zeyd b. Sâbit üstlenmiştir. Sahâbîlerin ellerinde bulunan Kur'an ayetlerinin yazılı olduğu malzemeleri toplayıp doğruluklarını teyit ettikten sonra iki kapak arasında birleştirdiği aktarılmıştır. Hz. Ömer'in sefere çıkacağı zaman yerine Zeyd b. Sâbit'i vekil bıraktığına değinilmiştir. Hz. Osman döneminde ise İslam topraklarının genişlemesi ve Kur'an-ı Kerim'e duyulan ihtiyacın artması sebebiyle mushafın çoğaltılmasına karar verilmiş; bu görev için oluşturulan heyete Zeyd b. Sâbit'in de dâhil edildiği ifade edilmiştir.¹⁰⁴

¹⁰³ Adem Apak, "Hz. Peygamber (s.a.s)'in En Sevdiği Sahabi Sa'd b. Muâz (r.a)", *Diyanet Aylık Dergi* 219 (Mart 2009), 60-62.

¹⁰⁴ Adem Apak, "Vahiy Kâtibi Alim Sahabi Zeyd b. Sâbit (r.a)", *Diyanet Aylık Dergi* 224 (Ağustos 2009), 62-64.

2009 Yılı Kasım ayında yayımlanan “Muhaddis, Müfessir ve Fakih Sahabi Abdullah b. Mes'ud (r.a)” (ö. 32/652-653) başlıklı makalede, onun İslam’a ilk giren sahâbîlerden biri olduğu; Kâbe’de müşriklerin duyacağı şekilde yüksek sesle Kur’ân okuyan ilk sahâbî olduğu ifade edilmiştir. Habeşistan’a hicret ettiği, bir süre sonra ise geri döndüğü aktarılmıştır. Medine dönemindeki tüm faaliyetlerde yer aldığı ve özellikle Bedir Gazvesi’nde Ebû Cehil’i öldürdüğü bildirilmiştir. Hz. Ömer döneminde Şam fetihlerine katıldığı, hicretin yirminci yılında ise Kûfe şehrinde kadılık ve beytûlmâl âmilliği görevini üstlendiği ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’in, Abdullah b. Mes’ûd’un Kur’ân okuyuşunu çok beğenerek takdir ettiği vurgulanmıştır.¹⁰⁵

2010 yılı Ağustos ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s) 'in Müezzinlerinden İbn Ümmü Mektûm (r.a)” başlıklı makalede, İbn Ümmü Mektûm’un (ö. 15/636) Hz. Hatice’nin dayısının oğlu olduğu ve ilk Müslümanlardan sayıldığı belirtilmiştir. Mus’ab b. Umeyr ile Medine’ye giderek orada insanlara Kur’ân öğrettiği ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’in bazı seferlere çıkarken Medine’de yerine vekil olarak İbn Ümmü Mektûm’u bıraktığı aktarılmıştır.¹⁰⁶ Aynı sahâbîden bahseden 2016 yılı Aralık ayında yayımlanan “İbn Ümmi Mektum” başlıklı makale ise, derginin kapak konusu ve genel gündeminin “Engelliler” teması olması sebebiyle kaleme alınmıştır. Hz. Peygamber’in müezzinlerinden biri olan İbn Ümmü Mektûm ile Hz. Peygamber arasında geçen ve Abese sûresinin ilk ayetlerinin nüzûlüne vesile olan olay, bu makalede ayrıntılı biçimde ele alınmıştır.¹⁰⁷

2021 yılı Aralık ayında yayımlanan “Ben Ebu Mahzûre” başlıklı makalede, farklı bir üslup benimsenerek birinci tekil şahıs anlatımlı tarihî kurgu yöntemiyle Ebu Mahzûre’nin (ö. 59/678-679) Müslüman oluş süreci kaleme alınmıştır. Bu yöntemin, Hz. Peygamber ve sahâbîler hakkında hazırlanan çalışmalarda ilk kez uygulandığı görülmektedir.¹⁰⁸ Makalede yayımlanan bölümden bir kesit şöyledir: “Ben Ebu Mahzûre... Kureyş’in Cumah koluna mensubum. İnsanlar arasında “Ebu Mahzûre” künyesiyle meşhûrum”. 2024 yılı Kasım ayında yayımlanan “İki Hicret

¹⁰⁵ Adem Apak, “Muhaddis, Müfessir ve Fakih Sahabi Abdullah b. Mes’ud (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 227 (Kasım 2009), 62-63.

¹⁰⁶ Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.s)’in Müezzinlerinden İbn Ümmü Mektûm (r.a)”, *Diyanet Aylık Dergi* 236 (Ağustos 2010), 62-64.

¹⁰⁷ Adnan Demircan, “İbn Ümmi Mektum”, *Diyanet Aylık Dergi* 312 (Aralık 2016), 40-41.

¹⁰⁸ Ayşeli Polat, “Ben Ebu Mahzûre”, *Diyanet Aylık Dergi* 372 (Aralık 2021), 46-49.

Mutluluğuna Ermiş Hanım Sahabi Esmâ bt. Umeys, Kız Kardeşleri ve Gazze'nin Kıyamı" başlıklı makalede Esmâ bt. Umeys'in (ö. 40/661),¹⁰⁹ hayatı anlatılırken kız kardeşlerinden de bahsedilmiştir. Makaleyi diğerlerinden farklı kılan yön ise, anlatım içerisinde zaman zaman Gazze'de yaşanan olaylara değinilmesi ve bu olaylarla mezkûr sahâbînin hayatı hakkında bağlantı kurulmasıdır.¹¹⁰

3.2. Hz. Peygamber ve Toplumun Bazı Kesimleri

3.2.1. Çocuk

Hz. Peygamber'in sevgi ve merhameti, yalnızca kendi çocukları ve torunları ile sınırlı kalmamış, tüm çocuklara karşı aynı şefkat ve ilgiyi göstermiştir. Hz. Peygamber diğer çocukları gördüğü zaman onlarla da vakit geçirir, aynı zamanda oyunlar oynardı. Özellikle yetim çocuklara karşı duyduğu özel alaka ve hassasiyet, onun insanî değerler ve ahlaki erdemler açısından ne denli yüksek bir örnek teşkil ettiğini göstermektedir. Hz. Peygamber, doğan çocukların anne baba üzerinde hakları olduğunu belirterek, anne babaları bu haklara riayet etmeye ve çocuklara karşı merhametli olmaya davet etmiştir.¹¹¹

Bazı toplumlarda, kız çocuklarının genellikle ikinci plana itildiği veya yok sayıldığı bir gerçektir. Câhiliye Dönemi Arap toplumunda da benzer bir tutum mevcut olup, kız çocuklarına değer verilmemekte, hatta bazı durumlarda, kız çocukları diri diri toprağa gömülmekteydi. Bu tür uygulamalar, o dönemin toplumlarının kadın ve kız çocuklarına dair sahip olduğu olumsuz bakış açılarını gözler önüne sermektedir. Lakin Hz. Peygamber bu anlayışların tamamını reddetmiş ve yanlış olduğunu vurgulamıştır. Kız çocuklarına iyi davranmayı teşvik eden birçok hadis bulunmaktadır. Mesela "Kim ki üç tane kız çocuğu yetiştirir, güzel terbiye eder, evlendirir ve onlara iyilikte bulunursa, o kişi için cennet vardır."¹¹²

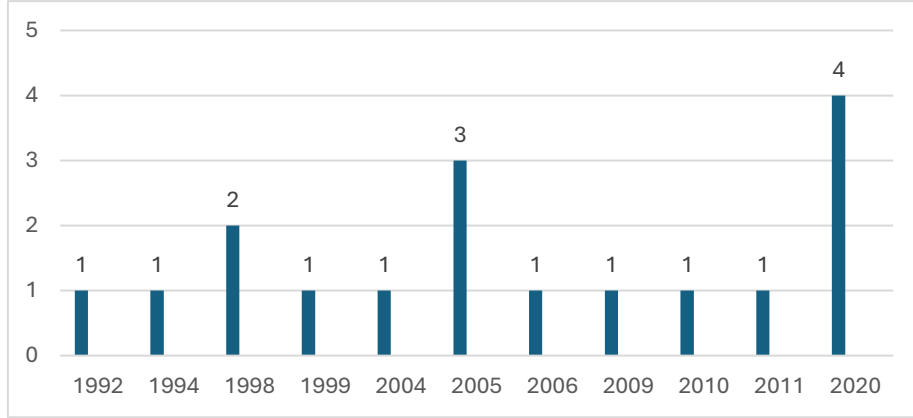
¹⁰⁹ M. Yaşar Kandemir, "Esmâ bint Umeys", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/422.

¹¹⁰ Güldane Gündüzöz, "İki Hicret Mutluluğuna Ermiş Hanım Sahabi Esmâ bint Umeys, Kız Kardeşleri ve Gazze'nin Kıyamı", *Diyanet Aylık Dergi* 407 (Kasım 2024), 44-45.

¹¹¹ Ebûbekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdülaziz Ebû Hubeyb eş-Şesrî (Riyad: Daru Kunuzi İşbiliya, 2015), "Edeb", 4.

¹¹² Ebû Davud, *es-Sünen*, "Edeb", 129.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve çocuk konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.6. Hz. Peygamber ve çocuk konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve çocuk ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.10. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve çocuk ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1992	Haziran	9	Gündemin İçinden	Hz. Peygamber’in Çocuk Sevgisi (Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir)
1994	Nisan	20	Gündem	Hz. Peygamber (s.a.s) Çocukları Çok Severdi (Dr. Durak Pusmaz)
1998	Nisan	32	Din ve Toplum	Peygamberimiz’in Çocuk Sevgisi (Hayati Otyakmaz)
1998	Mayıs	30	Din ve Toplum	Kız Çocukları ve İslam (İhsan Özkes)
1999	Kasım	11	Kapak Gündem	Hz. Peygamber (s.a.s) ve Çocuk (Bahattin Akbaş)
2004	Mayıs	47	Kutlu Doğum	Hz. Peygamber’in Çocuk Sevgisi (?)
2005	Nisan	8	Gündem	Mutlu Çağda Peygamberimiz ve Çocuklar (Prof. Dr. Mehmet Emin Ay)
2005	Nisan	12	Gündem	Çocuk Sevgisi Üzerine Hz. Peygamber’den Mesajlar (Prof. Dr. M. Faruk Bayraktar)
2005	Nisan	24	Gündem	Hz. Peygamber’in Çocukların Eğitimine Verdiği Önem (Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel)

2006	Ocak	50	Aile	Peygamberimiz (s.a.s)'in Çocuklara Olan İlgisi ve Şefkati (Medet Coşkun)
2009	Nisan	21	Gündem	Rahmet Peygamber'inin Dünyasında Çocuk Olmak (Dr. Yaşar Yiğit)
2010	Nisan	39	Aile	Hiz. Peygamber ve Çocuk Sevgisi (Talip Ayar)
2011	Ekim	6	Gündem	Peygamber Mescidinde Çocuklar (Yrd. Doç. Dr. Huriye Martı)
2020	Ekim	4	Başyazı	Hiz. Peygamber ve Çocuk (Prof. Dr. Ali Erbaş)
2020	Ekim	6	Gündem	Çocukların Peygamberi (Dr. Elif Arslan)
2020	Ekim	10	Gündem	Hiz. Peygamber'in (s.a.s) Terbiyesinde Yetişen Çocuklar (Prof. Dr. Adem Apak)
2020	Ekim	26	Söyleşi	Asr-ı Saadet Çocuklarının Gönlünde Müstesna Bir Peygamber Sevgisi Vardı (Prof. Dr. Mehmet Emin Ay)

Grafikte görüldüğü gibi Hiz. Peygamber ve Çocuk konulu makaleler çeşitli yıllarda ve farklı yazarlar tarafından yayımlanmıştır. Yayımlanan on yedi makalenin yedi tanesinin Nisan ayında yayımlanması dikkat çekicidir. Yine makalelerin on tanesi Gündem köşesinde yayımlanmıştır. Yayımlanan makalelerin ortak özelliği Hiz. Peygamber döneminden oldukça fazla örneklere yer verilmesidir. Bu durumun anlatılan konunun daha iyi pekişmesi için yapıldığı düşünülmektedir. Mesela hemen hemen her makalede ortak anlatılan olaylara şu örnek verilebilir: Hiz. Peygamber bir gün Hiz. Hasan'ı öpmüştü. Orada bulunan Akra b. Hâbis (ö. 33/653) “Benim on tane çocuğum var, onlardan hiçbirini öpmedim” dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber ona dönüp: “Merhamet etmeyen kimseye merhamet olunmaz” dedi. Yine Hiz. Peygambere on sene hizmet eden Enes b. Mâlik’e bu süre zarfında Hiz. Peygamber’in of bile demediği birçok makalede anlatılarak, Hiz. Peygamber’in çocuklara karşı nasıl davrandığı konusu üzerinde durulmuştur.

Tablo 3.11. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir	1
	Doç Dr. Durak Pasmaz	1

	Prof. Dr. Huriye Martı	1
Tefsir	Dr. Elif Arslan	1
Fıkıh	Prof. Dr. Yaşar Yiğit	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Talip Ayar	1
	Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel	1
	Prof. Dr. Adem Apak	1
Din Eğitimi	Prof. Dr. M. Emin Ay	2
Dinler Tarihi	Prof. Dr. Ali Erbaş	1
Felsefe ve Din Bilimleri	Prof. Dr. M. Faruk Bayraktar	1

1998 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Kız Çocukları ve İslâm” başlıklı makalede Hz. Peygamber’in kız çocuklarına karşı olan tutum ve davranışları anlatılmıştır. Makalede Hz. Peygamber’in kız çocuklarını öven birçok hadisi yer almış, aynı zamanda kız çocukları ile ilgili olan hatıraları paylaşılmıştır. Makalenin tam ortasında sarı kutucuk içerisinde farklı başlıkta bir yazı paylaşılmıştır. “Kız Çocuklarının Eğitim ve Öğretimi” başlıklı bu yazıda Hz. Peygamber’in kız çocuklarının ve kadınların eğitimi ile nasıl alakadar olduğu aktarılmıştır. Fitneye düşer diye kız çocuklarının eğitime engel olmanın, onların cahil kalmalarına sebep olacağı savunulmuş ve cahil kalan bir kadının hata yapmasının daha kolay olacağı vurgulanmıştır.¹¹³

2005 yılı Nisan ayında yayımlanan “Mutlu Çağda Peygamberimiz ve Çocuklar” başlıklı makalede Hz. Peygamber’in çocuklarla olan iletişimi ele alınırken, diğer makalelerden farklı olarak konuya eğitsel ve pedagojik açıdan da bakılmıştır. Özellikle alt başlıkların seçimi, konuya uygun örnek verilmesi ve en sonunda her örnekle ilgili günümüze yansiyacak mesajlar verilmesi oldukça dikkat çekicidir.¹¹⁴ Özetle makalenin genelinde, modern pedagojik ilkelerle uyumlu bir şekilde konunun ele alındığını, bu makalenin mümeyyiz vasfı olarak zikredebiliriz. Çünkü makale yazarı konu ile çalışmalar yapmıştır.

2005 yılı Nisan ayında “Hz. Peygamber’in Çocukların Eğitimine Verdiği Önem” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in çocuklarla olan iletişiminde, son derece naif ve yumuşak bir yaklaşım sergilediği, aynı zamanda çocuklarla gerçekleştirdiği diyaloglarda onları sürekli olarak eğittiği vurgulanmıştır. Hz.

¹¹³ İhsan Özkes, “Kız Çocukları ve İslâm”, *Diyanet Aylık Dergi* 889 (Mayıs 1998), 30-32.

¹¹⁴ Mehmet Emin Ay, “Mutlu Çağda Peygamberimiz ve Çocuklar”, *Diyanet Aylık Dergi* 172 (Nisan 2005), 8-11.

Peygamber'in çocukları eğitirken çeşitli yöntem ve yolları kullanmasına rağmen, değişmeyen bir unsur olarak, çocukların her zaman mutlu olmaları ve üzülmemeleri vurgulanmıştır.¹¹⁵

2020 yılı Kasım ayında yayımlanan “Hz. Peygamber'in (s.a.s) Terbiyesinde Yetişen Çocuklar” başlıklı makalede diğerlerinden farklı olarak Hz. Peygamber'in yedi çocuğundan bahsedilmiş ve sırayla hepsinin kısaca hayat hikayesine değinilmiştir. Hz. Fatıma'ya (ö. 11/632) daha fazla yer ayrılarak onun Hz. Peygamber ile olan hatıralarına yer verilmiştir.¹¹⁶

3.2.2. Gençlik

Hız. Muhammed (s.a.v.), hayatının her döneminde gençlere özel bir önem vermiş, onların toplum içindeki yerini güçlendirmek için örnek bir yaklaşım sergilemiştir. Gençlik dönemi, insanın en dinamik, en üretken ve sonraki hayatını etkileyecek kararları aldığı dönemdir. Hz. Peygamber, bu dönemin kıymetini iyi bilir ve gençleri hem bireysel gelişimleri hem de ümmetin geleceği için büyük bir potansiyel olarak görürdü. İslam'ın ilk yıllarında gençlerin ne denli önemli roller üstlendiği açıkça görülmektedir. Örneğin, Hz. Ali (r.a.) çocuk yaşta İslam'a girmiştir.¹¹⁷ Mus'ab b. Umeyr, genç yaşında Medine'ye öğretmen ve davetçi olarak gönderilmiş, bu görevi büyük bir sorumluluk ve olgunlukla yerine getirmiştir.¹¹⁸ Yine Bedir, Uhud ve Hendek gibi Gazve'lerde genç sahâbîlerin gösterdiği fedakârlık ve cesaret, onların Hz. Peygamberin terbiyesinde nasıl bir ahlaki olgunluğa eriştiğinin kanıtıdır.¹¹⁹

Hız. Peygamber'in gençlerle kurduğu ilişki, sadece onları belli görevlere getirmekle sınırlı kalmamıştır. Onları dinlemiş, fikirlerine değer vermiş ve hatalarını yüzlerine vurmadan, kırmadan düzeltmiştir. Gençlerin yaşadığı duygu yoğunluklarını ve heyecanlarını anlayışla karşılamıştır. Nitekim genç bir sahâbî, günaha meyilli olduğu bir konuda Efendimiz'e gelip izin istediğinde,

¹¹⁵ Ahmet Turan Yüksel, “Hz. Peygamberin Çocukların Eğitimine Verdiği Önem”, *Diyanet Aylık Dergi* 172 (Nisan 2005), 24-25.

¹¹⁶ Adem Apak, “Hz. Peygamber'in (s.a.s) Terbiyesinde Yetişen Çocuklar”, *Diyanet Aylık Dergi* 358 (Ekim 2020), 10-13.

¹¹⁷ Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyn b. Ali el-Hüzelî el-Mes'ûdî, *et-Tenbihu ve'l-İşraf* (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyyeti, 2009), 202.

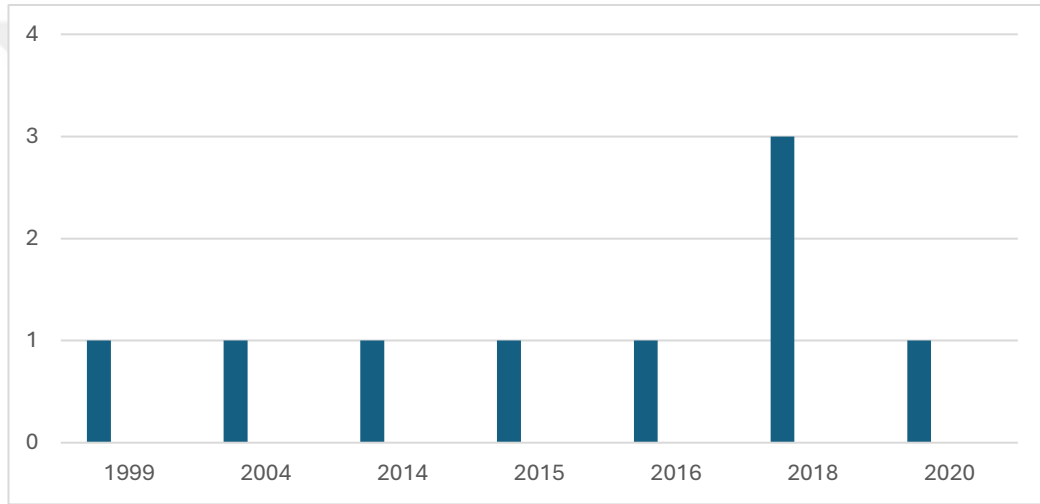
¹¹⁸ Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 112.

¹¹⁹ Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 171.

Peygamberimiz onu kırmadan, empati kurdurarak doğruyu göstermiş ve o gencin kalbinde kalıcı bir iz bırakmıştır.¹²⁰

Sonuç olarak, Hz. Peygamber gençliği sadece geleceğin değil, bugünün de öznesi olarak görmüştür. Onlara değer vermek, güvenmek ve onları doğru bir şekilde yönlendirmek, ümmetin istikbali açısından hayati bir önem taşır. Onun sünneti, gençliğe yatırım yapmanın ne kadar önemli olduğunu asırlar öncesinden bize göstermektedir.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve gençlik konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.7. Hz. Peygamber ve gençlik konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve gençlik ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu ise şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.12. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve gençlik ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1999	Nisan	29	Kapak Gündem	Hız. Peygamber, Gençlik ve Biz (Doç. Dr. İbrahim Sarıçam)
2004	Mayıs	52	Kutlu Doğum	Hız. Peygamber ve Gençlik (Abdurrahman Akbaş)
2014	Ekim	26	Gündem	Hız. Peygamber ve Genç Sahabiler (Yrd. Doç. Dr. Cafer Acar)

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuâyb el-Arnâvut (Müessesetü’r-Risâle, 2001), 36/545, No: 22211.

2015	Mayıs	37	Din Düşünce Yorum	Gençlerin Kimlik Oluşumunda Hz. Peygamber'in Örnekliği (Haydar Bekiroğlu)
2016	Mart	50	Din ve Hayat	Kimlik ve Yabancılaşma Bağlamında Hz. Peygamber'in Gençlerle İletişimine Genel Bir Bakış (Yrd. Doç. Dr. Cafer Acar)
2018	Kasım	4	Başmakale	Peygamberimiz ve Gençlik (Prof. Dr. Ali Erbaş)
2018	Kasım	10	Gündem	Hz. Peygamberi Gençlere Anlatabilmek (Prof. Dr. Enbiya Yıldırım)
2018	Kasım	26	Gündem	Hz. Peygamber'in Gençlere Duyduğu Güven (Dr. Ömer Sabuncu)
2020	Ocak	47	Din ve Hayat	Gençlerin Dilinden Konuşan Peygamber (s.a.s) (Hilâl Ceyhan Köksal)

Grafikte de görüldüğü üzere, Hz. Peygamber ve gençlik konusuna 2014 yılından itibaren ilginin arttığı anlaşılmaktadır. Ancak günümüzde gençlerin karşılaştığı kimlik bunalımı, değer yoksunluğu ve aidiyet sorunları gibi pek çok ciddi mesele göz önünde bulundurulduğunda, bu alanda yayımlanan makalelerin sayısının hâlâ yetersiz olduğu söylenebilir. Bu durum, gençliğin ihtiyaç duyduğu rehberliğin hem içerik hem de yaygınlık bakımından daha fazla desteklenmesi gerektiğini göstermektedir. 2018 yılı Kasım sayısında derginin kapağının ve ana gündeminin “Hz. Peygamber ve Gençlik” temasına ayrılması ise bu konunun fark edilmesi açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, bu tür tematik sayıların artması, Hz. Peygamber'in gençlerle olan ilişkisini günümüz gençliğinin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yorumlama imkânı sunacaktır.

Tablo 3.13. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. Enbiya Yıldırım	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. İbrahim Sarıçam	1
	Prof. Dr. Cafer Acar	2
	Doç. Dr. Ömer Sabuncu	1
Dinler Tarihi	Prof. Dr. Ali Erbaş	1

1999 yılı Nisan ayında yayımlanan “Hz. Peygamber, Gençlik ve Biz” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in tebliğe başladığı dönemde toplumun her kesimine hitap ettiği, kadın-erkek, genç-yaşlı, zengin-fakir, hür-köle ayrımı yapmaksızın tüm insanları İslam’a davet ettiği aktarılmıştır. İlk Müslümanlar incelendiğinde, toplumun her kesiminden bireylerin yer aldığı görülmekte; ancak bunlar arasında en fazla sayıya sahip olanların gençler olduğu dikkat çekmektedir. İslam’ı yayma konusunda Hz. Peygamber’e en fazla desteği de gençlerin verdiği ileri sürülmüştür. Makalede, özellikle İslam’ın ilk yıllarında Müslüman olan sahâbîlere yer verilmiş ve bu sahâbîlerin hayatı detaylı biçimde ele alınmıştır. Hz. Peygamber’in, vahiy kâtiplerini özellikle gençler arasından seçtiği vurgulanmıştır. Makalenin devamında, günümüz gençlerine ve onların ailelerine değinilmiş; özellikle ailelerin gençlerle olan iletişimine özen göstermesi gerektiği vurgulanmıştır.¹²¹

2014 yılı Ekim ayında yayımlanan “Hz. Peygamber ve Genç Sahabiler” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in gençlerle olan iletişimde nasıl bir yol ve metot izlediği üzerinde durulmuş ve bu hususlar başlıklar hâlinde ele alınarak açıklanmıştır. Hz. Peygamber’in tüm insanlara, özellikle de gençlere yaklaşımında en önemli unsurun sevgi olduğu vurgulanmış; buna örnek olarak, Zeyd b. Hârise’nin ailesine geri dönmek yerine Hz. Peygamber’in yanında kalmayı tercih etmesi gösterilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in gençleri kabiliyetlerine göre yönlendirmesi ve onlara çeşitli görevler vermesi konusu ele alınmış; Üsâme b. Zeyd’in, sahâbenin büyüklerinin de yer aldığı bir orduya kumandan tayin edilmesi örneğiyle desteklenmiştir.¹²²

2015 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Gençlerin Kimlik Oluşumunda Hz. Peygamber’in Örnekliliği” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in Mekke’de genç bir sahâbî olan Erkam’ın (ö. 55/675) evini bir mektep olarak kullandığı vurgulanmıştır. Hz. Peygamber’in, gençlerin kimlik inşa süreçlerinde onlara inisiyatif tanıdığı belirtilmiş; genç bir sahâbî olan Bilâl-i Habeşî’nin (ö. 20/641) sabah ezanına

¹²¹ İbrahim Sarıçam, “Hz. Peygamber, Gençlik ve Biz”, *Diyanet Aylık Dergi* 100 (Nisan 1999), 29-32.

¹²² Cafer Acar, “Hz. Peygamber ve Genç Sahabiler”, *Diyanet Aylık Dergi* 286 (Ekim 2014), 26-27.

“Namaz uykudan hayırlıdır” cümlesini eklemesini uygun bulduğu ve bu ifadeyi onayladığı aktarılmıştır.¹²³

2018 yılı Kasım ayında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Gençlere Duyduğu Güven” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in muhatap olduğu kitlenin cinsiyet, kültür, bilgi düzeyi ve algılarının farklılık göstermesi sebebiyle, iletişimde muhatabının seviyesine göre davrandığı belirtilmiştir. Hz. Peygamber’e iman eden gençler arasında önemli kabiliyetlere ve yeteneklere sahip kişilerin bulunduğu ifade edilmiş; asıl önemli olanın, bu gençlerin yeteneklerinin keşfedilmesi ve uygun zaman ile ortamda etkin bir şekilde kullanılması olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber’in bu hususta son derece başarılı olduğu ve gençleri kabiliyetlerine göre yönlendirdiği aktarılmıştır. Makalenin devamında ise, öğretmenlik, kâtiplik, imamlık, vekâlet, kadılık, yöneticilik, istihbarat, sancaktarlık ve kumandanlık gibi görevlerde Hz. Peygamber tarafından görevlendirilen genç sahâbilerden söz edilmiş ve çeşitli örneklerle açıklamalarda bulunulmuştur.¹²⁴

3.2.3. Kadın

İslamiyet, gelmeden önce Câhiliye dönemi Arap toplumunda kadına gereken önem verilmemekteydi. Eğer bir kadın vefat etmiş ve çocuğu yoksa, kocasına veya ailesine taziye ziyareti yapılmazdı.¹²⁵ İslam ise, erkek ve kadın arasında insan olma noktasında herhangi bir ayrım gözetmemiştir. Kur’an’a göre kadın ve erkek aynı özden yaratılmıştır.¹²⁶ Kur’an’da geçen “insan” kelimesi erkek ve kadını birlikte kapsamakta, erkeğe yöneltilen hitaplar kadınları da içine almaktadır.¹²⁷ İslamiyet’in gelmesi ile kadınlara yeni haklar verilmiş ve bu hakların korunması için tedbirler alınmıştır. Örnek olarak evlenecek bir kızın rızasının alınması gösterilebilir.¹²⁸

Hz. Peygamber, kadınlara karşı iyi davranmış ve Müslümanların da böyle davranmalarını istemiştir. Hatta sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi

¹²³ Haydar Bekiroğlu, “Gençlerin Kimlik Oluşumunda Hz. Peygamber’in Örnekliği”, *Diyanet Aylık Dergi* 293 (Mayıs 2015), 37-39.

¹²⁴ Ömer Sabuncu, “Hz. Peygamber’in Gençlere Duyduğu Güven”, *Diyanet Aylık Dergi* 335 (Kasım 2018), 26-29.

¹²⁵ Şemseddin Günaltay, *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 108.

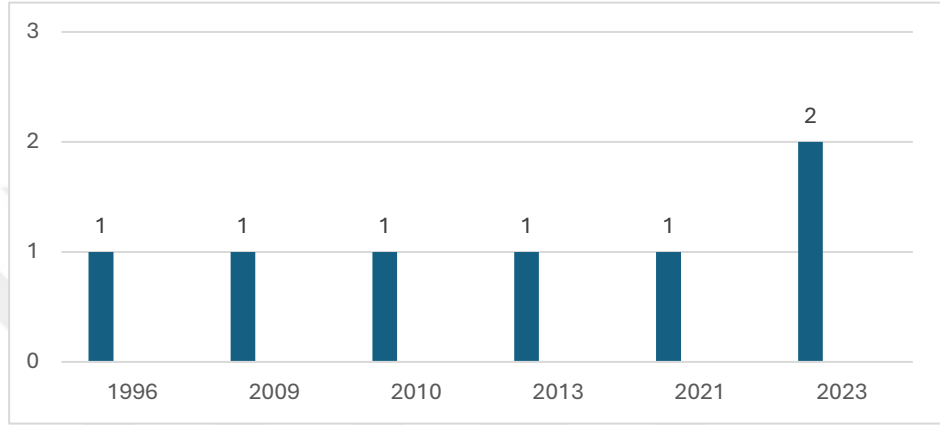
¹²⁶ Nisa, 4/1.

¹²⁷ Asr, 103/2.

¹²⁸ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 346.

olanınızdır, buyurmuştur.¹²⁹ Asr-ı Saadet döneminde kadınlar, eğitim, öğretim, çalışma, üretim, ticaret gibi birçok alanda faaliyet göstermiş ve toplumsal hayata katılmışlardır.¹³⁰

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve kadın konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.8. Hz. Peygamber ve kadın konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve kadın ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.14. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve kadın konulu yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1996	Şubat	7	Gündem	H. Peygamber Niçin Çok Evlendi? (Prof. Dr. Ziya Kazıcı)
2009	Nisan	9	Gündem	H. Peygamber’in Hanımlara Karşı Sergilediği İncelik ve Zarafet Anlayışı (Doç Dr. Saffet Sancaklı)
2010	Eylül	32	Din ve Sosyal Hayat	İlahî Vahyin İnşa Ettiği Hayatlar: Örnek Hanım Şahsiyetler- 2 (Hatice Kübra Görmez)
2013	Ekim	6	Gündem	H. Peygamber Döneminde Kadın ve Cami (Dr. Muhammet Ali Asar)
2021	Kasım	6	Gündem	Asr-ı Saadet'te Kadın Eğitimi (Dr. Elif Arslan)

¹²⁹ et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, “Menâkıb”, 137.

¹³⁰ Sarıçam, *H. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 344-347.

2023	Kasım	6	Gündem	Asr-1 Saadette Kadın (Doç. Dr. Fatımatüz Zehra Kamacı)
2023	Kasım	26	Din Düşünce Yorum	Kadının Asr-1 Saadetteki Sosyal Durumu (Doç. Dr. Yaşar Akaslan)

"Hz. Peygamber ve Kadın" konusunu ele alan yedi makaleden beşinin, derginin "gündem" köşesinde yayımlanmış olması, bu konunun dergi açısından özel bir önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, söz konusu beş makalenin yer aldığı sayıların kapak konularının "Kadın ve Aile" teması etrafında şekillenmiş olması, içerik ve tema bütünlüğünün gözetildiğini göstermektedir. Konuya dair makaleleri kaleme alan müelliflerin farklı kişilerden oluşması ve tamamının akademik unvana sahip olmaları da dikkate değerdir.

Makalelerde genel olarak İslamiyet'ten önceki ve sonraki dönemlerde kadına yönelik tutumların nasıl değiştiği üzerinde durulmuş, bu bağlamda çeşitli tarihî-sosyolojik örneklerle konular temellendirilmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in kadınlara karşı sergilediği tutum sıklıkla vurgulanmış; İslam'ın kadına verdiği değer, onun örnekliği üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bazı makalelerde bilgi aktarımı ön planda tutulurken, özellikle kadın yazarlar tarafından kaleme alınan yazılarda duygu yoğunluğunun daha belirgin olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 3.15. Diyanet Aylık Dergi'de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. Saffet Sancaklı	1
	Doç. Dr. Muhammet Ali Asar	1
Tefsir	Dr. Elif Arslan	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Ziya Kazıcı	1
	Prof. Dr. F. Zehra Kamacı	1
Kıraat	Doç. Dr. Yaşar Akaslan	1

2010 yılı Eylül ayında yayımlanan "İlahî Vahyin İnşa Ettiği Hayatlar: Örnek Hanım Şahsiyetler- 2" başlıklı makalede Hz. Hatice, Hz. Fatıma ve Hz. Âişe anlatılmıştır. Makalenin genelinde bilgiler verilirken edebi bir üslup kullanılmaya

dikkat edilmiş ve çalışma sohbet tadında yazılmıştır. Makaleye konu olan üç hanım şahsiyetin en önemli özellikleri belirtilerek İslam tarihindeki yerlerine dikkat çekilmiştir.¹³¹

2013 yılı Ekim ayında yayımlanan “Hz. Peygamber Döneminde Kadın ve Cami” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in kadınların eğitimine özel önem verdiği ve bu doğrultuda risaletin ilk yıllarında Erkam’ın evinde yapılan gizli toplantılara hanımları da kabul ettiği belirtilmiştir. Daha sonraları Akabe biatında kadınların da yer aldığı aktarılmıştır. Kadınların namaz kılmak ve ilim öğrenmek için mescide gelmelerini bizzat Hz. Peygamber’in istediğini ve bu doğrultuda birçok kadının mescide gelerek ilim ve ibadetle meşgul olduğu aktarılmıştır. Ayrıca kadınların istekleri doğrultusunda Hz. Peygamber’in haftanın belirli bir gününü onlara ayırdığı ve mescitte ders verdiği bildirilmiştir.¹³²

2023 yılı Kasım ayında yayımlanan “Asr-ı Saadette Kadın” başlıklı makalede Asr-ı Saadet dönemindeki kadınların durumunu anlamak için câhiliye dönemindeki kadınların durumuna bakılması gerektiği ifade edilmiş ve burada câhiliye dönemi Mekke ve Medine’sinden kadın portreleri sunulurken, aradaki farka dikkat çekilmiştir. Mekke toplumunda tarım olmadığı, insanların geçimini sağlamak için ticarete başvurduğu belirtilerek, ev geçimini erkeğin sağladığı ve bundan dolayı kadının genel olarak söz hakkı olmadığı ve arka plana atıldığı ifade edilmiştir. Lakin Medine’de insanların tarım ile uğraştıkları, kadın, erkek, çocuk herkesin çalıştığı ve bu durumdan dolayı da kadının bir sosyal hayatının olduğu belirtilerek Mekke’deki kadınlara nazaran Medine kadınlarının daha aktif olduğu ifade edilmiştir.¹³³

2023 yılı Kasım ayında yayımlanan “Kadının Asr-ı Saadetteki Sosyal Durumu” başlıklı makalede Hz. Peygamber’in çarşı ve pazarın denetimi için Semra bt. Nüheyk’i (ö.?), Medine’deki ticari hayatı düzenlemek için ise Şifâ bt. el-Adevîye’yi (ö. 20/641) görevlendirdiği aktarılmıştır. Buradan hareketle Hz.

¹³¹ Hatice Kübra Görmez, “İlahî Vahyin İnşa Ettiği Hayatlar: Örnek Hanım Şahsiyetler- 2”, *Diyanet Aylık Dergi* 237 (Eylül 2010), 32-33.

¹³² Muhammet Asar, “Hz. Peygamber Döneminde Kadın ve Cami”, *Diyanet Aylık Dergi* 274 (Ekim 2013), 6-10.

¹³³ Fatımatüz Zehra Kamacı, “Asr-ı Saadette Kadın”, *Diyanet Aylık Dergi* 395 (Kasım 2023), 6-9.

Peygamber'in iş taksiminde cinsiyet ayrımından ziyade işin ehli olma hususunun ön plana çıktığı vurgulanmıştır.¹³⁴

3.2.4. Yetimler

Hız. Muhammed (s.a.v.), daha doğmadan babası Abdullah'ı kaybetmiş, altı yaşında ise annesi Âmine'nin vefatıyla öksüz kalmıştır. Kısa bir süre sonra, sekiz yaşındayken dedesi Abdulmuttalib'in de vefatıyla yalnızlığı iyice artmıştır. Bu süreçten sonra, amcası Ebû Tâlib (ö. 620) ve yengesi Fâtıma bt. Esed'in himayesinde büyümüştür. Bizzat kendi çocukluğunun yetimlik içerisinde geçmesi, Hız. Peygamber'in hayatı boyunca yetimlere karşı derin bir şefkat ve koruyuculuk duygusu beslemesine vesile olmuştur.¹³⁵

Câfer b. Ebî Tâlib'in Mûte Savaşı'nda şehit düşmesinden sonra onun çocuklarını koruma altına alması, Hız. Peygamber'in yetimlere olan ilgisinin en belirgin örneklerindendir.¹³⁶ Aynı şekilde, babası olmayan Enes b. Mâlik'in on yıl boyunca Hız. Peygamber'in hizmetinde bulunması da onun yetimlere ne derece sahip çıktığını gösteren önemli bir örnektir.

Kur'an-ı Kerîm'de de yetimlerin korunması meselesine büyük önem verir. Yirmi bir farklı ayette doğrudan ya da dolaylı olarak yetimlerden bahsedilmektedir. Örneğin, “*Yetimi sakın hor görme.*”¹³⁷ ve “*Onlara mallarını verin, temiz piş olanla değişmeyin.*”¹³⁸ gibi ayetler, yetim haklarının korunmasının yalnızca sosyal bir sorumluluk değil, aynı zamanda bir iman göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır. Kur'an'da yetim malı yemek, büyük günahlar arasında sayılmış ve bu konuda ciddi uyarılar yapılmıştır.¹³⁹

Sonuç olarak, Hız. Peygamber'in hayatı, yetimlerin yalnız bırakılmaması gerektiğine dair güçlü bir örneklik sunmaktadır. Kendi çocukluğunun verdiği tecrübeyle, hayatı boyunca yetimleri korumuş, gözetmiş ve onları topluma kazandırmaya gayret etmiştir. Bu yönüyle Hız. Peygamber, sadece bir peygamber

¹³⁴ Yaşar Akaslan, “Kadının Asr-ı Saadetteki Sosyal Durumu”, *Diyanet Aylık Dergi* 395 (Kasım 2023), 26-28.

¹³⁵ el-Mes'ûdî, *et-Tenbihu ve'l-İşraf*, 201.

¹³⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l ümemi ve'l mülûki* (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2022), 2/724; Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı* (İstanbul: Nesil, 2010), 461-462.

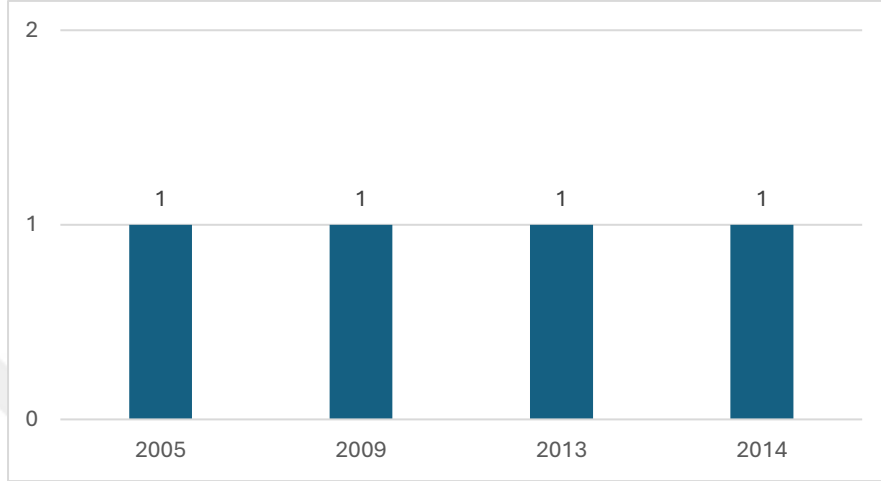
¹³⁷ Duha, 93/9.

¹³⁸ Nisa, 4/2.

¹³⁹ En'âm, 6/152.

değil, aynı zamanda yetimler için bir sığınak, bir rehber ve bir merhamet timsali olmuştur.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve yetimler konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.9. Hz. Peygamber ve yetimler konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve yetimler ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.16. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve yetimler ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
2005	Ağustos	16	Gündem	Peygamberimiz de Yetimdi (Sabri Akpolat)
2009	Şubat	9	Gündem	O da Bir Yetimdi (Dr. Yaşar Yiğit)
2013	Aralık	60	Bir Hadis Bir Yorum	Peygamber’in Yetimleri (Hale Çerçibaşı)
2014	Nisan	44	Hadislerin Işığında	Peygamber’in Yetimleri (Rukiye Aydoğdu)

2005 yılı Ağustos ayında yayımlanan “Peygamberimiz de Yetimdi” başlıklı makalede, Yüce Allah’ın, anne-baba şefkatinden mahrum kalan yetimleri dünyada

yalnız bırakmadığı, onları emirleriyle koruması altına aldığı bildirilmiştir. Kur'an'daki bütün emirlerin, güçsüz, muhtaç, kimsesiz ve mağdur insanları korumaya yönelik olduğu ileri sürülmüştür. Hz. Peygamber'in, doğmadan önce babasını; küçük yaşlarda ise hem annesini hem de dedesini kaybettiğinden bahsedilmiştir. Küçüklüğünden itibaren Hz. Peygamber'in bakımını üstlenen bazı kadınların olduğu, Hz. Peygamber'in bu kişileri hiçbir zaman unutmadığı ve onlara sürekli iyi davranarak vefa borcunu yerine getirdiği aktarılmıştır. Ayrıca, Hz. Peygamber'in sonraki yıllarda bizzat yetimlerle ilgilendiği, özellikle Hz. Hatice ve Ümmü Seleme'nin önceki evliliklerinden olan çocuklarını benimseyip onlarla kendi çocukları gibi ilgilendiği ifade edilmiştir. Makalenin devamında, yetim kalmanın bir suç olmadığı, bir insanı yetim bırakmanın Allah'ın adaletsizliğini göstermeyeceği, aksine Allah'ın her şeye gücünün yettiği gibi inanç esaslarının altı çizilmiştir.¹⁴⁰

2009 yılı Şubat ayında yayımlanan “O da Bir Yetimdi” başlıklı makalede, Türk dilinde yalnızca babası vefat eden çocuğa “yetim”, annesi veya hem annesi hem babası vefat eden çocuğa ise “öksüz” denildiği aktarılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de doğrudan ya da dolaylı olarak yirmi bir yerde yetimlerin gözetilmesinin emredildiği belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in, küçüklüğünden itibaren anne ve baba gibi nimetlerden mahrum kalmasının, ileriki dönemlerde üstleneceği peygamberlik görevine zorlu şartlar altında hazırlanmasının bir parçası olarak değerlendirildiği ifade edilmiştir.¹⁴¹

3.2.5. Engelliler

İslam, insanları ırkına, cinsiyetine, sağlığına ya da engellilik durumlarına göre ayırmayarak bütün insanların Allah katında eşit olduğunu, üstünlüğün ise ancak takvada olduğunu bildirmiştir.¹⁴² Hz. Peygamber de hayatı boyunca bu ilkelere bağlı kalmış ve insanları hiçbir zaman ayırtmamıştır. Özellikle engelli insanların topluma kazandırılması konusunda büyük işler yapmış ve bizlere de örnek olmuştur. Toplumda engelli bireylerin arka plana itilmesi ve yok sayılmasına her zaman karşı çıkmıştır. Engellilerin sosyal hayattan uzaklaşmamları için oldukça titiz davranmıştır. Mesela görme engelli bir sahâbînin vakit namazlarına

¹⁴⁰ Sabri Akpolat, “Peygamberimiz de Yetimdi”, *Diyanet Aylık Dergi* 176 (Ağustos 2005), 16-18.

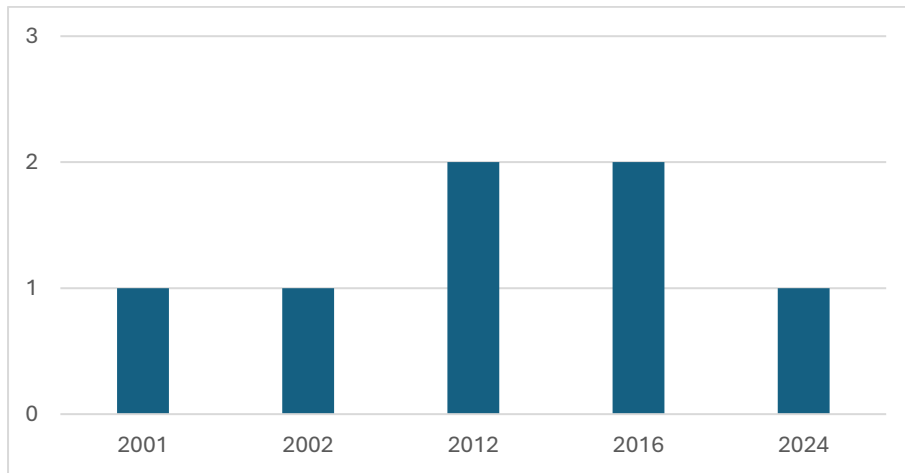
¹⁴¹ Yaşar Yiğit, “O da Bir Yetimdi”, *Diyanet Aylık Dergi* 218 (Şubat 2009), 9-11.

¹⁴² Hucurât, 49/13

cemaate gelmemek için izin istemesine karşılık Hz. Peygamber toplumdan uzaklaşmamaları için izin vermemiştir.

Hz. Peygamber'in küçüklüğünden itibaren ortopedik engelli amcası Ebû Talib'in yanında kalması, onun bu konuda bilinçli ve duyarlı bir birey olarak yetişmesine katkı sağlamıştır.¹⁴³ Daha sonraları da Hz. Peygamber'in etrafında engelli bireyler eksik olmamıştır. Görme engelli Abdullah b. Ümmi Mektûm, ortopedik engelli Muâz b. Cebel ve görme yetisi zayıf olan Itbân b. Mâlik bu sahâbilerden sadece birkaçıdır.¹⁴⁴ Hz. Peygamber engelli bireyleri topluma kazandırmak amacıyla onları kabiliyet ve yeteneklerine uygun sorumluluklara yönlendirmiştir. Mesela Abdullah b. Ümmi Mektûm'un ezan okumasına izin vermesi ve onun Medine'de kendisine vekâlet etmesini sağlaması, aynı şekilde, görme zorluğu yaşayan Itbân b. Mâlik'in evinde namaz kılması ve bu eylem aracılığıyla onun evini mescide dönüştürmesine destek vermesi gibi örnekler mevcuttur.¹⁴⁵

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve engelliler konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.10. Hz. Peygamber ve engelliler konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

¹⁴³ Ebû Ali Ahmed b. Ömer b. Rüste İbn Rüste, *el- A'lâku'n-Nefise* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 190.

¹⁴⁴ İbn Rüste, *el- A'lâku'n-Nefise*, 190.

¹⁴⁵ Abdullah Aydın, "İbn Ümmü Mektûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/435.

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve engelliler ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.17. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve engelliler ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
2001	Aralık	40	Gündem	Hız. Peygamber'in Engellilere Davranışı (Dr. Yaşar Yiğit)
2002	Ocak	36	Hayat ve İnsan	Görme Özürlü Bir Sahabi (Yrd. Doç. Dr. Ali Rıza Ayar)
2012	Mayıs	36	Din ve Sosyal Hayat	Hız. Peygamber'in Engellilere Bakışı ve Örnekliliği (Prof. Dr. Saffet Sancaklı)
2012	Ekim	38	Din ve Sosyal Hayat	Hız. Peygamber ve Engelliler (Dr. Muhammet Ali Asar)
2016	Aralık	16	Gündem	Hız. Peygamber'in Engellilerle İlişkilerinin Kodları (Dr. Yusuf Acar)
2016	Aralık	41	Din Düşünce Yorum	Engel Tanımayan Sahabiler (Rıfat Oral)
2024	Aralık	30	Din Düşünce Yorum	Engellilik Engel Değildir (Dr. Hale Şahin)

Tablo 3.18. Diyanet Aylık Dergi'de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. Saffet Sancaklı	1
	Doç. Dr. Muhammet Ali Asar	1
	Prof. Dr. Yusuf Acar	1
	Dr. Hale Şahin	1
Fıkıh	Prof. Dr. Yaşar Yiğit	1
İslam Tarihi	Dr. Ali Rıza Ayar	1

2001 yılı Aralık ayında yayımlanan “Hz. Peygamber'in Engellilere Davranışı” başlıklı makalede, Hz. Peygamber'in insanlara yönelik tutum ve

davranışlarının, muhatabının engelli ya da engelsiz olmasına göre farklılık göstermediği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in engelli bireylerle yakından ilgilendiği, onların yetenek ve kapasitelerini dikkate alarak çeşitli görevler verdiği, ancak kesinlikle güçlerinin yetmeyeceği alanlarda onları sorumlu tutmadığı belirtilmiştir. Makalede, Hz. Peygamber'in engelli bireylere yönelik tutumu somut örneklerle desteklenmiş; bu örnekler bedensel ve zihinsel engelliler şeklinde iki kategoride ele alınmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in merhametli, adaletli ve kapsayıcı yaklaşımının altı çizilmiştir.¹⁴⁶

2002 yılı Ocak ayında yayımlanan “Görme Özürlü Bir Sahabi” başlıklı makalede, Abdullah b. Ümmi Mektûm'un hayatı ve Hz. Peygamber'le olan ilişkisi ele alınmıştır. Makalede, Hz. Peygamber'in meşhur bir olayda Abdullah b. Ümmi Mektûm'a ilgisiz davrandığı yönündeki kanaatin doğru olmadığı, aksine o esnada İslam'ı henüz kabul etmemiş kimseleri hak dine davet ederek tebliğin yaygınlaşmasını hedeflediği vurgulanmıştır. Olayın ardından nazil olan Abese Sûresi'nin başında geçen “âmâ” kelimesinin yalnızca Abdullah b. Ümmi Mektûm'u değil, tüm görme engellileri ve hatta diğer engelli bireyleri de temsilen kullanıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Ramazan aylarında sahur ezanını Bilâl-i Habeşî'ye, sabah ezanını ise Abdullah b. Ümmi Mektûm'a okutması, onun görme engelli olmasına rağmen önemli dini vazifelerde görevlendirildiğine işaret etmektedir. Bu durum, Hz. Peygamber'in engellilere duyduğu güveni ve onlara tanıdığı sorumluluğu ortaya koymaktadır.¹⁴⁷

2012 yılı Ekim ayında yayımlanan “Hz. Peygamber ve Engelliler” başlıklı makalede, Hz. Peygamber'in görme yetisi zayıf olan Itbân b. Mâlik'in talebi üzerine onun evine gittiği ve kendisinin belirlediği bir köşede namaz kıldığı ifade edilmiştir. Itbân b. Mâlik'in, bu köşeyi mescit edinmek istediğini belirtmesi üzerine Hz. Peygamber'in bu isteğe olumlu yaklaşması, engelli bireylere olan duyarlılığını ortaya koymuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in, ayağı aksayan Muâz b. Cebel'i Yemen'e vali olarak görevlendirmesi, onun fiziki engelleri görev almada engel olarak görmediğini göstermektedir. Makalede, Hz. Peygamber'in engellilere yönelik yapılan her türlü yardımın ibadet niteliği taşıdığını ifade ettiği

¹⁴⁶ Yaşar Yiğit, “Hz. Peygamber'in Engellilere Davranışı”, *Diyanet Aylık Dergi* 132 (Aralık 2001), 40-43.

¹⁴⁷ Ali Rıza Ocak, “Görme Özürlü Bir Sahabi”, *Diyanet Aylık Dergi* 133 (Ocak 2002), 36-39.

vurgulanmıştır. Bununla birlikte, engelli bireyleri çeşitli görevlerle sorumlu kılması ve bazı engellilerin savaflara katılma taleplerini kabul etmesi, onları toplumsal yaşamdan dışlamadığını; aksine, topluma faydalı bireyler haline getirdiğini göstermektedir.¹⁴⁸

2016 yılı Aralık ayında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Engellilerle İlişkilerinin Kodları” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in sekiz yaşından itibaren evinde kaldığı amcası Ebû Tâlib’in ortopedik engelli bir birey olması nedeniyle, engelli bireylerin yaşamına yabancı olmadığı vurgulanmıştır. Müellif, sahâbe arasında yaklaşık otuz kadar engelli bireyin bulunduğunu, bunların yaklaşık üçte birinin görme ve işitme engelli, üçte birinin ortopedik engelli, kalan üçte birinin ise diğer engel gruplarına mensup olduğunu ifade etmiştir. Beş vakit namaz için mescide gelmekte zorlanan bazı engellilerin izin talep etmeleri üzerine Hz. Peygamber’in, onların sosyal hayattan kopmamaları adına bu talebi kabul etmediği belirtilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in av ve korunma dışında köpek beslemeyi yasakladığı, ancak görme engelli olan Abdullah b. Ümmi Mektûm’un rehber köpek kullanmasına izin verdiği aktarılmıştır.¹⁴⁹

3.2.6. Gayrimüslimler

Hz. Peygamber’in gayrimüslim topluluklarla olan ilişkileri, zamanla artmıştır. Özellikle Medine’ye hicretten sonra Yahudi ve Hristiyanlar ile olan münasebetler gelişmiştir. Hz. Peygamber bu topluluklara karşı sadece inanç tebliği yapmamış, aynı zamanda onlarla sosyal barışı korumak içinde çaba göstermiştir. Medine’ye hicretin ardından Yahudilerle yapılan anlaşmalar, ortak yaşam ilkelerine dayalı bir yaklaşımın ürünüdür. Lakin zaman içerisinde özellikle Yahudi grupların Müslümanlara karşı düşmanca tavır sergilemeleri ve faaliyetlerde bulunmaları sosyal barışı etkilemiş ve savaşa dönüşmüştür.¹⁵⁰

Hristiyanlarla olan münasebetler daha çok diplomatik zeminde gelişmiştir. Necran heyetinin Medine’yi ziyaret etmesi ve Habeşistan’daki Hristiyan kral Necaşi ile kurulan dostane bağlar, karşılıklı saygının öne çıktığı örneklerdir. Ayrıca Hz. Peygamber’in, bir Yahudi cenazesi geçerken ayağa kalkması ve bunun sebebinin “O

¹⁴⁸ Muhammet Asar, “Hz. Peygamber ve Engelliler”, *Diyanet Aylık Dergi* 262 (Ekim 2012), 38-40.

¹⁴⁹ Yusuf Acar, “Hz. Peygamber’in Engellilerle İlişkilerinin Kodları”, *Diyanet Aylık Dergi* 312 (Aralık 2016), 16-19.

¹⁵⁰ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 142-145.

da bir insandır”¹⁵¹ diyerek açıklaması, onun insan merkezli yaklaşımını özetlemektedir. Tüm bu örnekler, Hz. Muhammed’in gayrimüslimlerle ilişkilerinde adalet, hikmet ve nezaketi ön planda tuttuğunu göstermektedir.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve gayrimüslimler konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.19. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve gayrimüslimler ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1996	Ağustos	46	Eğitim	Hz. Peygamber’in Yahudi ve Hristiyanlarla Münasebetlerine Genel Bir Bakış (Yrd. Doç. Dr. Osman Cilacı)
2007	Ağustos	28	Din Düşünce Yorum	Peygamberimiz ve Ehl-i Kitap (Prof. Dr. Abdurrahman Çetin)

Hiz. Peygamber ve gayrimüslimlerle ilişkiler konusunu ele alan yalnızca iki makalenin yayımlanmış olması, konunun literatürde yeterince temsil edilmediğini göstermektedir. Oysa günümüzde hem ülkemizde hem de dünyada farklı inanç mensuplarıyla iç içe bir yaşam sürdürüldüğü düşünüldüğünde, bu başlıkta yapılan çalışmaların sayıca azlığı dikkat çekicidir. Özellikle Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden sonra gayrimüslim topluluklarla temasının artmış olması ve bu ilişkilerin barış, adalet ve birlikte yaşama ilkeleri çerçevesinde gelişmesi, günümüz toplumu için önemli bir model oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in gayrimüslimlerle olan münasebetlerinin daha kapsamlı biçimde ele alınması hem akademik literatür hem de toplumsal bilinç açısından önemli bir katkı sağlayacaktır.

Tablo 3.20. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Dinler Tarihi	Doç. Dr. Osman Cilacı	1
Kıraat	Prof. Dr. Abdurrahman Çetin	1

¹⁵¹ el-Buhârî, *el-Câmi ‘u’s-şâhih*, “Cenâiz”, 48.

1996 yılı Ağustos ayında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Yahudi ve Hristiyanlarla Münasebetlerine Genel Bir Bakış” başlıklı makalede, mutaassıp bazı Yahudi ve Hristiyanlar hariç, Hz. Muhammed’in (s.a.s.) son peygamber olduğuna inanılmadığına dair yaygın bir kanaatin bulunmadığı savunulmuştur. Felak ve Nâs surelerinin nüzul sebebinin, bir Yahudinin Hz. Peygamber’e sihir yapması olduğu aktarılmıştır. Hristiyanların Müslümanlarla olan ilişkilerinin, Yahudilerle olan münasebetlerinden farklılık arz ettiği vurgulanmıştır. İslam’ın ilk dönemlerinde Medine’de herhangi bir Hristiyan nüfusun bulunmadığı, bu topluluğun daha çok çevredeki vadilerde yaşadığı belirtilmiştir. Hristiyanların zaman zaman Hz. Peygamber’e çeşitli meselelerini arz ettikleri ve onun da bu sorunların çözümüne gayret gösterdiği ifade edilmiştir. Müslümanların Hristiyanlarla olan doğrudan diyalogunun Yahudilerden sonra başladığı ileri sürülmüştür. Ancak Habeşistan’a hicret eden Müslümanların oradaki Necaşi ile kurdukları ilişkiler dikkate alındığında, Hristiyanlarla temasın daha önce başladığı bilinmektedir. Bu bağlamda, makalede yer alan bilginin doğru olmadığı düşünülebilir. Ayrıca makalede, Hz. Peygamber’in Necranlı Hristiyanlara İslam’a davet mektubu gönderdiği ve bu mektuba karşılık yaklaşık altmış kişilik bir heyetin Medine’ye geldiği bilgisine yer verilmiştir. Çalışmada toplam kırk bir dipnota yer verilmiş olması, makalenin kaynak bakımından güçlü ve güvenilir bir akademik metin olduğu yönünde izlenim oluşturmaktadır.¹⁵²

2007 yılı Ağustos ayında yayımlanan “Peygamberimiz ve Ehl-i Kitap” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in Busra emîrine İslam’a davet mektubu gönderdiği; ancak elçinin, Bizans’ın himayesinde bulunan Şurahbil tarafından yolda durdurularak öldürüldüğü ifade edilmiştir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde müellif, tarih boyunca Müslümanların Ehl-i Kitap mensuplarına hoşgörülü davrandığını, ancak aynı anlayışın Ehl-i Kitap tarafından Müslümanlara gösterilmediğini ileri sürmüştür. Ayrıca Hz. Peygamber’in önünden bir cenaze geçtiğinde ayağa kalktığı, bunun üzerine sahâbîlerin cenazenin bir Yahudiye ait olduğunu belirtmeleri üzerine Hz. Peygamber’in, onun bir insan olduğunu vurgulayarak bu nedenle ayağa kalktığını ifade ettiği aktarılmıştır. Müslümanların namaz vakitlerini bildirme ihtiyacı hissettikleri, ancak ateş yakmak veya çan

¹⁵² Osman Cilacı, “Hz. Peygamber’in Yahudi ve Hristiyanlarla Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *Diyanet Aylık Dergi* 68 (Ağustos 1996), 46-50.

çalmak gibi yöntemlerin Yahudi ve Hristiyanlara ait uygulamalar olması nedeniyle bu yollardan vazgeçtikleri belirtilmiştir.¹⁵³

3.3. Hz. Peygamber ve Değerler

3.3.1. Barış

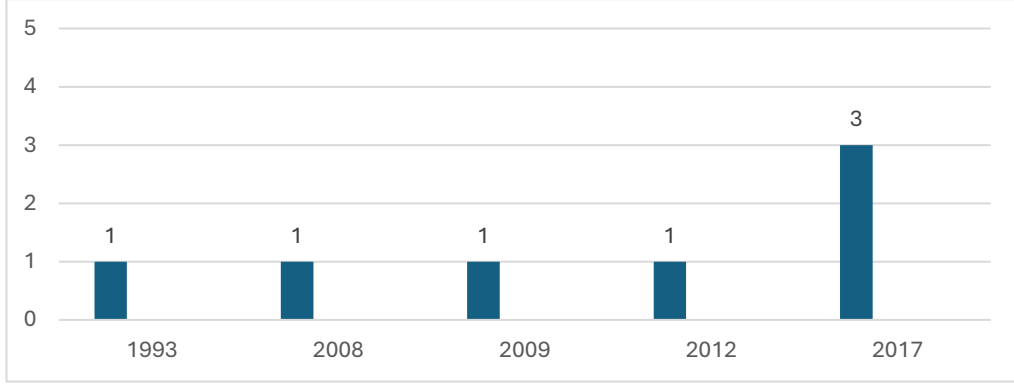
Hz. Peygamber'in hayatında barış, geçici bir çözüm olarak değil, devamlı ve kalıcı bir düzen oluşturmak içindir. Özellikle Mekke döneminde barış olmadığı için Müslümanlar çok sıkıntı çekmişlerdir. Bundan dolayı Medine'ye hicretin ardından Hz. Peygamber'in yaptığı ilk işlerden birisi de şehir genelinde barışı tesis etmek olmuştur. Medine'de özellikle farklı kesim ve kabilelerin bulunması ortak bir barışı zorlaştıracak gibi gözükse de Hz. Peygamber bu konuya ehemmiyet vererek barışı tesis etmiştir.

Ayrıca gündelik yaşamda da anlaşmazlıklara duyarsız kalmamış; toplumda oluşabilecek kırılmaları önlemek adına bizzat sorumluluk almıştır. Bir anlaşmazlık üzerine mescitteki namaza gecikme pahasına olay yerine gitmesi, barışı sağlamanın onun gözünde ne kadar öncelikli olduğunu açıkça göstermektedir. Hz. Peygamber'in bu yönü, barışı yalnızca sözde değil, davranışla da inşa eden bir liderlik anlayışını ortaya koymaktadır. Onun örnekliliği, günümüz toplumları için de çatışmadan uzak bir yaşamın mümkün olduğunu hatırlatmaktadır. Mekke'ye üstünlük sağlayarak girmesine rağmen düşmanlarını bağışlaması ise, intikam yerine affın tercih edildiği bir barış örneğidir.¹⁵⁴

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve barış konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

¹⁵³ Abdurrahman Çetin, "Peygamberimiz ve Ehl-i Kitap", *Diyanet Aylık Dergi* 200 (Ağustos 2007), 28-31.

¹⁵⁴ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 212.

Grafik 3.11. Hz. Peygamber ve barış konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve barış ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.21. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve barış ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1993	Ocak	12	Gündem	Barış, Dayanışma ve Hz. Peygamber (Doç. Dr. Hüseyin Algül)
2008	Ocak	28	Din ve Sosyal Hayat	Uzlaşmada Medine Vesikası Örneği (Edip Akyol)
2009	Ocak	42	Bir Hadis Bir Yorum	Barış Peygamberi (Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal)
2012	Ekim	50	Bir Hadis Bir Yorum	Barış Peygamberi (Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal)
2017	Nisan	4	Baş Makale	Hz. Peygamber ve Güven Toplumu (Prof. Dr. Mehmet Görmez)
2017	Nisan	6	Gündem	Hz. Peygamber ve Güven Toplumu Daru's-Selam (Dr. Ekrem Keleş)
2017	Nisan	13	Gündem	Hz. Peygamber'in Hedeflerinden Biri: Güven Toplumu Oluşturmak (Prof. Dr. Abdullah Kahraman)

“Hz. Peygamber ve Barış” konusuyla ilgili toplam yedi makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin çoğusu, özellikle 2008 yılı sonrasında yayımlanmıştır. 2017 yılı Nisan sayısının teması “Hz. Peygamber ve Güven Toplumu” olduğundan, bu konuyla doğrudan ilgili üç makale daha yayımlanmıştır.

Tablo 3.22. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal	2
	Prof. Dr. Mehmet Görmez	1
Fıkıh	Dr. Ekrem Keleş	1
	Prof. Dr. Abdullah Kahraman	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Hüseyin Algül	1

1993 yılı Ocak ayında yayımlanan “Barış, Dayanışma ve Hz. Peygamber” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in barışa ve huzura büyük önem verdiği vurgulanmaktadır. Makalede, Medine döneminde iki grup arasında çıkan bir anlaşmazlığı yatıştırmak amacıyla Hz. Peygamber’in bizzat olay yerine gittiği ve bu sebeple mescide namaz kılmak için geç kaldığı aktarılmaktadır. Bu örnek üzerinden yazar, Hz. Peygamber’in namazın bir süre ertelenmesini göze aldığını, ancak Müslümanlar arasındaki çatışmayı sona erdirmeyi ihmal etmediğini savunmaktadır. Ayrıca, sahâbe döneminde meydana gelen bazı kavga ve tartışmalara da yer verilerek, Hz. Peygamber’in bu tür olaylara müdahale biçimi detaylı biçimde ele alınmıştır.¹⁵⁵

2008 yılı Ocak ayında yayımlanan “Uzlaşmada Medine Vesikası Örneği” başlıklı makalede, Mekke ve Taif’teki toplumsal birliğin, bu şehirlerde yer alan güçlü kabileler tarafından sağlandığı belirtilmiş; buna karşın, Medine’de böyle bir gücün bulunmaması sebebiyle benzer bir birliğin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu durumun temel nedeni olarak şehirde üç farklı Yahudi kabilesinin bulunması ve iki düşman Arap kabilesinin aynı coğrafyada iç içe yaşaması gösterilmiştir. Makalede, Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden sonra, şehirdeki müşrik Araplara ve Yahudi topluluklarına sürekli güven telkin etmeye çalıştığı ve esas amacının Medine’ye egemen olmak değil, barışı tesis etmek olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Medine’de yaklaşık yüz yirmi yıldır süregelen iç çatışmaların ve huzursuzluk ortamının varlığına dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda,

¹⁵⁵ Hüseyin Algül, “Barış, Dayanışma ve Hz. Peygamber”, *Diyanet Aylık Dergi* 25 (Ocak 1993), 12-13.

Hız. Peygamber'in Medine Sözleşmesi aracılığıyla şehre barış ve istikrar getirdiği ortaya konulmuştur.¹⁵⁶

“Barış Peygamberi” başlıklı makale hem 2009 yılı Ocak ayında hem de 2012 yılı Ekim ayında tekrar yayımlandığı görölmektedir.¹⁵⁷ İki makalenin de tamamen aynı olduğu ve hiçbir değişikliğin yapılmadığı görölmektedir. Makalede, Hız. Peygamber'in Mekke fethi öncesinde hedefini gizli tutarak bu bilgiyi en yakın çevresine dahi açıklamaması ve Mekke civarına ulaşıldığında on bin civarında askere ateş yaktırması gibi stratejik hamlelerinin, düşmanın moralini kırarak direnişini önlemeye ve böylece kan dökölmesini engellemeye yönelik olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, Hız. Peygamber'in gerçekleştirdiği gazvelerin neredeyse tamamının savunma amaçlı olduğu ifade edilmiştir. Makalede, Hız. Peygamber'in hayatının yalnızca savaşlarla özdeşleştirilmesinin, ancak art niyetli kişi veya çevrelerce ileri sürölebilecek bir iddia olduğu savunulmuştur.

3.3.2. Rahmet

Hız. Peygamber, insanlık için sadece bir peygamber değil, aynı zamanda rahmetin de somut örneğiydi. Kur'an-ı Kerim'de “*Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik*”¹⁵⁸ şeklinde bildirilen bu özelliği, onun hayatının her anına yansımıştır. Hız. Peygamber, “Ben rahmet peygamberiyim”¹⁵⁹ diyerek, kendisinin sahip olduğu bu derin şefkat ve merhameti vurgulamıştır. Yaşadığı zorluklar karşısında bile bu özelliğinden vazgeçmemiş, insanlara ve tüm canlılara karşı sürekli bir merhamet göstermiştir.

Özellikle Tâif'te taşlanarak ağır şekilde yaralandığında bile beddua etmemiş, aksine onların hidayeti için dua etmiştir.¹⁶⁰ Bu, onun sadece bir lider değil, aynı zamanda derin bir şefkatle insanları ve toplumu kucaklayan bir rehber olduğunu gösterir. Hız. Peygamber, hayvanlara karşı da büyük bir merhamet göstermiş, onların haklarını savunmuş ve onların kötü muameleye uğramasını yasaklamıştır. Onun rahmeti, sadece insanlar için değil, tüm yaratılmışlar içindir.

¹⁵⁶ Edip Akyol, “Uzlaşmada Medine Vesikası Örneği”, *Diyanet Aylık Dergi* 205 (Ocak 2008), 28-31.

¹⁵⁷ İsmail Hakkı Ünal, “Barış Peygamberi”, *Diyanet Aylık Dergi* 217 (Ocak 2009), 42-43; İsmail Hakkı Ünal, “Barış Peygamberi”, *Diyanet Aylık Dergi* 262 (Ekim 2012), 50-51.

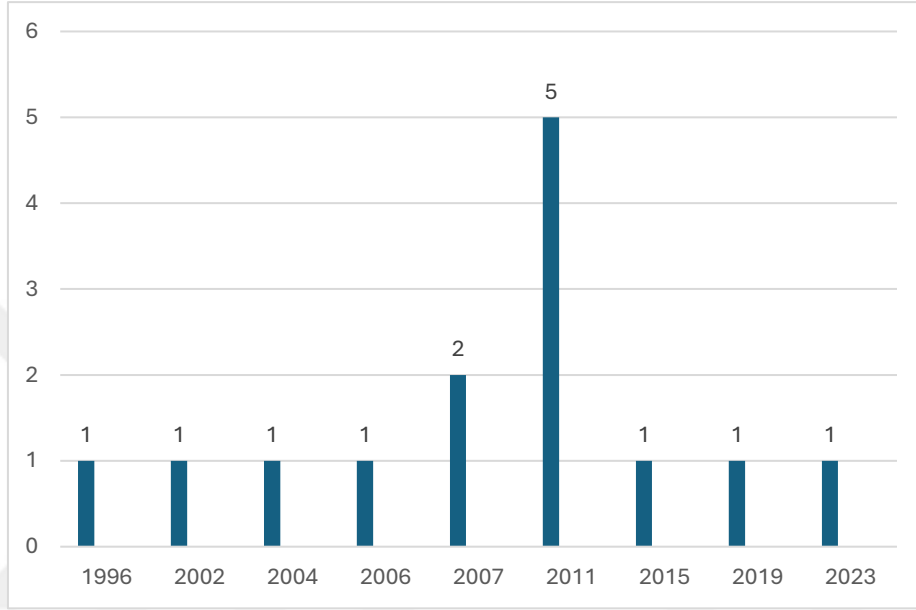
¹⁵⁸ Enbiyâ, 21/107.

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 28/478, No: 17240.

¹⁶⁰ Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 108.

Bu derin merhamet anlayışı, Hz. Peygamber'in hayatında önemli bir yer tutmuş ve insanlara sadece dini bir mesaj vermekle kalmayıp, toplumsal ahlaki da şekillendirmiştir.

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve rahmet konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.12. Hz. Peygamber ve rahmet konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve rahmet ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.23. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve rahmet ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1996	Kasım	18	Din ve Toplum	Rahmet Peygamberi (Dr. Durak Pasmaz)
2002	Temmuz	14	Gündem	Rahmet ve Şefkat Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s) (Mehmet Emin Bayar)
2004	Mayıs	46	Kutlu Doğum	Şefkati Yeniden Üreten Peygamber (Doç. Dr. Yurdağül Mehmedoğlu)
2006	Nisan	51	Bir Konu Bir Ayet	Sevgi, Şefkat ve Rahmet Peygamberi (Doç. Dr. İsmail Karagöz)
2007	Nisan	14	Gündem	Hız. Muhammed (s.a.s)'in Canlılara Şefkat ve Merhameti (Doç. Dr. Fikret Karaman)

2007	Nisan	18	Gündem	Şefkat ve Merhamet Peygamberi (Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz)
2011	Nisan	3	Başyazı	Hız. Peygamber ve Merhamet Eğitimi (Prof. Dr. Mehmet Görmez)
2011	Nisan	4	Gündem	Merhamette Rehber Hız. Peygamber (s.a.s) (Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz)
2011	Nisan	8	Gündem	Bir Merhamet Mürebbisi Hız. Muhammed (s.a.s) (Prof. Dr. Mehmet Emin Ay)
2011	Temmuz	34	Din ve Sosyal Hayat	Rahmet Peygamber'inin Umuda Yolculuğu (Prof. Dr. Kadir Özköse)
2011	Eylül	31	Din Düşünce Yorum	Hız. Muhammed ve Rahmet Toplumu (Prof. Dr. Ejder Okumuş)
2015	Ocak	32	Din Düşünce Yorum	Şiddet Karşısında Rahmet Peygamberi (Dr. Muhammed Ali Asar)
2019	Ekim	34	Vahyin Aydınlightında	Şefkat ve Merhamet Peygamberi (Dr. Abdülkadir Erkut)
2023	Eylül	38	Lisan-ı Kalp	Âlemlere Rahmet (Dr. Lamia Levent Abul)

“Hız. Peygamber ve Rahmet” konulu toplam on dört makale kaleme alınmıştır. Özellikle 2011 yılında bu konuya ağırlık verildiği dikkat çekmektedir. Nisan 2011 sayısının teması “Hız. Peygamber ve Merhamet Eğitimi” olarak belirlenmiş, bu çerçevede söz konusu ayda üç ayrı makale yayımlanmıştır. Makalelerde, Hız. Peygamber'in rahmetinin farklı yönleriyle ele alındığı, bu rahmetin yalnızca insanlara değil, tüm canlılara yönelik olduğu çeşitli örneklerle ortaya konulmuştur.

Tablo 3.24. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Doç. Dr. Durak Pasmaz	1
	Prof. Dr. Mehmet Görmez	1
	Doç. Dr. Muhammed Ali Asar	1
	Doç. Dr. Abdülkadir Erkut	1
Tefsir	Prof. Dr. İsmail. Karagöz	1
Din Eğitimi	Prof. Dr. Mehmet Emin Ay	1
Kelam	Prof. Dr. Fikret Karaman	1
Tasavvuf	Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz	2
	Prof. Dr. Kadir Özköse	1
	Dr. Lamia Levent Abul	1
Din Sosyolojisi	Prof. Dr. Ejder Okumuş	1

2011 yılı Nisan ayında yayımlanan “Merhamette Rehber Hz. Peygamber (s.a.s)” başlıklı makalede, Mekke’deki câhiliye toplumunu medeni bir yapıya dönüştüren temel unsurun, Hz. Peygamber’in rahmet elçisi olarak yürüttüğü faaliyetler olduğu vurgulanmaktadır. Makalede, yalnızca dini kuralları bilmenin yeterli olmayacağı, şayet bu yeterli olsaydı Allah Teâlâ’nın insanlara peygamber göndermeye gerek duymayacağı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Allah’ın insanlara yol gösterecek ve merhametle donatılmış peygamberler göndermesinin, onların birer rol model olarak örneklik teşkil etmeleri amacıyla olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber’in bu yönüne örnek olarak ise, Mekke’nin fethi sırasında en azılı düşmanlarını dahi affetmesi olayı öne çıkarılmıştır. Bu çerçevede, merhametin Hz. Peygamber’in rehberlik vasfının merkezinde yer aldığı ortaya konulmuştur.¹⁶¹

2011 yılı Nisan ayında yayımlanan “Bir Merhamet Mürebbsi Hz. Muhammed (s.a.s)” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in Tâif’te taşlanmasına rağmen halkına beddua etmeyip onlar için dua etmesi örneği üzerinden onun engin merhamet anlayışı ele alınmıştır. Makalede, Allah Resûlü’nün merhametinin yalnızca insanlarla sınırlı kalmadığı, bilakis canlı olan her varlığı kapsadığı vurgulanmıştır. Bu kapsamda, Hz. Peygamber’in hayvanlara yönelik şefkatli tutumuna dair çeşitli örneklerle yer verilmiştir. Örneğin, hayvan sağan kişilerin, hayvana acı vermemek adına tırnaklarını kısa tutmaları, yavrunun da süt emebilmesi için sütün tamamının sağılmaması, develerin yalnızca zaruri durumlarda kullanılması ve onlara eziyet edilmemesi gibi uygulamalar dikkat çekmektedir. Bu çerçevede, Hz. Peygamber’in merhamet anlayışının kuşatıcı ve evrensel bir boyuta sahip olduğu ifade edilmiştir.¹⁶²

2011 yılı Eylül ayında yayımlanan “Hz. Muhammed ve Rahmet Toplumu” başlıklı makalede, câhiliye dönemi toplumunda merhamet duygusunun neredeyse yok denecek kadar az olduğu; bunun yerine kin, nefret, beddua ve düşmanlık gibi olumsuz duyguların egemen olduğu ifade edilmiştir. Makalede ayrıca, yalnızca Arap Yarımadası’nın değil, dünyanın diğer bölgelerinin de benzer bir manevi

¹⁶¹ Hasan Kâmil Yılmaz, “Merhamette Rehber Hz. Peygamber (s.a.s)”, *Diyanet Aylık Dergi* 244 (Nisan 2011), 4-7.

¹⁶² Mehmet Emin Ay, “Bir Merhamet Mürebbsi Hz. Muhammed (s.a.s)”, *Diyanet Aylık Dergi* 244 (Nisan 2011), 8-12.

çöküntü içerisinde bulunduğu belirtilerek, Hz. Peygamber'in böylesi karanlık bir dönemde ve ortamda insanlığa rehber olarak gönderildiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in, vahyin rehberliğinde bu toplumu dönüştürerek Asr-ı Saadet olarak anılan bir döneme taşıdığı aktarılmıştır. Bu bağlamda, onun önderliğinde oluşan rahmet toplumunun tarihsel ve ahlaki dönüşümü ortaya konulmuştur.¹⁶³

3.3.3. Kardeşlik

İslam'ın inşa ettiği toplumsal yapının temel taşlarından biri, Hz. Peygamber'in müminler arasında kurduğu kardeşlik ilkesidir. Bu anlayış, yalnızca inanç birliğiyle sınırlı kalmamış, bireyler arasında ırk, soy veya ekonomik durum gözetilmeksizin eşitlik zemininde bir birlikteliği hedeflemiştir. Kur'an-ı Kerim'deki, "*Müminler ancak kardeşlerdir*"¹⁶⁴ düsturu bu bağlamda sadece bir ahlaki ilke değil, aynı zamanda bir toplumsal sorumluluk olarak sunulmuştur.

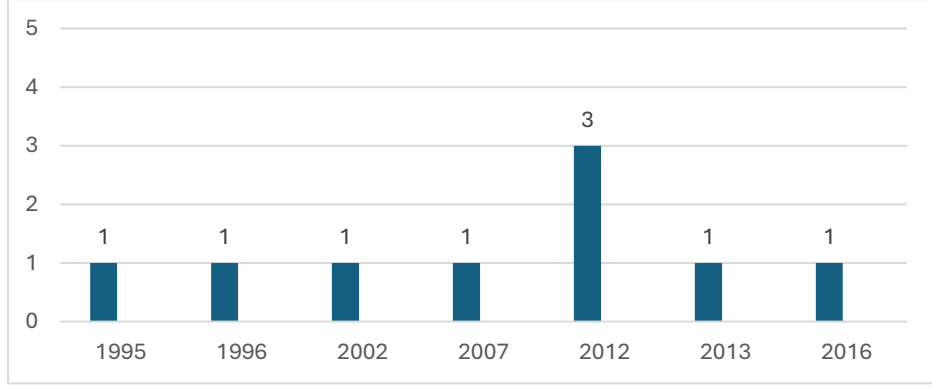
Hz. Peygamber, Medine'ye hicretin ardından, yerinden yurdundan olan Muhacirlerle Medineli Ensar arasında kurduğu kardeşlik bağı (muâhât) ile bu ilkeyi hayata geçirmiştir. Bu uygulama, ekonomik paylaşımın ötesinde bir sosyal bütünleşme örneği olmuştur. Hz. Peygamberin, "Sizden biriniz, kendisi için istediğini kardeşi için istemedikçe iman etmiş olmaz"¹⁶⁵ hadisi ise bu kardeşlik anlayışının bireysel düzeydeki ahlaki temellerine işaret etmektedir. Bu yaklaşım, bireyleri çıkar temelli değil, hak ve sorumluluk bilinciyle bir arada yaşamaya teşvik eder. Hz. Peygamber'in kardeşlik modeli, sosyal dayanışma ve adaletin merkezde yer aldığı bir toplum idealinin ilk uygulayıcı örneğidir.

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve kardeşlik konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

¹⁶³ Ejder Okumuş, "Hz. Muhammed ve Rahmet Toplumu", *Diyanet Aylık Dergi* 249 (Eylül 2011), 31-35.

¹⁶⁴ Hucurât, 49/10.

¹⁶⁵ el-Buhârî, *el-Câmi 'u 'ş-şahîh*, "İman", 6.

Grafik 3.13. Hz. Peygamber ve kardeşlik konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve kardeşlik ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.25. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve kardeşlik ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1995	Temmuz	47	Din ve Toplum	Peygamberimiz Döneminde İslâm Kardeşliği (Doç. Dr. İbrahim Sarıçam)
1996	Mayıs	26	Din ve Toplum	İslam Tarihinde Muâhat (Kardeşlik Tesisi) (Doç. Dr. Hüseyin Algül)
2002	Aralık	6	Gündem	Hz. Peygamber ve Sosyal Dayanışma (Doç. Dr. Hacı Mehmet Soysaldı)
2007	Temmuz	40	Din ve Sosyal Hayat	Paylaşma Özverisine Rahmet Elçisinin Penceresinden Bakmak (Dr. Yaşar Yiğit)
2012	Nisan	12	Gündem	Peygamberimizin Sözlerinde ve Örnekliğinde Kardeşlik ve Kardeşlik Hukuku (Prof. Dr. Raşit Küçük)
2012	Nisan	15	Gündem	Hz. Peygamber Döneminde Kardeşlik Uygulamaları (Prof. Dr. Hüseyin Algül)
2012	Haziran	75	Kürsüden	Konu: Hz. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku (Dr. Dursun Aygün)
2013	Haziran	15	Gündem	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Asabiyetle Mücadelesi (Prof. Dr. Adem Apak)
2016	Nisan	18	Gündem	Hz. Peygamber Örnekliğinde Vahdet Toplumu (Prof. Dr. Zekeriya Güler)

“Hz. Peygamber ve Kardeşlik” konulu toplam dokuz makale yayımlanmıştır. Dikkat çekici olan nokta, 2016 yılından bu yana bu konuda herhangi bir makalenin yayımlanmamış olmasıdır. 2012 yılı Nisan ayının ana temasının “Kardeşlik” olarak belirlenmesi nedeniyle, bu dönemde iki makaleye yer verilmiştir. Söz konusu makalelerde genellikle Hz. Peygamber’in etrafında tesis ettiği kardeşlik anlayışı ve bunun örnekleri üzerinde durulmuştur.

Tablo 3.26. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. Raşit Küçük	1
	Prof. Dr. Zekeriya Güler	1
Tefsir	Prof. Dr. Hacı Mehmet Soysaldı	1
Fıkıh	Prof. Dr. Yaşar Yiğit	1
	Dr. Dursun Aygün	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. İbrahim Sarıçam	1
	Prof. Dr. Hüseyin Algül	2
	Prof. Dr. Adem Apak	1

1995 yılı Temmuz ayında yayımlanan “Peygamberimiz Döneminde İslâm Kardeşliği” başlıklı makalede, İslam öncesi dönemde toplumsal birliği sağlayan temel unsurun kan bağına dayalı kabilecilik anlayışı olduğu ve bu anlayış doğrultusunda kabile üyelerinin haklı ya da haksız olduğuna bakılmaksızın savunulduğu belirtilmiştir. Makalede, Hz. Peygamber’in İslam’ı tebliğ ederken, bireyleri kabile ya da ırk farkı gözetmeksizin eşit kabul ettiği vurgulanmıştır. Özellikle Mekke döneminde, Hz. Peygamber’in Kureyşli Müslümanlar ile azatlı köleleri kardeş ilan etmesinin, her ne kadar yeni bir sistem olsa da Müslümanlar tarafından büyük bir kabul ve içtenlikle benimsendiği aktarılmıştır. Ayrıca hicretten önce Medine’de yaşayan Evs ve Hazrec kabileleri arasında uzun süredir devam eden düşmanlıkların, Hz. Peygamber’in müdahalesiyle sona erdirildiği ve bu iki topluluğun “Ensar” kimliği altında birleştirildiği ifade edilmiştir. Hicretten sonra Hz. Peygamber’in gerçekleştirdiği ilk uygulamalardan birinin ise Mekke’den gelen Muhacirlerle Medineli Ensar arasında kardeşlik bağları kurmak olduğu belirtilmiştir. Makalede, kardeşlik duygusunu zedeleyen en büyük unsurlardan biri

olan kan davasının da Hz. Peygamber tarafından yasaklandığı ortaya konulmuştur.¹⁶⁶

1996 yılı Mayıs ayında yayımlanan “İslam Tarihinde Muâhat (Kardeşlik Tesisi)” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinin ardından Ensar ile Muhacirler arasında kurduğu kardeşlik ilişkisi detaylı biçimde ele alınmıştır. Makalede, bu kardeşliğin yalnızca Medine dönemine özgü olmadığı; hicretten önce, Mekke’de Müslümanlar arasında da benzer bir uygulamanın gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca sahâbe arasında kardeş ilan edilen kişi sayıları hakkında farklı rivayetler bulunduğu değinilmiştir. Söz konusu kardeşlik uygulamasının pek çok faydası olduğuna dikkat çekilmiş; bunlardan birinin, Mekke’li müşriklerin Medineli yerli halkı tehdit etme veya münafıklar aracılığıyla şehirde kargaşa çıkararak saldırı düzenleme girişimlerine karşı, Ensar ve Muhacirler arasındaki güçlü dayanışmanın caydırıcı bir rol oynadığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, muâhat uygulamasının hem toplumsal birlik hem de savunma açısından stratejik bir işlev gördüğü ortaya konulmuştur.¹⁶⁷

2002 yılı Aralık ayında yayımlanan “Hz. Peygamber ve Sosyal Dayanışma” başlıklı makalede, toplum içinde sosyal dayanışmanın gerekliliği vurgulanmış; kardeşlik bilincinin bir uzantısı olarak bireylerin hak ve sorumluluklar çerçevesinde yardımlaşmaları ve iş birliği içerisinde olmalarının zaruri olduğu ifade edilmiştir. Makalede, sosyal dayanışmayı zedeleyen bazı olumsuz davranışlara da yer verilmiş; israf ve cimrilik, yalan söylemek, iftira atmak, gıybet etmek ve haset gibi tutumların toplumsal birlik ve dayanışmayı olumsuz etkilediği açıklanmıştır. Bu doğrultuda, sosyal barışın korunması ve toplumsal yapının güçlendirilmesi için bireylerin hem ahlaki hem de toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerektiği ortaya konulmuştur.¹⁶⁸

2012 yılı Haziran ayında yayımlanan “Konu: Hz. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku” başlıklı makale, bir vaaz örneği olarak kaleme alınmıştır. Makalenin giriş bölümünde konunun planı yapılmış, ardından içeriğin işlenişi hakkında bilgi

¹⁶⁶ İbrahim Sarıçam, “Peygamberimiz Döneminde İslâm Kardeşliği”, *Diyanet Aylık Dergi* 55 (Temmuz 1995), 47-49.

¹⁶⁷ Hüseyin Algül, “İslam Tarihinde Muâhat (Kardeşlik Tesisi)”, *Diyanet Aylık Dergi* 65 (Mayıs 1996), 26-28.

¹⁶⁸ Hacı Mehmet Soysaldı, “Hz. Peygamber ve Sosyal Dayanışma”, *Diyanet Aylık Dergi* 144 (Aralık 2002), 6-15.

verilmiştir. Özet sunumun yanı sıra, konu ile ilgili bazı ayetler ve hadisler başlıklandırılarak sistematik bir biçimde sunulmuştur. Ayrıca, konuya dair hikmetli sözlere, verilmek istenen temel mesajlara ve yararlanılabilecek kaynaklara yer verilerek çalışma tamamlanmıştır. Bu yönüyle makalede, kardeşlik hukuku bağlamında Hz. Peygamber'in örnekliği üzerinde durulmuş ve dinî metinlerin rehberliğine dikkat çekilmiştir.¹⁶⁹

2013 yılı Haziran ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s)’in Asabiyetle Mücadelesi” başlıklı makalede, Hz. Peygamber'in ve İslam'ın temel hedeflerinden birinin, İslam öncesi Arap toplumunda yaygın olan soy esaslı toplum yapısını hukuka dayalı belirli bir düzene dönüştürmek olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede, Hz. Peygamber'in öncelikle Arapları inanç merkezli bir yapı etrafında birleştirmeyi amaçladığı ifade edilmiştir. Asabiyetle mücadele kapsamında, Hz. Peygamber'in kan davalarını yasakladığına dikkat çekilmiştir. Kan davalarının engellenebilmesi için kısas uygulamasının getirildiği, bu uygulamanın ise yalnızca hukuki yollar ve devlet mekanizması aracılığıyla sağlandığı belirtilmiş; böylece kan davalarının önüne geçildiği aktarılmıştır. Ayrıca, Hz. Peygamber'in asabiyeti tamamen ortadan kaldırmak yerine, sıla-i rahimi ön plana çıkardığı ve Müslümanları bu doğrultuda teşvik ettiği vurgulanmıştır.¹⁷⁰

3.3.4. Adalet

2014 yılı Aralık ayında yayımlanan “Adaletin Zirvesinde Bir Peygamber (s.a.s)”¹⁷¹ başlıklı makale, Hz. Peygamber ve Adalet konusunda yazılan tek makale olma özelliğini taşımaktadır. Hz. Peygamber ve adalet konusu ile ilgili ile ilgili tek makalenin bulunması dikkat çekicidir. Makalede adaletin olmadığı yerde düzenden ve sosyal gelişmeden bahsedilemeyeceği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in üzerinde en çok durduğu evrensel ilkelerin başında adaletin geldiğinden bahsedilmiştir. Hz. Peygamber'in uyguladığı adalet politikasının mutlak eşitliğe dayanmadığı, şartlara göre esneklik içerdiği belirtilmiştir. Kureyşli bir hanımın hırsızlık suçu işlemesinden sonra araya bazılarının girerek onun affedilmesini Hz.

¹⁶⁹ Dursun Aygün, “Konu: Hz. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku”, *Diyanet Aylık Dergi* 258 (Haziran 2012), 76-78.

¹⁷⁰ Adem Apak, “Hz. Peygamber (s.a.s)’in Asabiyetle Mücadelesi”, *Diyanet Aylık Dergi* 270 (Haziran 2013), 15-18.

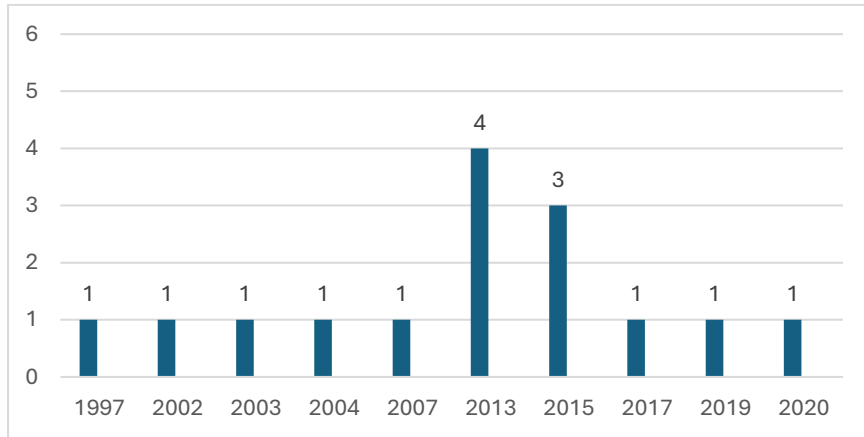
¹⁷¹ Adem Apak, “Adaletin Zirvesinde Bir Peygamber (s.a.s)”, *Diyanet Aylık Dergi* 288 (Aralık 2014), 61-63.

Peygamberden istedikleri, lakin Hz. Peygamber'in bu durum karşısında sinirlenerek ve bunu yapanın kendi kızı Fâtıma bile olsa cezasını vereceği, aktarılmıştır. Hz. Peygamber'in adalet ilkelerinden birisinin de suçun şahsiliği ilkesidir. Bununla birlikte kan davalarının önüne geçmenin hedeflendiği vurgulanmıştır. Müellife göre Yahudilerden bazılarının davalarını Hz. Peygambere götürerek kendi haklarında hüküm vermesini istemeleri Hz. Peygamber'in adaletli birisi olduğunu göstermektedir.

3.3.5. Evrensel Değerler

Tarih boyunca pek çok büyük lider, düşünür ve din önderi insanlığa yön vermiştir; ancak bu şahsiyetlerin birçoğu kendi toplumları tarafından yeterince anlaşılamamış veya dışlanmış. Buna karşılık Hz. Peygamber, sadece yaşadığı çağın değil, tüm zamanların peygamberi olarak kabul edilmiş ve mesajı asırlar boyunca diri kalmıştır. O, evrensel değerleri merkezine alan bir anlayışla, insan onurunu her koşulda korumuş; inanan-inanmayan ayrımı yapmadan adaleti ve merhameti esas almıştır. Özellikle savaş gibi yıkıcı durumlarda bile çocukların zarar görmemesi yönündeki emirleri, onun ne kadar ileri düzeyde bir insanlık bilincine sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca çevreye duyduğu saygı ve doğayı korumaya yönelik uygulamaları, onu sadece dini değil ekolojik duyarlılığı da olan bir lider hâline getirmiştir. Bu yönleriyle Hz. Peygamber, insanlık tarihinde nadir görülen bir örneklik sunar.

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve evrensel değerler konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.14. Hz. Peygamber ve evrensel değerler konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve evrensel değerler ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.27. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve evrensel değerler ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1997	Ocak	14	Gündem	İnsanlık Tarihi İçinde Hz. Peygamber'in Yeri ve Değeri (Doç. Dr. Osman Cilacı)
2002	Temmuz	23	Gündem	İnsanlık O'nun Mesajına Muhtaç (Dr. Ekrem Keleş)
2003	Mayıs	4	Gündem	Peygamber ve Evrensel Değerler (Prof. Dr. İbrahim Sarıçam)
2004	Mayıs	54	Kutlu Doğum	Hz. Muhammed'in Tabiat Sevgisi (Dr. Ömer Menekşe)
2007	Ekim	37	Din ve Sosyal Hayat	Hz. Muhammed ve Toplumsal Değişme (Doç. Dr. Ejder Okumuş)
2013	Şubat	76	Kürsüden	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Sünnetinde Adab-ı Muaşeret Kuralları (Ali Çimen)
2013	Nisan	1	Başyazı	Hz. Peygamber ve İnsan Onuru (Prof. Dr. Mehmet Görmez)
2013	Nisan	15	Gündem	Hz. Peygamber ve İnsan Onuru (Prof. Dr. Abdullah Kahraman)
2013	Nisan	10	Gündem	"Hakikat"ın Nihai Temsilcisi: Hz. Muhammed (s.a.s) (Prof. Dr. Mevlüt Uyanık)
2015	Nisan	4	Başmakale	Hz. Peygamber (s.a.s), Birlikte Yaşama Ahlakı ve Hukuku (Prof. Dr. Mehmet Görmez)
2015	Nisan	34	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber'in Örneğinde Birlikte Yaşama ve Hoşgörü (Dr. Faruk Görgülü)
2015	Nisan	37	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Bilinci (Selva Özelbaş)
2017	Şubat	14	Gündem	Hz. Peygamber ve İhtilaf Ahlakı (Prof. Dr. Enbiya Yıldırım)
2019	Aralık	10	Gündem	Şahsiyet İnşasında Hz. Peygamber'in Rehberliği (Prof. Dr. Enbiya Yıldırım)
2020	Kasım	22	Söyleşi	Prof. Dr. Süleyman Uludağ: "Hz. Muhammed'in (s.a.s) Tesis Ettiği Ahlak Evrensel Boyuttur" (Mahir Kılınç)

Diyanet Aylık Dergi’de ilgili yıllar arsında “Hz. Peygamber ve Evrensel Değerler” konusunda toplamda on beş makale yayımlanmıştır. Özellikle 2013 ve 2015 yıllarında konuya daha fazla önem verildiği görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda Hz. Peygamber’in yalnızca Müslümanlara hitap eden bir peygamber olmadığı, taşıdığı mesajın evrensel bir boyuta sahip olduğu üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, onun insanlığa sunduğu barış, adalet, merhamet ve kapsayıcılık temelli ilke ve uygulamaların, çağlar üstü bir değere sahip olduğu vurgulanmaktadır. Makalelerde ayrıca, günümüz dünyasında yaşanan savaş, şiddet, adaletsizlik ve ahlaki yozlaşmalar karşısında insanlığın Hz. Peygamber’in ortaya koyduğu ilkeli duruşa ve barış merkezli mesajlarına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyduğu ifade edilmektedir.

Tablo 3.28. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. Mehmet Görmez	2
	Prof. Dr. Enbiya Yıldırım	2
Tefsir	Doç. Dr. Faruk Görgülü	1
Fıkıh	Dr. Ekrem Keleş	1
	Prof. Dr. Ömer Menekşe	1
	Prof. Dr. Abdullah Kahraman	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. İbrahim Sarıçam	1
Din Sosyolojisi	Prof. Dr. Ejder Okumuş	1
Dinler Tarihi	Doç. Dr. Osman Cilacı	1
Felsefe	Prof. Dr. Mevlüt Uyanık	1

1997 yılı Ocak ayında yayımlanan “İnsanlık Tarihi İçinde Hz. Peygamber’in Yeri ve Değeri” başlıklı makalede, tarih boyunca birçok din kurucusu veya liderin hayatı incelendiğinde, kendilerine yönelik en büyük haksızlıkların çoğunlukla kendi hayranları ya da yakın çevreleri tarafından yapıldığı ifade edilmiştir. Bu duruma örnek olarak Budizm’in kurucusu Buda gösterilmiş; çok yönlü ve aydın bir kişiliğe sahip olmasına rağmen, kendi takipçileri tarafından ihanete uğradığına dikkat çekilmiştir. Aynı şekilde Hz. İsa’nın peygamberliği geniş kitlelerce kabul görmüş olsa da gönderildiği toplumun ona yalnızca üç yıl tahammül edebildiği ve nihayetinde onu öldürmeye çalıştıkları belirtilmiştir. Buna karşılık, Hz. Peygamber

ve onun mirasının 1400 yılı aşkın bir süredir korunarak muhafaza edildiği vurgulanmıştır. Son olarak, Hz. Peygamber'in nübüvvetinin yalnızca kendi dönemi için değil, bütün insanlık ve tüm çağlar için geçerli olduğunun dünya kamuoyu tarafından bilindiği söylenmiştir.¹⁷²

2003 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Peygamber ve Evrensel Değerler” başlıklı makalede, Hz. Peygamber'in ilettiği mesajların yoğun biçimde evrensel değerleri içerdiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in mesajının taraflı olmadığı, kendisinden olmayanları da dışlamayan kapsayıcı bir yapıya sahip olduğu belirtilmiştir. Bu duruma örnek olarak, Hz. Peygamber'in çocukları her koşulda koruduğu ve önemseddiği anlatılmıştır. Özellikle savaş ortamlarında dahi çocuklara önem verdiği ve onlara kesinlikle zarar verilmemesini emrettiği ifade edilmiştir. Ayrıca, 2001 yılından önceki son on yılda yaklaşık iki milyon çocuğun katledildiği ve altı milyon çocuğun yaralandığına dair istatistiki bilgiye yer verilerek, modern uygarlığın bu konuda başarısız kaldığına dikkat çekilmiştir.¹⁷³

2004 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Hz. Muhammed'in Tabiat Sevgisi” başlıklı makalede, Hz. Peygamber'in tabiatın korunmasına büyük önem verdiği ve bu konuda çeşitli tedbirler aldığı ifade edilmiştir. Örnek olarak, Mekke, Medine, Tâif ve çevresini birer “sit alanı” ve “milli park” niteliğinde değerlendirerek bu bölgeleri “Harem Bölgesi” ilan ettiği, bu alanlarda ağaç kesimini ve hayvan avını yasakladığı belirtilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in, ağaç dikmeyi ve ekin ekmeyi sadaka-i cariyeye kapsamında değerlendirdiği aktarılmıştır. Bu yönüyle, Hz. Peygamber'in çevre bilinci ve ekolojik duyarlılığına dikkat çekilmiştir.¹⁷⁴

3.3.6. Şahsiyeti ve Ahlaki Nitelikleri

Hz. Muhammed sadece bir Peygamber değil, aynı zamanda örnek alınacak bir insan, bir baba, bir eş, bir komutan ve liderdir. O'nun ahlakı ve davranışları diğer insanlar için bir rehber niteliğindedir. Hz. Peygamber'in hayatına bakıldığında zaman, sade, mütevazı ve özverili bir yaşam sürdüğü görülmektedir. Hz. Peygamber kendi işini kendisi yapar, kimseye yük olmamaya büyük özen gösterirdi. Elbisesini temizler, yırtıldığı zaman kendisi dikerdi. Ayakkabısını tamir eder, ev işlerine

¹⁷² Osman Cilacı, “İnsanlık Tarihi İçinde Hz. Peygamber'in Yeri ve Değeri”, *Diyanet Aylık Dergi* 73 (Ocak 1997), 14-16.

¹⁷³ İbrahim Sarıçam, “Peygamber ve Evrensel Değerler”, *Diyanet Aylık Dergi* 149 (Mayıs 2003), 4-6.

¹⁷⁴ Ömer Menekşe, “Hz. Muhammed'in Tabiat Sevgisi”, *Diyanet Aylık Dergi* 161 (Mayıs 2004), 54.

yardımcı olurdu. Evin süpürülmesinde, çarşıdan alınan eşyaların taşınmasında ailesine destek olurdu. O'nun bu davranışları hem mütevazılığını hem de çalışkanlığını gösterir. Allah Resulü, insanlara örnek olurken sözle değil, bizzat yaşayarak öğretirdi. Bir gün ashabından biri, onun bu davranışlarını hayretle izleyip, “Ey Allah’ın Resulü, siz bu işleri kendiniz mi yaparsınız?” diye sorduğunda, Efendimiz şu şekilde cevap vermiştir: “Evet, ben de bir kulum. Kul gibi yaşarım.”¹⁷⁵ Bu söz, onun ne kadar alçakgönüllü olduğunu ve kibirden ne kadar uzak bir yaşam sürdüğünü en güzel şekilde ifade eder.

Kur’an-ı Kerim’de, onun bu güzel ahlâkı şöyle övülmektedir: “*Ve şüphesiz sen, pek büyük bir ahlak üzeresin.*”¹⁷⁶ Bu ilahi övgü, Hz. Peygamber’in ahlaki üstünlüğünü ve ne kadar yüce bir karaktere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

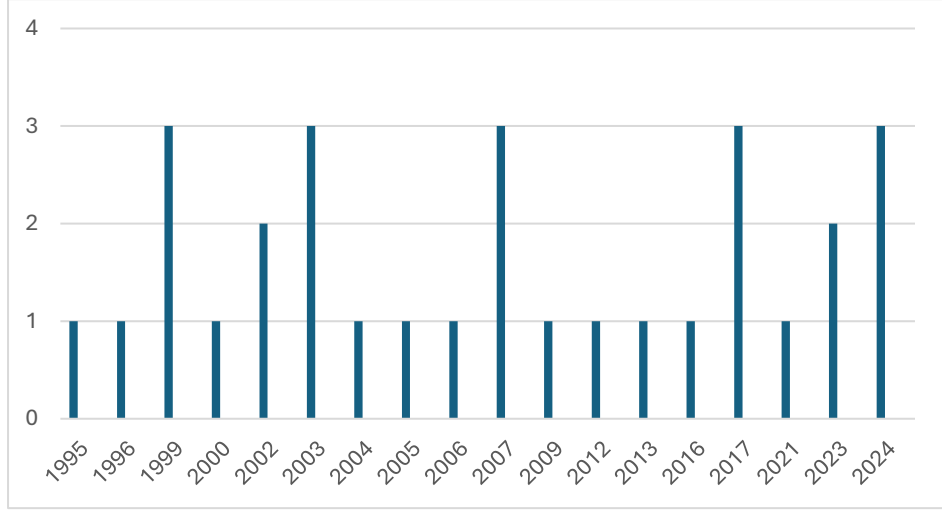
Hız. Peygamber’in toplumda herkes tarafından "Emin" olarak tanınması, onun dürüstlüğünün ve güvenilirliğinin en büyük kanıtıdır. Nübüvvetten önce bile insanlar ona “Muhammedü’l-Emin” (Güvenilir Muhammed) diye hitap ederlerdi.¹⁷⁷ Çünkü o hiçbir zaman yalan söylememiş, emanete ihanet etmemiş, sözünden dönmemiştir. Bu güvenilirlik özelliği, onun peygamberliğini kabul etmekte zorlanan birçok kişinin kalplerinin yumuşamasına ve İslam’la tanışmasına vesile olmuştur.

Diyanet Aylık Dergi’de Hız. Peygamber’in şahsiyeti ve ahlaki nitelikleri konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

¹⁷⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe el-Dineverî İbn Kuteybe, *Te’vilü Muhetelefî’l-Hadîs* (el-Mektebü’l İslamî, 1999), 441.

¹⁷⁶ Kalem, 68/4.

¹⁷⁷ İbn İshâk, *es-Siyer ve’l-meğâzî*, 78.

Grafik 3.15. Hz. Peygamber’in şahsiyeti ve ahlaki nitelikleri konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber’in şahsiyeti ve ahlaki nitelikleri ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.29. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber’in şahsiyeti ve ahlaki nitelikleri ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1995	Nisan	8	Gündem	Peygamberimiz (s.a.s)'in "Emin"lik Sıfatı ve Almamız Gereken Dersler (Doç. Dr. İbrahim Sarıçam)
1996	Ocak	29	Makale	Yakınlarının Dilinden Peygamberimiz (Mustafa Ateş)
1999	Nisan	11	Kapak Gündemi	Beşerî İlişkilerde İdeal Örnek Hz. Muhammed (Şükrü Özbuğday)
1999	Nisan	21	Kapak Gündemi	Peygamber Efendimizin Eşsiz Tevazusu (Dr. Durak Pusmaz)
1999	Nisan	28	Kapak Gündemi	Peygamberimizin Örnek Ahlakı (Hayati Otyakmaz)
2000	Temmuz	30	Gündem	Bir Beşer olarak Hz. Muhammed (s.a.s) (Mikail Çolak)
2002	Şubat	24	Din ve Toplum	Toplumda Güven Duygusunun Önemi ve Muhammed'ül Emin Olarak Peygamberimiz (Şükrü Özbuğday)
2002	Temmuz	18	Gündem	Hz. Peygamber ve Sağduyu (Prof. Dr. Mustafa Çetin)
2003	Mayıs	7	Gündem	Hz. Peygamber Mitolojik Bir Kahraman Değil Hayatın İçinden Bir Şahsiyettir (Doç. Dr. Şinasi Gündüz)

2003	Mayıs	11	Gündem	Kur'an ve Hikmet Peygamberi (Doç Dr. Halil Altuntaş)
2003	Aralık	20	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber'in İnsanlarla İletişiminde Beden Dilini Kullanımı (Doç Dr. Bünyamin Erul)
2004	Mayıs	42	Kutlu Doğum	Hz. Peygamber'in İnsan Sevgisi (Ekrem Keleş)
2005	Nisan	5	Gündem	Dünyanın En Güzel Huylu İnsanı (Prof. Dr. Mehmet Yaşar Kandemir)
2006	Ocak	23	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber'in Dilinde Doğruluk ve Sadaka (Doç Dr. Mehmet Görmez)
2007	Mart	32	Din ve Sosyal Hayat	Peygamberimizi Anlamak ve Yaşamak (Dr. Muhlis Akar)
2007	Nisan	5	Gündem	Peygamberimiz'in İnsan Sevgisi (Prof. Dr. M. Şevki Aydın)
2007	Nisan	12	Gündem	Hz. Peygamber'in Örnek Ahlakı (Dr. Sadık Eraslan)
2009	Ekim	15	Gündem	Güven ve İçtenliğin Sembolü Allah Rasulü'nün İzinde (Doç. Dr. Soner Gündüzöz)
2012	Ağustos	5	Gündem	Hz. Peygamber ve Hak Duyarlılığı (Prof. Dr. Bünyamin Erul)
2013	Şubat	45	Aile	Hz. Muhammed (s.a.s) ve Sevgi Dili (Fehmiye Üzümcü)
2016	Kasım	24	Gündem	Bir Güven Abidesi: Muhammedü'l Emin (Prof. Dr. Adem Apak)
2017	Nisan	19	Gündem	Hz. Peygamber'in Karakteri: Güvenilirlik (Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu)
2017	Haziran	74	Din ve Hayat	Hz. Peygamber'in Mesajlarında İnfak (Dr. Emine Gümüş Böke)
2017	Temmuz	75	Din ve Hayat	Hz. Peygamber ve Hayata Pozitif Bakış (Dr. Emine Gümüş Böke)
2021	Ekim	4	Başyazı	Peygamberimiz ve Vefa Toplumu (Prof. Dr. Ali Erbaş)
2023	Eylül	4	Başyazı	Peygamberimiz, İman ve İstikamet (Prof. Dr. Ali Erbaş)
2023	Eylül	6	Gündem	Hz. Peygamber ve İstikamet (Prof. Dr. Mustafa Ağırman)
2024	Şubat	11	Gündem	Hatemü'l Enbiya (Prof. Dr. Erdinç Ahatlı)
2024	Eylül	10	Gündem	Hz. Peygamber ve Şahsiyet Eğitimi (Doç Dr. İbrahim Tozlu)
2024	Ekim	36	Vahyin Aydınlığında	Hz. Peygamber: En Güzel Örnek (Doç. Dr. Bayram Köseoğlu)

Grafikte ve tabloda görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in Şahsiyeti ve Ahlaki Özellikleri konulu makaleler farklı yıllarda ve farklı yazarlar tarafından yayımlanmıştır. Yayımlanan otuz makaleden on yedi tanesi Gündem köşesinde çıkmıştır. Yirmi beş makalenin yazarının akademik ünvanlı kişiler olması dikkat çekicidir.

Bazı makalelerde konu ile ilgili kavramların açıklamalarına görece daha fazla yer ayrılırken bazı makalelerde de açıklayıcı örneklere daha çok yer verilmiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in doğruluğu ve eminliği ile alakalı olan örnekler birçok makalede yer bulmuştur. Makaleler genellikle derginin çıktığı aydaki tema ile uyumlu olarak, dergi gündemi doğrultusunda yayımlanmıştır.

Tablo 3.30. Diyanet Aylık Dergi'de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Doç. Dr. Durak Pasmaz	1
	Prof. Dr. Bünyamin Erul	2
	Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir	1
	Prof. Dr. Mehmet Görmez	1
	Prof. Dr. Erdiñ Ahatlı	1
	Doç. Dr. İbrahim Tozlu	1
Tefsir	Doç. Dr. Halil Altuntaş	1
	Prof. Dr. Abdurrahman Kasapoğlu	1
	Doç. Dr. Bayram Köseoğlu	1
	Prof. Dr. Mustafa Çetin	1
Fıkıh	Dr. Muhlis Akar	1
	Doç. Dr. Emine Gümüş Böke	2
İslam Tarihi	Prof. Dr. İbrahim Sarıçam	1
	Doç. Dr. Sadık Eraslan	1
	Prof. Dr. Adem Aapak	1
	Prof. Dr. Mustafa Ağırman	1
Din Eğitimi	Prof. Dr. M. Şevki Aydın	1
Dinler Tarihi	Prof. Dr. Ali Erbaş	2
	Prof. Dr. Şinasi Gündüz	1
Arap Dili ve Belagatı	Prof. Dr. Soner Gündüzöz	1

2000 yılı Temmuz ayında yayımlanan “Bir Beşer olarak Hz. Muhammed (s.a.s)” başlıklı makalede Hz. Peygamber'in beşerî yönü ön plana çıkarılmış, Hz. Peygamberi övme noktasında aşırıya giden rivayetler eleştirilmiştir. “*Karanlıkta görebilen, içine tükürdüğü kuyunun suyu Medine'nin en tatlı su kaynağı haline*

gelen, terinden koku yapılan, gölgesi olmayan, kan ve idrarı şifa olan bir peygamber anlayışını biz nereye oturtacağız”¹⁷⁸ diyerek aşırıya gidilen konulara örnekler verilmiştir.

2002 yılı Temmuz ayında yayımlanan “Hz. Peygamber ve Sağduyu” başlıklı makalede konunun daha iyi anlaşılabilmesi için sağduyu (lüb) kavramının İslami literatürde hangi kelime ve terkiplerle ifade edildiği yaklaşık bir sayfalık uzun bir bölümde anlatılmıştır. Devamında sağduyu kavramını açıklayan ayetler verilmiş ve bu ayetlerden ne anlaşılması gerektiği maddeler halinde özetlenmiştir. Başlık, Hz. Peygamber ve sağduyu beraber ele alınırken, makalenin genelinde sağduyu kavramı ayetler bazında ele alınmış, Hz. Peygamber ile ilgili olan bölüm en sonda kısa bir bölümde anlatılmıştır.¹⁷⁹

2017 yılı Nisan ayında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Karakteri: Güvenilirlik” başlıklı makalenin girişinde, Peygamberlerin Allah’tan vahiy alıp insanlara ulaştırdıkları için “kaynak” rolünü üstlendikleri belirtilmektedir. Kur’an’da beş Peygamber’in kendilerini “Rasulü’n Emin” yani güvenilir elçi olarak tanıttıkları ifade edilmiş ve devamında bu beş peygamber ile ilgili belirtilen ayet mealleri tek tek verilmiştir. Lakin bu beş peygamber arasında Hz. Peygamber bulunmamaktadır. Yazının devamında bu beş Peygamber’in kendi halklarına karşı söylemiş oldukları ortak noktalar paylaşılmış ve bu konular ile alakalı kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Makalenin ikinci sayfasında ise Kur’an’da altı Peygamber’in kendilerini “rasulü’n emin” olarak tanıttıkları ifade edilmiştir. İlk sayfada verilen bilgi ile bu bilgi arasında uyumsuzluk olduğu görülmektedir. Ayrıca makale başlığının Hz. Peygamber ile alakalı olup, yazının yarısından fazlasında Hz. Peygamberden bahsedilmemesi de içerik başlık uyumunu zedelemektedir.¹⁸⁰

3.3.7. Veda Hutbesi ve İnsan Hakları

Hz. Peygamber’in, hayatının son döneminde gerçekleştirdiği hac sırasında yaptığı konuşma, tarih boyunca hem Müslümanlar hem de insanlık için önemli bir ahlaki miras olarak kabul edilmiştir. Bu hitap, bireyler arası ilişkilerden toplumsal

¹⁷⁸ Mikail Çolak, “Bir Beşer olarak Hz. Muhammed (s.a.s)”, *Diyanet Aylık Dergi* 115 (Temmuz 2000), 30-33.

¹⁷⁹ Mustafa Çetin, “Hz. Peygamber ve Sağduyu”, *Diyanet Aylık Dergi* 139 (Temmuz 2002), 18-22.

¹⁸⁰ Abdurrahman Kasapoğlu, “Hz. Peygamber’in Karakteri: Güvenilirlik”, *Diyanet Aylık Dergi* 316 (Nisan 2017), 19-21.

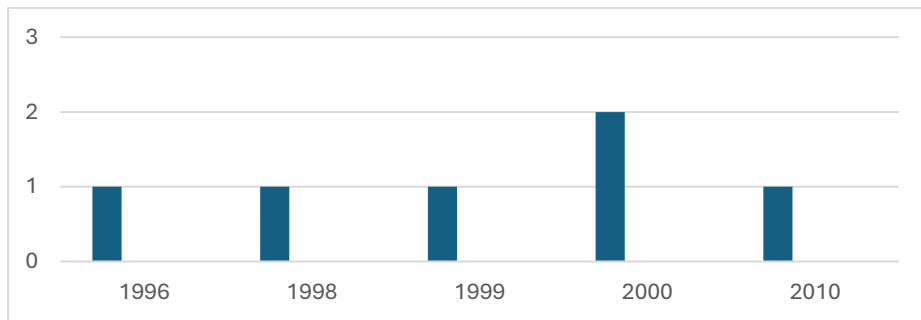
düzene kadar birçok temel meseleyi ele alarak, insan merkezli bir yaklaşım sunmuştur.¹⁸¹

Hutbede öne çıkan temel ilkelere biri, insanların hak ve sorumlulukları açısından eşit olduğu düşüncesidir. Toplumsal statü, ırk, cinsiyet gibi doğuştan gelen farklılıkların insanlar arasında üstünlük sebebi olamayacağı açıkça ifade edilmiştir. Bu yaklaşım, yalnızca İslam toplumuna değil, evrensel anlamda tüm insanlığa yönelik bir adalet anlayışını yansıtır. Söz konusu hitapta, bireyin maddi haklarının korunması da önemle vurgulanmıştır. Haksız kazanca karşı durulmuş, ekonomik hayatta dürüstlük ve emanet bilinci teşvik edilmiştir. Böylece toplumun temellerinin güven ve hakkaniyet üzerine kurulması hedeflenmiştir. Bu yönüyle hutbe, sadece bireysel değil, toplumsal sorumluluğa da dikkat çeker.

Veda Hutbesindeki kadınlara yönelik mesajlar, dönemin sosyal yapısı göz önüne alındığında oldukça dikkat çekicidir. Kadınların da hak sahibi bireyler olduğu, onlara saygı gösterilmesi ve adil davranılması gerektiği açık bir şekilde dile getirilmiştir. Bu yönüyle hutbe, aile yapısını sağlam temellere oturtmayı amaçlamaktadır.

Veda Hutbesi, yalnızca kendi döneminin ihtiyaçlarına cevap veren bir hitap değil, aynı zamanda evrensel insanî değerleri dile getiren ve çağlar üstü bir mesaj taşıyan önemli bir belgedir. Bugünün dünyasında dahi geçerliliğini koruyan bu ilkeler, insan onurunu esas alan bir yaşam biçimini savunur.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber, Veda Hutbesi ve insan hakları konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

¹⁸¹ Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones (Londra: Oxford Üniversitesi, 1966), 3/1103.

Grafik 3.16. Hz. Peygamber, Veda Hutbesi ve insan hakları konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber, Veda Hutbesi ve insan hakları ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.31. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber, Veda Hutbesi ve insan hakları ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1996	Eylül	21	Din ve Toplum	Değişim Sürecinde İslam Açısından Veda Hutbesi ve Düşündürdükleri (Yrd. Doç. Dr. Osman Cilacı)
1998	Şubat	8	Ayın Konusu	İrad Edilişinin 1366. Yıldönümünde Veda Hutbesinin Tarihi ve Hukuki Değeri (Şükrü Özbuğday)
1999	Nisan	33	Kapak Gündem	İnsan Hakları Bağlamında Veda Hutbesi (Prof. Dr. Hacı Yunus Apaydın)
2000	Şubat	28	Gündem	İnsan Hakları Açısından Veda Hutbesi'nin Önemi ve Değeri (Şükrü Özbuğday)
2000	Şubat	41	Gündem	İnsan Hakları Bağlamında Veda Hutbesi (Prof. Dr. Hacı Yunus Apaydın)
2010	Aralık	28	Din ve Sosyal Hayat	Hz. Peygamber'in İnsan Hakları İhlâlleri ile Mücadelesi (Hızır Yağcı)

Tablodan da anlaşılacağı üzere, yayımlanan makalelerin büyük çoğunluğu 2000 yılı ve öncesine aittir. Bu durum, Hz. Peygamber'in Veda Hutbesi'nin insan hakları bağlamında dergide yeterince konu edilmediğini ortaya koymaktadır. Oysaki toplumumuza insan hakları, eşitlik ve adalet gibi kavramları anlatırken Veda Hutbesi son derece önemli bir kaynak olarak değerlendirilmelidir. Özellikle günümüzde İslam'ı çeşitli açılardan eleştirmeye çalışan yaklaşımlar karşısında, Hz. Peygamber'in bu son hutbesinin içeriğine dair daha fazla makaleye yer verilmesi faydalı olacaktır.

İncelenen makalelerde genellikle Veda Hutbesi'nin tarihi ve dini önemi üzerinde durulmuş, ardından hutbenin içeriğine ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Bu bağlamda, bazı çalışmalarda doğrudan hutbe metninden alıntılar yapılarak konular somutlaştırılmıştır. Özellikle ekonomik adaletin temini amacıyla faizin

yasaklanması, toplumsal barışa katkı sağlayan kan davasının kaldırılması ve kadın haklarının açıkça ifade edilmesi gibi hususlar detaylı biçimde ele alınmıştır. Bu temalar, hem İslam hukukunun temel ilkeleri açısından hem de çağdaş insan hakları perspektifinden değerlendirildiğinde büyük önem taşımaktadır.

Tablo 3.32. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Fıkıh	Prof. Dr. Hacı Yunus Apaydın	1
Dinler Tarihi	Doç. Dr. Osman Cilacı	1

1996 yılı Eylül ayında yayımlanan “Değişim Sürecinde İslam Açısından Veda Hutbesi ve Düşündürdükleri” başlıklı makalenin giriş bölümünde, hitabetin önemi üzerinde durulmuş ve hitabetin resim, müzik ve mimari gibi bir sanat dalı olduğu vurgulanmıştır. Arap toplumunda hitabetin, İslamiyet’ten önce de var olduğu, özellikle panayırlarda şairlerin hitabetlerinin dinlendiği belirtilmiştir. Veda Hutbesi’nin, Hz. Peygamber’in hac zamanında yapmış olduğu çeşitli hitabelerin genel toplamına verilen ad olduğu ifade edilmiştir. Bu hutbenin, farklı zaman ve mekânlarda yapılan kısa konuşmaların birleştirilmesiyle oluştuğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber’in sözlerinin, kalabalık bir topluluğa ulaşması için gür sesli kişiler tarafından tekrarlandığı ve bu topluluğun yaklaşık 120.000 kişiden oluştuğu aktarılmıştır. Devamında, Veda Hutbesi’nden bir bölüme yer verilmiş ve insan hakları beyannamesinin en eski örneklerinden birinin Veda Hutbesi olduğu vurgulanmıştır. Hutbede açıklanan insan hak ve hürriyetlerinin, Birleşmiş Milletler tarafından 1948 yılında kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin muhtevassından çok daha önceye dayandığı ve daha kapsamlı olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca, Veda Hutbesi’nin bir neşter niteliği taşıdığı; kan davalarını ve faizi kökten reddettiği belirtilmiştir.¹⁸²

1998 yılı Şubat ayında yayımlanan “İrad Edilişinin 1366. Yıldönümünde Veda Hutbesinin Tarihi ve Hukuki Değeri” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in Veda Hutbesi’ni irad etmesinden üç ay sonra vefat etmesinin, bu hutbeyi onun

¹⁸² Osman Cilacı, “Değişim Sürecinde İslam Açısından Veda Hutbesi ve Düşündürdükleri”, *Diyanet Aylık Dergi* 69 (Eylül 1996), 21-24.

hakiki vasiyeti niteliğine kavuşturduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in hac görevi esnasında yapmış olduğu bu hitabelerin yalnızca Müslümanlara yönelik olmadığı, aksine tüm insanlığa hitap eden evrensel mesajlar içerdiği açıklanmıştır. Özellikle bazı hutbelerin başında yer alan “Ey insanlar!” hitabının, bu evrensel yönü desteklediği belirtilmiştir. Veda Hutbesi'nin, Hz. Peygamber'in getirdiği dinin bir özeti niteliğinde olduğu aktarılmıştır.¹⁸³

1999 yılı Nisan ayında yayımlanan “İnsan Hakları Bağlamında Veda Hutbesi” başlıklı makale¹⁸⁴ ile 2000 yılı Şubat ayında aynı başlıkla yayımlanan makale¹⁸⁵ tamamen aynı içeriktedir ve mükerrer bir yayına yer verilmiştir. Makalenin giriş kısmında, Hz. Peygamber'in veda haccından bir yıl önce Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali'yi hac organizasyonu için görevlendirdiği; ertesi yıl ise bizzat kendisinin ashabıyla birlikte Mekke'ye gelerek hac ibadetini yerine getirdiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Veda Hutbesi'nin, yirmi üç yıl boyunca tebliğ edilen İslam'ın özünü yansıtan bir hitabe niteliğinde olduğu vurgulanmıştır.

3.4.Hz. Peygamber ve Sosyal Hayat

3.4.1. Eğitim

İslamiyet gelmeden önce Arabistan bölgesinde eğitim ve öğretimin oldukça sınırlı düzeyde olduğu bilinmektedir. Bölge insanı arasından yaşadıkları hayatın doğası gereği yazılı değil sözlü edebiyat gelişmiştir.¹⁸⁶ Okuma yazma oranlarının çok düşük olduğu, ilimle uğraşan insanların sayısının da çok az olduğu görülmektedir. İslamiyet geldikten sonra Hz. Peygamber ilme ve eğitime büyük önem vermiş ve sürekli teşvik etmiştir. Hz. Peygamber, gelen ayetlerin ezberlenip tekrar edilmesi için etrafındaki bazı sahâbîleri görevlendirmiş, bu durum ilimle meşgul olmanın ilk basamağını teşkil etmiştir. Yine Hz. Peygamber bir hadisinde bu konuya dikkat çekerek “Ben, ancak ve ancak muallim olarak gönderildim”¹⁸⁷ buyurmuştur. Kendisini muallim olarak nitelendiren Hz. Peygamber Nübüvvetin ilk

¹⁸³ Şükrü Özbuğday, “İrad Edilişinin 1366. Yıldönümünde Veda Hutbesinin Tarihi ve Hukuki Değeri”, *Diyanet Aylık Dergi* 86 (Şubat 1998), 8-11.

¹⁸⁴ Hacı Yunus Apaydın, “İnsan Hakları Bağlamında Veda Hutbesi”, *Diyanet Aylık Dergi* 100 (Nisan 1999), 33-35.

¹⁸⁵ Hacı Yunus Apaydın, “İnsan Hakları Bağlamında Veda Hutbesi”, *Diyanet Aylık Dergi* 110 (Şubat 2000), 41-43.

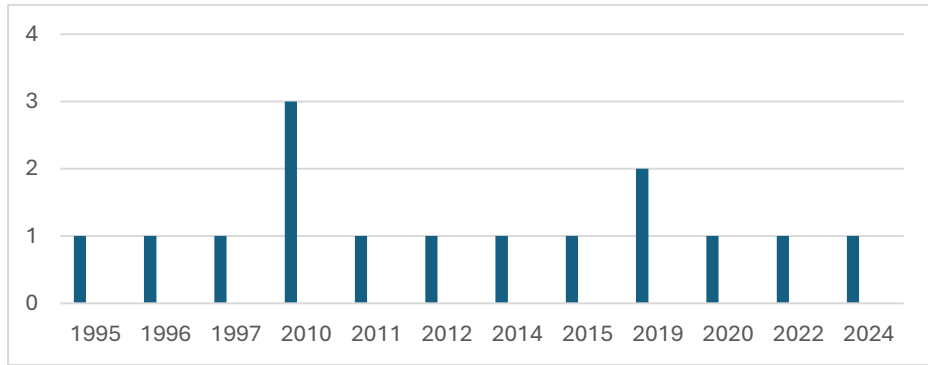
¹⁸⁶ Hanna el-Fâhûrî, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî* (Beyrut: Dâru'l-Beyrûti'l-Kubrâ, 2014), 52-59.

¹⁸⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid İbn Mace, *Camius-sünen*, thk. İsam Musa Hadi (Cübeyl: Darussıddık Linneşri, 2014), “Mukaddime”, 17.

yıllarından itibaren insanlara İslam'ı anlatmış ve onları hak dine davet etmiştir. Medine'ye hicretten önce oradaki insanlara İslam'ı öğretmesi için muallim göndermiştir.¹⁸⁸ Medine döneminde ise Mescid-i Nebevinin içinde bir bölüm oluşturulmuş ve burada kalan insanlar sürekli ilimle meşgul olmuşlardır. Daha sonraları buraya Suffe, burada kalanlara ise Ashâb-ı Suffe denilmiştir.¹⁸⁹

Suffe bir yönden İslam ilim anlayışının oluştuğu ve yayıldığı yer olarak nitelendirilebilir. Hz. Peygamber burada kalan sahâbîler ile özel olarak ilgilenmiş ve ihtiyaçlarını karşılamıştır. Çoğu zaman Hz. Peygamber kendi ailesinin ihtiyaçlarını arka plana atıp, önceliği her zaman Ashâb-ı Suffe'ye vermiştir. Burada yetişen ve ilim öğrenen sahâbîler çoğu zaman İslam'ı tebliğ için başka bölgelere gönderilmişlerdir. Hadis, fıkıh, kelam, tefsir vs. ilimlerin temeli Ashâb-ı Suffe'de atılmıştır. Hz. Peygamber ilmi her zaman övmüş ve taltif etmiştir. Bundan dolayı kendisinden sonra da Müslümanlar ilme değer vermiş ve dini ilimler yanında bilim dünyasına da katkılarda bulunmuşlardır.¹⁹⁰

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve eğitim konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.17. Hz. Peygamber ve eğitim konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1997 yılına kadar bu konuda yalnızca üç makale yayımlanmıştır. 1997 ile 2010 yılı arasında ise bu konuda hiç makale yayımlanmamıştır. 2010 yılından itibaren az sayıda da olsa konu ile alakalı yazılar dergide görülmeye başlamıştır.

¹⁸⁸ Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 112.

¹⁸⁹ Mustafa Baktır, "Suffe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/469.

¹⁹⁰ Baktır, "Suffe", 37/469-470.

Genel olarak ifade etmek gerekirse Hz. Peygamber ve eğitim gibi önemli bir konuda dergideki makale sayısı yetersizdir.

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve eğitim ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.33. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve eğitimle ilgili yayımlanan makale konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1995	Ağustos	47	Din ve Eğitim	En Mükemmel Öğretmen Peygamberimizin Eğitim Metodu (Doç. Dr. Abdurrahman Çetin)
1996	Kasım	12	Gündem	Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem (Doç. Dr. İbrahim Sarıçam)
1997	Kasım	38	Eğitim	Hz. Muhammed (s.a.s)'in Dîni, Ahlâki ve Sosyal Alanda Eğitim ve Öğretime Katkıları (Mustafa Bektaşoğlu)
2010	Nisan	24	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber'in Eğitim(ciliğ)ini Güncellemek (Prof. Dr. M. Şevki Aydın)
2010	Mayıs	26	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber'in Eğitim(ciliğ)ini Güncellemede Çoğulluk (Prof. Dr. M. Şevki Aydın)
2010	Haziran	27	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber Eğitimle İnsanı Özgürleştiriyordu (Prof. Dr. M. Şevki Aydın)
2011	Temmuz	26	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber'in Eğitim(ciliğ)inde Merhametin Etkin Gücü (Prof. Dr. M. Şevki Aydın)
2012	Kasım	36	Din ve Sosyal Hayat	Peygamberimizin Eğitim Anlayışı (Prof. Dr. M. Akif Kılavuz)
2014	Nisan	20	Gündem	Hz. Peygamber'in İnsan Eğitimi (Prof. Dr. Zekeriya Güler)
2015	Kasım	48	Hadislerin Işığında	En Güzel Öğretmen Hz. Peygamber (s.a.s) (Elif Erdem)
2019	Eylül	10	Gündem	İlmin Öncüleri: Ashâb-ı Suffe (Dr. Yaşar Akaslan)
2019	Eylül	14	Gündem	Hz. Peygamber (s.a.s) Döneminde İlim (Prof. Dr. Şakir Gözütok)

2020	Eylül	6	Gündem	Asrısaadette İlim ve Talim Merkezi Olarak Mescid-i Nebevi (Doç. Dr. Abdulvahap Özsoy)
2022	Ekim	31	Din Düşünce Yorum	Bir Mürşit Olarak Hz. Peygamber (Prof. Dr. Cemal Ağırman)
2024	Haziran	10	Gündem	Resulullah (s.a.s) Döneminde Hafızlık ve Sahâbe Modeli (Prof. Dr. Abdullah Emin Çimen)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere bu konuda yayımlanan makaleler genellikle farklı köşelerde çıkmış ve farklı yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Yazarlardan iki kişi dışındakilerin akademik camiaya mensup kişiler olması da dikkat çekicidir. Yazılan on beş makalenin dört tanesi bu alandaki eserleri ile bilinen Prof. Dr. M. Şevki Aydın tarafından kaleme alınmıştır.

Tablo 3.34. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. Zekeriya Güler	1
	Prof. Dr. Abdulvahap Özsoy	1
	Prof. Dr. Cemal Ağırman	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. İbrahim Sarıçam	1
Din Eğitimi	Prof. M. Şevki Aydın	4
	Prof. Dr. M. Akif Kılavuz	1
	Prof. Dr. Şakir Gözütok	1
Kıraat	Prof. Dr. Abdurrahman Çetin	1
	Doç. Dr. Yaşar Akaslan	1
	Prof. Dr. Abdullah Emin Çimen	1

1995 yılı Ağustos ayında yayımlanan “En Mükemmel Öğretmen Peygamberimizin Eğitim Metodu” başlıklı makalede Hz. Peygamberin eğitim metodu örnekler verilerek genel hatları ile anlatılmıştır. İlk olarak da Suffe Mektebinden bahsedilmiştir. Daha sonra Bedir Gazvesi’nde ele geçirilen esirlerden okuma yazma bilenlerden fidye olarak on kişiye okuma yazma öğretilmelerinin istenmesinden bahsedilerek, Hz. Peygamberin eğitimi her zaman önemseydiği belirtilmiştir. Makalenin devamında Hz. Peygamber’in ilim ile alakalı hadisleri paylaşılmıştır. Makalenin bir bölümünde ayrıca şiir ile alakalı bir bölüm bulunmaktadır. Bu kısımda, Hz. Peygamber’in Müslüman olan şairleri övdüğünden

ve onları desteklediğinden bahsedilmiştir. Makalenin ilerleyen kısımlarında kadınlara yönelik eğitim faaliyetlerinin Hz. Peygamber zamanında başladığı ve birçok kadın sahâbenin ilimle meşgul olduğu aktarılmıştır.¹⁹¹

1996 yılı Kasım ayında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in eğitim faaliyetlerine büyük önem verdiği vurgulanmıştır. Söz konusu eğitim anlayışının yalnızca manevi alanla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda maddi ilimleri de kapsadığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in gençlere ok atmak, yüzmek, hesap yapmak, tıp öğrenmek, nesep bilgisi edinmek ve Kur'an-ı Kerim okumak gibi hem maddi hem manevi alanlara yönelik bilgileri öğretmelerini anne ve babalara emrettiği belirtilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in daha Mekke döneminde iken eğitime önem verdiği, gelen ayetleri ilk andan itibaren yazdırarak ve çoğaltarak muhafaza yoluna gittiği ifade edilmiştir. Hicretten önce Medine halkına İslam'ı daha iyi öğretebilmek amacıyla bir öğretmenin gönderildiği de kaydedilmiştir. Makalenin sonunda ise müellif, Hz. Peygamber’in eğitim ve öğretime gösterdiği bu titizliğin, kendisinin vefatından sonra ortaya çıkabilecek ihtilafları en aza indirmeye yönelik önemli bir tedbir olduğu yorumunu eklemektedir.¹⁹²

2010 yılı Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında Prof. Dr. M. Şevki Aydın tarafından kaleme alınan üç farklı yazının konuları genel olarak birbirinin devamı niteliğinde olup ortak bir temaya sahiptir. Başlıklar tezimizin konusu bağlamında değerlendirilmekle birlikte, içerik ağırlıklı olarak Din Eğitimi ile ilgilidir. Söz konusu yazıların ortak özelliği, doğrudan Hz. Peygamber dönemi eğitim faaliyetlerini aktarmak değildir. Bu dönemdeki eğitim anlayışının günümüze nasıl ve ne şekilde taşınabileceği sorusu çerçevesinde kaleme alınmalarıdır.¹⁹³

2012 yılı Kasım ayında yayımlanan “Peygamberimizin Eğitim Anlayışı” başlıklı makalede, Hz. Peygamberin tebliğ metodunun yalnızca belirli grupları değil, toplumun tüm kesimlerini kapsadığı vurgulanmaktadır. Örneğin, Hz.

¹⁹¹ Abdurrahman Çetin, “En Mükemmel Öğretmen Peygamberimizin Eğitim Metodu”, *Diyanet Aylık Dergi* 56 (Ağustos 1995), 47-49.

¹⁹² İbrahim Sarıçam, “Hz. Peygamber’in Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem”, *Diyanet Aylık Dergi* 71 (Kasım 1996), 12-13.

¹⁹³ M. Şevki Aydın, “Hz. Peygamber’in Eğitim(ciliğ)ini Güncellemek”, *Diyanet Aylık Dergi* 232 (Nisan 2010), 24-26; M. Şevki Aydın, “Hz. Peygamber’in Eğitim(ciliğ)ini Güncellemede Çoğulluk”, *Diyanet Aylık Dergi* 233 (Mayıs 2010), 26-29; M. Şevki Aydın, “Hz. Peygamber Eğitimle İnsanı Özgürleştiriyordu”, *Diyanet Aylık Dergi* 234 (Haziran 2010), 27-30.

Peygamber'in sohbet gruplarında hem yetişkinlerin hem de çocukların yer aldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in kadınlara yönelik özel programlar düzenlediği ve kadınlar arasında okuma yazma oranını artırmak amacıyla bazı kadınları bu işle görevlendirdiği belirtilmiştir. Makalenin genelinde ise, Hz. Peygamberin eğitim anlayışının, yaşayarak ve uygulamalı bir model üzerine kurulu olduğu, bu yaklaşımın da en etkili eğitim yöntemi olduğu yazar tarafından vurgulanmıştır.¹⁹⁴

2019 yılı Eylül ayında yayımlanan "İlmin Öncüleri: Ashâb-ı Suffe" başlıklı makalenin giriş bölümünde, Ashâb-ı Suffe'nin temel özellikleri ile bünyesinde bulunan şahıslara dair bilgiler verilerek burada yetişerek farklı bölgelere öğretmen olarak gönderilen sahâbîlerden söz edilmiştir. Ayrıca, tefsir, fıkıh, hadis ve kelam gibi ilimlerin temellerinin Ashâb-ı Suffe'de atıldığı ve bu ilimlerin oradan itibaren gelişerek devam ettiği yazar tarafından yorumlanmıştır. Bununla birlikte, Ashâb-ı Suffe mensuplarının yalnızca ilimle meşgul olmadıkları, savaş zamanlarında orduya katılarak savaştıkları ve içlerinden şehit olanların bulunduğu da makalede belirtilmiştir.¹⁹⁵

3.4.2. Ticaret

Hz. Peygamber hem gençlik döneminde hem de nübüvvet sonrası hayatında ticaretle yakından ilgilenmiştir. Mekke'nin tarıma uygun olmayan yapısı nedeniyle, halkın geçim kaynağı çoğunlukla ticarete dayanıyordu. Hz. Peygamber amcası Ebû Tâlib ile çeşitli ticaret seferlerine katılarak bu alanda deneyim kazanmış; dürüstlük ve güvenilirlik gibi üstün ticari vasıfları ile tanınmıştır. Hz. Peygamber'in ticaret hayatındaki önemli deneyimlerinden biri, Hz. Hatice'nin kervanını Suriye'ye götürdüğü ticaret seferidir. Bu seferde gösterdiği dürüstlük ve başarı, sadece maddi kazanç sağlamasına değil, aynı zamanda Hz. Hatice ile evlenmesine de vesile olmuştur.¹⁹⁶

İslam, ticareti yalnızca bir ekonomik faaliyet olarak değil, aynı zamanda ahlaki ve toplumsal bir sorumluluk olarak kabul etmiştir. Hz. Peygamber'in hadisleri, tüccarların doğruluk, güven ve helal kazanç elde etmeleri gerektiğini

¹⁹⁴ M. Âkif Kılavuz, "Peygamberimizin Eğitim Anlayışı", *Diyanet Aylık Dergi* 263 (Kasım 2012), 36-38.

¹⁹⁵ Yaşar Akaslan, "İlmin Öncüleri: Ashâb-ı Suffe", *Diyanet Aylık Dergi* 345 (Eylül 2019), 10-13.

¹⁹⁶ el-Mes'ûdî, *et-Tenbihu ve'l-İşraf*, 202.

vurgulamıştır. İslam toplumunda ticaret, bireysel kazançtan ziyade toplumun refahına katkı sağlamayı amaçlayan bir faaliyet olmuştur. İslam'ın bu ticaret anlayışı, ticaretin sadece maddi kazançla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda adalet ve eşitlik ilkeleri doğrultusunda yürütülmesi gerektiğini öğretmektedir.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in ticaret hayatı, onun hem bir lider olarak toplumunu yönlendirmesinde hem de toplumsal değerlerin pekiştirilmesinde önemli bir araç olmuştur. İslam'ın ticaret anlayışı, sadece bireylerin kazancını değil, aynı zamanda toplumsal barış, adalet ve dayanışmayı da ön planda tutmaktadır. Bu prensipler, günümüzde de ticari faaliyetlerin etik bir çerçevede yürütülmesi için örnek teşkil etmektedir.

Diyanet Aylık Dergi'de 1991–2024 yılları arasında “Hz. Peygamber ve Ticaret” konusunda yayımlanan makale sayısının yalnızca ikiyle sınırlı kalması dikkat çekicidir. Oysa ticaret hem bireysel hem toplumsal düzeyde ekonomik ve ahlaki boyutlarıyla büyük öneme sahip bir alandır. Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi ve sonrası dönemde sergilediği ticari ahlak, dürüstlük, güvenilirlik ve adalet anlayışı, bugün de Müslüman tüccarlar için örnek teşkil etmektedir. Toplumumuzda ticaretle meşgul olan bireylerin sayısının hayli fazla olduğu da düşünüldüğünde, bu konunun akademik ve dini yayınlarda daha fazla ele alınması gerektiği açıktır. Dolayısıyla, “Hz. Peygamber ve Ticaret” konusunun daha kapsamlı şekilde işlenmesi, hem güncel ticari pratiklere ahlaki bir zemin kazandıracak hem de Peygamberimizin örnekliğini daha geniş kitlelere ulaştıracaktır.

2014 yılı Kasım ayında yayımlanan “Hz. Peygamber ve Ticari Hayatı” başlıklı makalede, Hz. Peygamber'in hem nübüvvet öncesinde hem de nübüvvet sonrasında ailesinin geçimini temin etmek amacıyla ticaretle meşgul olduğu ifade edilmiştir. Mekke topraklarının tarıma elverişsiz oluşu nedeniyle bölgenin en önemli geçim kaynağının ticaret olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in yaklaşık on yaşlarından itibaren amcası ile ticaret seferlerine katıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, bir seferinde Hz. Hatice'nin kervanını Suriye'ye götürmek üzere kervanın başına geçtiği, seferin sonunda elde edilen kazançtan memnun kalan Hz. Hatice'nin, Hz. Peygamber'i araştırarak kendisinden etkilenmesi neticesinde onunla evlenmek istediği aktarılmıştır. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evlendikten sonra da ticari faaliyetlerini sürdürdüğü hem kendi mallarını hem de Hz. Hatice'nin mallarını

yöneterek ticaretle meşgul olmaya devam ettiği aktarılmıştır. Medine'ye hicretten sonra ise Hz. Peygamber'in gerçekleştirdiği en önemli icraatlardan birinin, Mescid-i Nebevî'nin yakınlarında bir pazar kurdurmak olduğu; bu pazarda ticaret yapanlardan vergi alınmaması sayesinde Medine'nin kısa sürede önemli bir ticaret merkezi hâline geldiği belirtilmiştir.¹⁹⁷

2022 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Asr-ı Saadette Ticaret Ahlakı” başlıklı makalede ise Mekke döneminde Hz. Osman, Hz. Ebû Bekir, Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah ve Abdurrahman b. Avf gibi birçok sahâbînin ticaretle meşgul olduğu ifade edilmiştir. Makalenin devamında, İslam dininin ticarete bakışı ve tacirler için getirdiği kurallar ele alınmıştır. Özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.s.) ticaretle ilgili hadislerine yer verilerek, konu açıklığa kavuşturulmuştur.¹⁹⁸

3.4.3. Cami

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra ilk icraatlarından biri, Müslümanların bir araya geleceği ve farklı işlevleri üstlenecek bir mabedin inşası olmuştur.¹⁹⁹ Mescid-i Nebevî sadece ibadet mekânı olarak değil, aynı zamanda eğitim, sosyal yardımlaşma, siyasal danışma ve adaletin tecelli ettiği çok yönlü bir kurum olarak faaliyet göstermiştir. Hz. Peygamber'in bizzat inşasında yer aldığı bu mescit, erken dönem İslam toplumunun şekillenmesinde temel yapı taşı olmuştur. Bu yönüyle, Mescid-i Nebevî'nin klasik anlamda bir ibadet yerinden ziyade, çok yönlü bir toplumsal organizasyonun merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

Mescidin en dikkat çeken yönlerinden biri, Suffa adı verilen bölümüyle kimsesiz, ilim tahsil etmek isteyen veya geçici olarak barınma ihtiyacı duyan sahâbîlere ev sahipliği yapmasıdır. Bu bölümde kalanlar, doğrudan Hz. Peygamber'in kontrolünde dini ilimler konusunda yetiştirilmiş; zamanla bu gruptan çeşitli bölgelere gönderilen öğretmenler, kadılar ve elçiler çıkmıştır. Bu durum, mescidin bir “irşad mektebi” olarak konumlandığını göstermektedir.²⁰⁰

Hz. Peygamber döneminde mescit, sadece erkeklerin değil, kadınların ve çocukların da sosyal hayata katılımına olanak tanımıştır. Kadınların cemaatle namaza katılmaları teşvik edilmiş, çocukların mescitte bulunmaları ise hoşgörü ile

¹⁹⁷ Demircan, “Hz. Peygamber (s.a.s) ve Ticari Hayatı”.

¹⁹⁸ Salih Pay, “Asr-ı Saadette Ticaret Ahlakı”, *Diyanet Aylık Dergi* 377 (Mayıs 2022), 10-14.

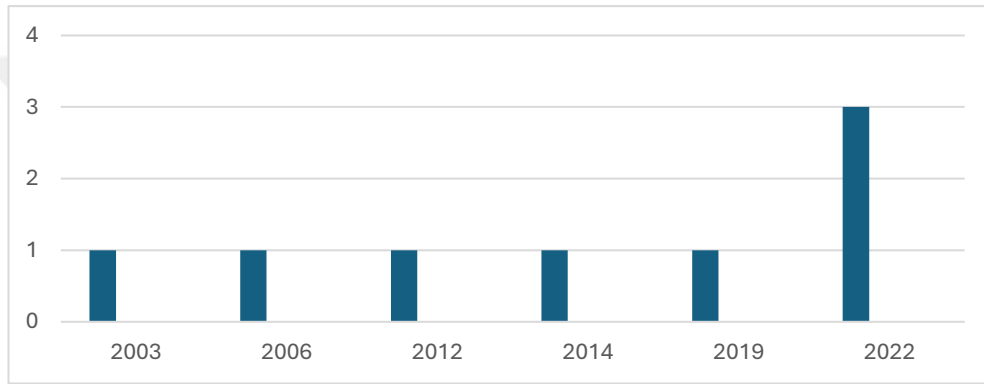
¹⁹⁹ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 133-135.

²⁰⁰ Bakır, “Suffe”, 37/469-470.

karşılanmıştır. Hz. Peygamber'in torunlarını mescitte sevmesi, onların oyunlarına müdahil olması gibi uygulamalar, camilerin sadece ibadet edilen değil, aynı zamanda aidiyet duygusu kazandıran sosyal alanlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Öte yandan, Mescid-i Nebevî'de gerçekleştirilen faaliyetler yalnızca dini görevlerle sınırlı kalmamıştır. Devlet işlerinin yürütülmesi, askeri danışmalar, diplomatik görüşmeler gibi görevler de bu mekânda icra edilmiştir.

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve cami konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.18. Hz. Peygamber ve cami konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve cami ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.35. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve cami ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
2003	Mayıs	13	Gündem	Sevgili Peygamberimizin Mescidi ve Evi (Doç. Dr. Yılmaz Can)
2006	Haziran	50	Kültür Sanat	Mescid-i Nebevî Hakkında Bazı Teknik Bilgiler (Dr. Ömer Yılmaz)
2012	Eylül	14	Gündem	Mescid-i Nebevî'nin Mimarisine Dair Notlar (Doç. Dr. Mustafa Sabri Küçükbaşçı)
2014	Ekim	70	Tarihten Sayfalar	İslam'da Mabedin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi (Prof. Dr. Adnan Demircan)
2019	Ekim	6	Gündem	Asrısaaet'te Cami ve Hayat (Doç. Dr. Fatımatüz Zehra Kamacı)

2022	Mart	76	Yeryüzü Mescidleri	Peygamber Emaneti Mescid-i Nebevi (Büşra Nur Güler)
2022	Ekim	4	Başyazı	H. Peygamber Cami ve İrşad (Prof. Dr. Ali Erbaş)
2022	Ekim	7	Gündem	Bir İrşad Mektebi Olarak Mescid-i Nebevi (Doç. Dr. Selim Argun)

Tablodan da görüldüğü üzere, "Hz. Peygamber ve Cami" konulu toplam sekiz makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin neredeyse tamamında, Mescid-i Nebevi'ye dair oldukça önemli bilgiler yer almaktadır. Özellikle Mescid-i Nebevi'nin fonksiyonları, mimari özellikleri ve tarihten günümüze kadar geçirdiği değişiklikler detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Tablo 3.36. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
İslam Tarihi	Prof. Dr. Yılmaz Can	1
	Prof. Dr. Mustafa Sabri Küçükbaşçı	1
	Prof. Dr. Adnan Demircan	1
	Prof. Dr. F. Zehra Kamacı	1
	Doç. Dr. Selim Argun	1
Tasavvuf	Prof. Dr. Ömer Yılmaz	1
Dinler Tarihi	Prof. Dr. Ali Erbaş	1

2003 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Sevgili Peygamberimizin Mescidi ve Evi” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in Medine’ye hicret ettikten sonra konaklayacağı mekânı belirlemek amacıyla devesini serbest bıraktığı ve devenin, günümüzde Mescid-i Nebî’nin bulunduğu arsaya çöktüğü ifade edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde Mescid-i Nebî hakkında ayrıntılı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Hz. Peygamber’in, devenin çöktüğü arsayı mescit olarak belirlediği ve inşasında bütün Müslümanların imece usulüyle çalıştıkları belirtilmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in mescidin inşasında bizzat yer aldığı, taş ve kerpiç taşıyarak bu sürece katkı sunduğu aktarılmıştır. Mescidin bir kenarının yaklaşık 30 ila 35 metre uzunluğunda olduğu ve yapının kare şeklinde inşa edildiği ifade edilmiştir. Kuzey cephesi hariç diğer üç cephesine kapı inşa edildiği ve bu uygulamanın daha sonraki dönemlerde İslam dünyasındaki büyük camilere örneklik teşkil ettiği vurgulanmıştır. Mescidin ilk inşa edildiği dönemde kible

yönünün Kudüs'e doğru olduğu, daha sonra kiblenin Mekke'ye çevrilmesiyle bu yönün değiştiği belirtilmiştir.²⁰¹

2014 yılı Ekim ayında yayımlanan “İslam'da Mabedin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi” başlıklı makalede, hicretten önce Mekke'de Müslümanlara ait bağımsız bir mabedin bulunmadığı ifade edilmiştir. Müslümanların, engellenmedikleri zamanlarda Kâbe'de, engellendiklerinde ise kuytu köşelerde namaz kıldıkları anlatılmıştır. Ayrıca Mekke'de bazı şahıslara ait mescitlerin varlığından da bahsedilmiştir. İslam tarihinde inşa edilen ilk mescidin, genel kanaatin aksine Kuba Mescidi'nden önce, Es'ad b. Zürene tarafından, şimdiki Mescid-i Nebvî'nin bulunduğu arsa üzerine inşa edilen küçük bir mescit olduğu iddia edilmiştir. Hz. Peygamber döneminde Medine'de, Mescid-i Nebvî dışında on kadar mescidin daha yapıldığı vurgulanmıştır. Bu mescitlerde yalnızca vakit namazlarının kılındığı, Cuma namazının ise sadece Mescid-i Nebvî'de eda edildiği belirtilmiştir.²⁰²

2019 yılı Ekim ayında yayımlanan “Asrısaaadet'te Cami ve Hayat” başlıklı makalede, Mescid-i Nebvî'nin Hz. Peygamber'in hem ibadet hem de toplumsal sorumluluklarını yerine getirdiği merkezi bir yapı olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in sabah namazından sonra uzun süre mescitte kalarak sahâbîlerle birebir ilgilendiği, onların sorularını yanıtladığı, ihtiyaçlarını karşıladığı, hatalarını düzelttiği ve çeşitli görevler verdiği ifade edilmiştir. Ayrıca günlük olarak gelen misafirlerle ilgilendiği, doğan çocuklara isim verdiği ve toplumsal meselelerin çözümüne katkı sunduğu aktarılmıştır. Hz. Peygamber'in mescitte geçirdiği zamanın yalnızca ibadetle sınırlı olmadığı, aynı zamanda toplumun her kesimiyle güçlü ilişkiler kurmasına vesile olduğu aktarılmıştır. Mescidin yalnızca bir ibadet mekânı olmanın ötesinde, aileyle bağların güçlendirildiği bir alan hâline gelmesine öncülük ettiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'in torunlarıyla mescitte oynadığı, onları kucagında taşıdığı, sevdiği ve çeşitli oyunlar aracılığıyla çocuklara karşı olan merhamet ve şefkatini sergilediği belirtilmiştir.²⁰³

²⁰¹ Yılmaz Can, “Sevgili Peygamberimizin Mescidi ve Evi”, *Diyanet Aylık Dergi* 149 (Mayıs 2003), 13-14.

²⁰² Adnan Demircan, “İslam'da Mabedin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi”, *Diyanet Aylık Dergi* 286 (Ekim 2014), 70-71.

²⁰³ Fatimatüz Zehra Kamacı, “Asrısaaadet'te Cami ve Hayat”, *Diyanet Aylık Dergi* 346 (Ekim 2019), 6-9.

2022 yılı Ekim ayında yayımlanan “Bir İrşad Mektebi Olarak Mescid-i Nebevî” başlıklı makalede ise Medine’ye hicretin ilk günlerinde Müslümanların toplanabileceği ortak bir mekânın bulunmaması sebebiyle, Mescid-i Nebevî’nin inşasına derhâl başlandığı vurgulanmıştır. Mescidin bir bölümünün, ihtiyaç sahibi, bekâr ve yakını olmayan kimselerin barınabilmesi amacıyla ayrıldığı ve bu kişilerin burada ikamet ettirildiği ifade edilmiştir. Başlangıçta yalnızca barınma ihtiyacına hizmet eden bu alanın, zamanla Hz. Peygamber’in bizzat öğretici olarak bulunduğu bir ilim meclisine dönüştüğü belirtilmiştir. İlk zamanlarda bu topluluğun sayısının on civarında olduğu, ilerleyen süreçte ise sayının dört yüzü aştığı aktarılmıştır. Komşu devletlere gönderilen elçilerin çoğunlukla bu eğitim meclisinden seçildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Medine’ye dışarıdan gelen misafirlerin de bu bölümde ağırlandığı ve misafirhane olarak kullanıldığı vurgulanmıştır.²⁰⁴

3.4.4. Tebliğ

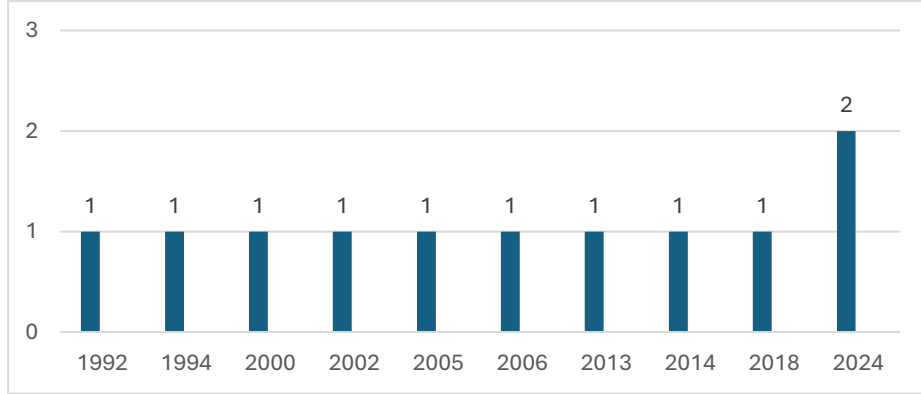
Hz. Peygamber, hayatı boyunca tebliği en temel görevlerinden biri olarak benimsemiş ve bu görevi büyük bir sorumluluk bilinciyle ifa etmiştir. Onun tebliğ faaliyeti, yalnızca sözlü anlatımla sınırlı kalmamış; davranışları, iletişim dili ve toplumsal ilişkileriyle de desteklenmiştir. Nübüvvetten önce ticaretle meşgul olması, insanlarla doğru, dürüst ve güvene dayalı ilişkiler kurmasına vesile olmuştur.

Hz. Peygamber, tebliğ metodunda, muhataplarına karşı yumuşak huylu olmuş ve onların seviyesine uygun bir dil kullanmıştır. Konuşurken muhatabının yüzüne bakması, elini tutmuşsa karşı taraf bırakmadan bırakmaması ve konuşma sırasında yüz çevirmemesi onun iletişimdeki nezaketini göstermektedir. Kendisine karşı düşmanca tavır sergileyenleri dahi sükûnetle dinlemesi, tebliğin bir sabır ve anlayış süreci olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, anlatımın etkinliğini artırmak amacıyla sözlerini bazen tekrarladığı, bazen de soru-cevap yöntemiyle öğretimi desteklediği görülmektedir.²⁰⁵

²⁰⁴ Selim Argun, “Bir İrşad Mektebi Olarak Mescid-i Nebevî”, *Diyanet Aylık Dergi* 382 (Ekim 2022), 7-111.

²⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 11/26.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve tebliğ konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.19. Hz. Peygamber ve tebliğ konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve tebliğ ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.37. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve tebliğ ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1992	Eylül	26	Gündemin İçinden	İslâm'a Davette Peygamberimizin Ulvî Metodu (Ramazan Özalpdemir)
1994	Haziran	23	Din ve Toplum	Peygamberimiz ve Tebliğ (Dr. Durak Pusmaz)
2000	Nisan	10	Gündem	Hz. Peygamber’in Kötü Alışkanlık ve Davranışlara Karşı Tavrı ve Kötü Davranışları Önleme Prensipleri (Dr. Adem Apak)
2002	Nisan	14	Ayın Konusu	Hz. Peygamber’in Tebliğ Yönteminde Yer Alan Unsurlar (Mustafa Türkgülü)
2005	Mart	38	Din Düşünce Yorum	Hicret-Tebliğ İlişkisi (Prof. Dr. İsmail Lutfi Çakan)
2006	Ocak	41	Bir Konu Bir Ayet	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Çağrısına İcabet Edebiliyor Muyuz (Doç. Dr. İsmail Karagöz)
2013	Mart	28	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Tebliğ ve Terbiye Metodu (Doç.Dr. Kerim Buladı)

2014	Nisan	66	Tarihten Sayfalar	Hz. Peygamber'in (s.a.s) Mekke'de İnsanları Kazanmaya ve Yetiştirmeye Yönelik Faaliyetleri (Prof. Dr. Adnan Demircan)
2018	Haziran	17	Gündem	Hz. Peygamber'in Tebliğ ve İletişim Dili (Prof. Dr. Mustafa Karataş)
2024	Mart	10	Gündem	Hz. Peygamber'in Tebliğinde Ahiret İnancının Yeri (Prof. Dr. İlyas Çelebi)
2024	Nisan	14	Gündem	Bir Davetçi Olarak Hz. Peygamber (Dr. Hüseyin Arı)

Tablo 3.38. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Doç. Dr. Durak Pasmaz	1
	Prof. Dr. İsmail Lütü Çakan	1
	Prof. Mustafa Karataş	1
Tefsir	Prof. Dr. İsmail Karagöz	1
	Prof. Dr. Kerim Buladı	1
Fıkıh	Dr. Hüseyin Arı	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Adem Apak	1
	Prof. Dr. Adnan Demircan	1
Kelam	Prof. Dr. İlyas Çelebi	1

1994 yılı Haziran ayında yayımlanan “Peygamberimiz ve Tebliğ” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) bir çocuğun hastalandığını öğrenmesi üzerine onu ziyaret ettiği ve bu ziyaret sırasında çocuğu İslam'a davet ettiği, çocuğun da bu davet üzerine Müslüman olduğu rivayeti anlatılmıştır. Bu olaydan hareketle, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) hayatındaki bazı önemli özelliklere dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber’in hasta ziyaretlerine büyük önem verdiği ve yaş ayrımı yapmaksızın herkesi ziyaret ettiği vurgulanmıştır. Ayrıca, bir kişinin İslam'ı kabul ettiğini gören Hz. Peygamber’in (s.a.s.) büyük bir sevinç yaşadığı belirtilmiş; bu durumun günümüzde İslam'ı tebliğ edenler için de örnek alınması gerektiği ifade edilmiştir.²⁰⁶

²⁰⁶ Durak Pasmaz, “Peygamberimiz ve Tebliğ”, *Diyanet Aylık Dergi* 42 (Haziran 1994), 23-25.

2000 yılı Nisan ayında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Kötü Alışkanlık ve Davranışlara Karşı Tavrı ve Kötü Davranışları Önleme Prensipleri” başlıklı makale, ismi itibarıyla içki, kumar ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkları kapsamlı bir şekilde ele alacağı izlenimini vermektedir. Ancak makalede yalnızca bir paragrafta sarhoş edici maddelerin haram kılındığından bahsedilmiş, geri kalan bölümlerde ise Hz. Peygamber’in kötü davranışları önlemeye yönelik yöntemleri ve kullandığı üslupları incelenmiştir.²⁰⁷

2002 yılı Nisan ayında yayımlanan “Hz. Peygamber’in Tebliğ Yönteminde Yer Alan Unsurlar” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) tebliğ faaliyetini Allah’ın emri doğrultusunda gerçekleştirdiği ve bu nedenle hiçbir karşılık beklemediği vurgulanmıştır. Makalede, Hz. Peygamber’in tebliğinin iki temel vasfı olduğu belirtilmiştir: Bunlardan ilki müjdeleyici olmak ve kolaylaştırmak; diğeri ise insanlar arasında herhangi bir ayırım gözetmemektir. Ayrıca, Hz. Peygamber’in tebliğe öncelikle en yakın çevresinden başladığı, ardından faaliyetlerini çevre kabilelere ve şehirlere doğru genişlettiği ifade edilmiştir. Bu yöntemin, merkezden çevreye doğru yayılan bir strateji olduğu belirtilmiştir. Makalenin genelinde ise Hz. Peygamber’in tebliğ sırasında uyguladığı yöntemler başlıklar hâlinde sınıflandırılmış ve çeşitli örneklerle açıklanmıştır.²⁰⁸

2005 yılı Mart ayında yayımlanan “Hicret-Tebliğ İlişkisi” başlıklı makalede, konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşımış, hicret ile tebliğ arasında bir bağ kurulmaya çalışılmıştır. Makalede, tebliğin peygamberlerin en temel görevi ve söylemi olduğu, hicretin ise peygamberlerin ve tebliğ önderlerinin ortak kaderi ve eylemi olduğu ifade edilmiştir. Hicrette "terk etmenin", tebliğde ise "duyurmanın" esas olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, tebliğ ile hicret arasında bir sebep-sonuç ilişkisi bulunduğu dikkat çekilmiştir. Sonuç olarak, hicretin tam anlamıyla bir tebliğ olduğu belirtilmiş; tebliğin özünün ve esasının, şirki terk edip tevhide yönelmek, haramı bırakıp helale sarılmak ve kötülüğü terk ederek iyiliğe yönelmek olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda, tebliğin özü ve hedefi itibarıyla tam anlamıyla bir hicret niteliği taşıdığı vurgulanmıştır.²⁰⁹

²⁰⁷ Adem Apak, “Hz. Peygamber’in Kötü Alışkanlık ve Davranışlara Karşı Tavrı ve Kötü Davranışları Önleme Prensipleri”, *Diyanet Aylık Dergi* 112 (Nisan 2000), 10-15.

²⁰⁸ Mustafa Türkgülü, “Hz. Peygamber’in Tebliğ Yönteminde Yer Alan Unsurlar”, *Diyanet Aylık Dergi* 136 (Nisan 2002), 14-17.

²⁰⁹ İsmail Lütfi Çakan, “Hicret-Tebliğ İlişkisi”, *Diyanet Aylık Dergi* 171 (Mart 2005), 38-40.

2013 yılı Mart ayında yayımlanan “Hz. Peygamber (s.a.s)’in Tebliğ ve Terbiye Metodu” başlıklı makalede, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) tebliğin başarılı olabilmesi için tebliğcinin hâl ve hareketleri ile söylemleri arasında uyum ve orantı bulunmasına büyük önem verdiği ifade edilmiştir. Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’in, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) tebliğdeki başarısını, insanlara karşı sergilediği yumuşak huylu ve müsamahakâr tutumuna bağladığı belirtilmiştir.²¹⁰

3.4.5. Tıbb-ı Nebevî

Peygamberler, toplumu dini konularda aydınlatmaktadırlar. Ancak bazen dünya işlerinde fikir beyan ettikleri de olmuştur. Örnek olarak Hz. Peygamber Medine’ye geldiğinde insanlar hurma ağaçlarını aşılama işini yapıyorlardı. Hz. Peygamber onları bundan nehyetmiştir. Ancak aşılama yapılmayan sene ürün miktarı azalınca bu fikrinden vazgeçmiştir. Nitekim rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber “Sizler dünya işinizi daha iyi bilirsiniz,” buyurmuştur.²¹¹

Dünya işleri gibi sağlık konusunda da Hz. Peygamber’in tavsiyeleri olmuştur. Ancak konuyla ilgili Hz. Peygamber’in verdiği sağlık tavsiyesinin olumsuz neticesine rastlanılmamıştır. Örneğin kardeşi ishal olan birine bal içmesini tavsiye etmiştir. Adamın kardeşi ishalden kurtulmayınca adam peygambere gelip, ya Rasulallah, kardeşim iyileşmedi, dedi. Hz. Peygamber tavsiyesini tekrarlamış ve sonunda da Allah doğru söyler, kardeşinin karnı ise yalan söyler, buyurmuştur. Burada Nahl suresinde geçen 69. ayet-i kerimeye de bir işaret vardır. Mezkûr ayet-i kerimede, "*Onun karnından renkleri farklı bir içecek çıkar ki içinde insanlara şifa vardır,*" buyurulmaktadır.²¹² Adam tekrar bal içirince kardeşi iyileşmiştir.²¹³ Burada olduğu gibi tıpla ilgili Hz. Peygamber’in tavsiyeleri insanlara fayda sağlamıştır.

Sağlık konusunda Hz. Peygamber hem kendi sağlığına dikkat etmiş hem de etrafındakilere bu konuda sürekli tavsiyelerde bulunmuştur. Onun sağlıklı olma yollarıyla ilgili farklı tavsiyeleri bulunmaktadır. Örnek olarak oruç verilebilir. Hz. Peygamber'den gelen rivayetlere göre o, orucu sağlıkla ilişkilendirmiştir. Diyanet Aylık Dergi’de diğer konularda olduğu gibi bu konuda da makaleler yayımlanmıştır.

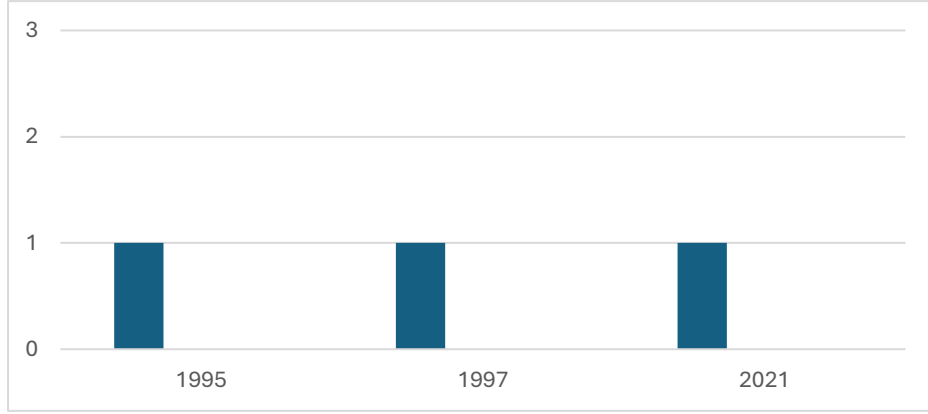
²¹⁰ Kerim Buladı, “Hz. Peygamber (s.a.s)’in Tebliğ ve Terbiye Metodu”, *Diyanet Aylık Dergi* 267 (Mart 2013), 28-31.

²¹¹ Müslim, *Sahih-i Müslim*, “Fedâil”, 38.

²¹² Nahl, 16/69.

²¹³ el-Buhârî, *el-Câmi ‘u ‘ş-şahîh*, “Tıb”, 4.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve Tıbb-ı Nebevî konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.20. Hz. Peygamber ve Tıbb-ı Nebevî konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

Grafikte görüldüğü gibi Hz. Peygamber ve Tıbb-ı Nebevî konusunda dergi tarihi boyunca toplamda üç makale yayımlanmıştır. 2021 yılında yayımlanan makalenin dünya genelinde yaşanan koronavirüs olayından etkilenecek yazıldığı makalelerin içeriğinden anlaşılmaktadır. Makalelerin başlıkları farklı olmasına rağmen ortak konuları koruyucu hekimlik olmuş ve konu üzerinde sıkça durularak önemine dikkat çekilmiştir.

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Tıbb-ı Nebevî ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.39. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Tıbb-ı Nebevî ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1995	Nisan	11	Gündem	Peygamberimiz (s.a.s) ve Sağlık (Doç Dr. Abdurrahman Çetin)
1996	Kasım	24	Din ve Sağlık	Tıbbı Nebevî’de Ağız ve Diş Sağlığı (Dr. Halil Altuntaş)
2021	Nisan	14	Gündem	Tıbb-ı Nebevide Koruyucu Hekimlik (Dr. Ahmet Altun)

Tablo 3.40. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Tefsir	Doç. Dr. Halil Altuntaş	1
Kıraat	Prof. Dr. Abdurrahman Çetin	1
Arap Dili ve Belagatı	Dr. Ahmet Altun	1

1995 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Peygamberimiz (s.a.s) ve Sağlık” başlıklı makalede Hz. Peygamber’in tıp ile ilgili hadislerinin birçoğunun sağlığı koruma; yani koruyucu hekimlik alanında olduğu belirtilmiştir. Sağlıklı olabilmek için temizliğin tek başına yeterli olmadığı, bunun yanında yeterli beslenmeye de dikkat edilmesi gerektiği hadisler ile desteklenmiştir. Makalenin tamamı üç sayfadan oluşmasına rağmen dipnotların oldukça fazla olması önemli görülmektedir. Yine makalenin müellifi Abdurrahman Çetin, Kıraat alanında eserleri ile tanınan bir akademisyen iken sağlık alanında yazı yazması dikkat çekicidir.²¹⁴

2021 yılı Nisan ayında yayımlanan “Tıbb-ı Nebevide Koruyucu Hekimlik” başlıklı makalede Hz. Peygamber’in sünneti olan koruyucu hekimliğin nübüvvetin ispatı sayılabileceği iddia edilmiştir. Koruyucu hekimliğin, temizlik, dengeli beslenme, ibadetler ve ruh sağlığı gibi temel unsurları kapsadığı bildirilmiş lakin yazının genelinde sadece dengeli beslenmeden bahsedilmiştir. Bu da başlık konu uyumunun yetersiz olduğu değerlendirmesini haklı çıkarmaktadır.²¹⁵

3.4.6. Hz. Peygamber ve Hayatından Örnekler

Bu bölümde yer alan makalelerde, belirli bir tematik çerçeveden ziyade Hz. Peygamber’in hayatından çeşitli kesitlere odaklanılmıştır. Bazı makalelerde tek bir hadise detaylı biçimde ele alınırken, bazılarında ise birden fazla örnek üzerinden konu çeşitlendirilmiştir. Hz. Peygamber’in çocuklar ve gençlerle²¹⁶ olan ilişkisine

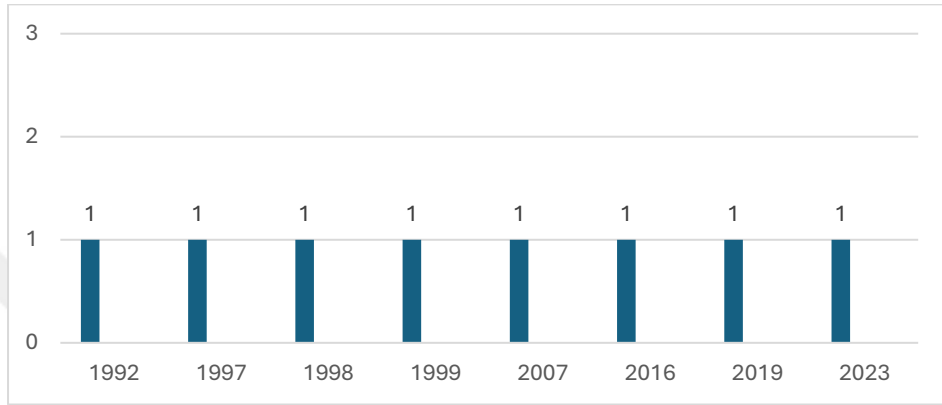
²¹⁴ Abdurrahman Çetin, “Peygamberimiz (s.a.s) ve Sağlık”, *Diyanet Aylık Dergi* 52 (Nisan 1995), 11-14.

²¹⁵ Ahmet Altun, “Tıbb-ı Nebevide Koruyucu Hekimlik”, *Diyanet Aylık Dergi* 364 (Nisan 2021), 14-17.

²¹⁶ İhsan Özkes, “Hz. Peygamber’in Hayatından Örnek Davranışlar”, *Diyanet Aylık Dergi* 80 (Ağustos 1997), 23-25.

dair hatıralar, kıyametin vaktine dair soru soran sahâbîyle yaşanan diyalog ve sahâbîlerin Hz. Peygamber’e olan sevgisini yansıtan rivayetler,²¹⁷ Bedir Gazvesi öncesinde sahâbîlerle yapılan savaş stratejisi istişaresi gibi farklı başlıklar da bu kısımda değerlendirilmiştir.²¹⁸

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve hayatından örnekler konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.21. Hz. Peygamber ve hayatından örnekler ile ilgili makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve hayatından örnekler ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.41. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve hayatından örnekler ile ilgili makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1992	Eylül	22	Gündemin İçinden	Peygamberimizin Hayatından İki İbretlik Olay (İrfan Yücel)
1997	Ağustos	23	İslam ve İnsan	Hz. Peygamber’in Hayatından Örnek Davranışlar (İhsan Özkeş)
1998	Nisan	22	Din ve Toplum	Hz. Peygamber’in Örnek Yaşantısı (Şükrü Özbuğday)
1999	Nisan	15	Kapak Gündem	Hılfu'l Fudul (?)

²¹⁷ İsmail Hakkı Ünal, “Sevgiliyle Beraber Olmak”, *Diyanet Aylık Dergi* 196 (Nisan 2007), 48-49.

²¹⁸ Recep Aslan, “Hz. Peygamber’in Hayatından İstişare Örnekleri”, *Diyanet Aylık Dergi* 340 (Nisan 2019), 10-13.

2007	Nisan	48	Bir Hadis Bir Yorum	Sevgiliyle Beraber Olmak (Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal)
2016	Haziran	17	Gündem	Hz. Muhammed'e Gönül Vermek (Prof. Dr. Hüseyin Algül)
2019	Nisan	10	Gündem	Hz. Peygamber'in Hayatından İstişare Örnekleri (Doç. Dr. Recep Aslan)
2023	Ağustos	32	Hadislerin Işığında	Hz. Peygamber'den Altın Öğütler (Dr. Ahmet Oğuz)

Tablo 3.42. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

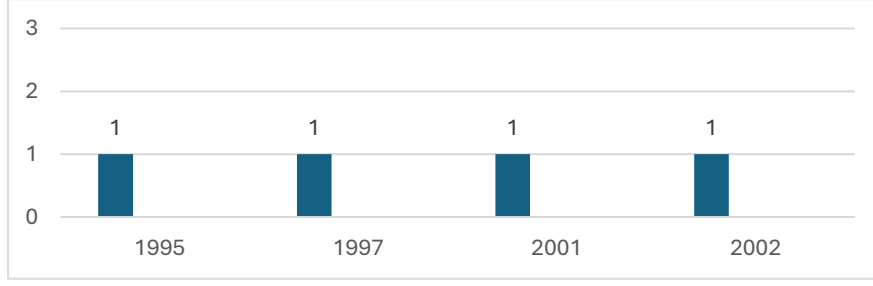
Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal	1
	Prof. Dr. Recep Aslan	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Hüseyin Algül	1
	Dr. Ahmet Oğuz	1

3.4.7. Mekke’nin Fethi

Mekke’nin fethi, hicretin sekizinci yılında, Ramazan ayında gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed, Kureyş kabilesinin Hudeybiye Antlaşması’nı bozması üzerine on bin kişilik bir orduyla Medine’den Mekke’ye hareket etmiştir. Şehir savaş yapılmadan alınmış, Kâbe putlardan temizlenmiştir. Hz. Peygamber, fetih sırasında kan dökülmesini istememiş ve gerekli tedbirleri almıştır. Ayrıca Mekke’nin yağmalanmasını da yasaklamıştır. Fetih sonrasında Hz. Muhammed, Mekke halkına karşı genel bir af ilan etmiştir. Daha önce İslam’a karşı olan bazı kimseler, bu süreçte Müslüman olmuş ve aralarından bazıları önemli görevlere getirilmiştir. Örneğin Attâb b. Esîd, Mekke’ye vali olarak atanmıştır. Hz. Peygamber, şehirde asker bırakmadan Medine’ye dönmüş, böylece Mekke’nin İslam hâkimiyetine barışçıl yollarla girdiği görülmüştür.²¹⁹

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve Mekke’nin Fethi konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

²¹⁹ et-Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, 1/732-733.

Grafik 3.22. Hz. Peygamber ve Mekke Fethi konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Mekke Fethi ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.43. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Mekke Fethi ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1995	Ocak	20	Din ve Tarih	Mekke'nin Fethi ve Hz. Peygamber'in Hoşgörü Anlayışı (Doç. Dr. İbrahim Sarıçam)
1997	Ocak	21	İslam Tarihi	Mekke'nin Fethi'nin 1367. Yıl Dönümü ve Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.s) (Şükrü Özbuğday)
2001	Ocak	20	Ayın Konusu	Mekke'nin Fethi ve Hz. Muhammed'in Affı (Şükrü Özbuğday)
2002	Şubat	17	Ayın İçinden	Mekke'nin Fethinin Düşündürdükleri ve İslâm'da Fetih Anlayışı (Dr. Mehmet Canbulat)

Tablo 3.44. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Fıkıh	Dr. Mehmet Canbulat	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. İbrahim Sarıçam	1

1995 yılı Ocak ayında yayımlanan “Mekke'nin Fethi ve Hz. Peygamber’in Hoşgörü Anlayışı” başlıklı makalede, Kâbe’yi putlardan temizlemenin Hz. Peygamber’in en büyük hedeflerinden biri olduğu vurgulanmıştır. Hudeybiye Antlaşması ile Müslümanların her ne kadar Kâbe’yi ziyaret etme imkânına kavuştuğu belirtilse de Kâbe’nin hâlen putlarla dolu olduğu ifade edilmiştir.

Bununla birlikte, Hz. Peygamber'in Mekke'yi fethetmesinin asıl sebebinin, müşriklerin on yıl geçerli olacak antlaşmayı iki yıl sonra ihlal etmeleri olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in, Ramazan ayının onuncu günü Medine'den hareket ettiği aktarılmıştır. Mekke'nin fethi sırasında Hz. Peygamber'in özellikle kan dökülmesini istemediği ve bu doğrultuda gerekli tedbirleri aldığı vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra, Mekke'de yağma yapılmasını da yasakladığı belirtilmiştir.²²⁰

2002 yılı Şubat ayında yayımlanan “Mekke'nin Fethinin Düşündürdükleri ve İslâm'da Fetih Anlayışı” başlıklı makalede, fethin nasıl gerçekleştiğinden ziyade, Hz. Peygamber'in fetih sonrasında gayrimüslimlere yönelik tutumunun ele alınacağı belirtilmiştir. Makalede, hicretten önceki dönem de dâhil olmak üzere, Mekke'li müşriklerin yaklaşık yirmi yıl boyunca Hz. Peygamber'e zulmettikleri ifade edilmiş, ancak Hz. Peygamber'in buna rağmen onları affettiği vurgulanmıştır. Özellikle, Mekke fethinden hemen sonra Müslüman olan Attâb b. Esîd'in (ö.13/634) Hz. Peygamber tarafından Mekke valiliğine tayin edildiği ve Hz. Peygamber'in Mekke'de asker bırakmaksızın Medine'ye döndüğü belirtilmiştir. Bu uygulamanın tarihte benzeri bulunmadığı ileri sürülmüştür.²²¹

3.5.Hz. Peygamber ve İbadetler

3.5.1. Ramazan

Ramazan orucu hicretin ikinci yılında farz kılınmıştır.²²² Hz. Peygamber, Ramazan orucu farz olmadan evvel de oruç tutar ve etrafındakilere tavsiye ederdi. Tutulan bu oruçlar nafil hükmündeydi.²²³

Kur'an-ı Kerim'in Ramazan ayında inmeye başlaması, bu ayın önemini artırmıştır. Bu gecenin önemi bizzat Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: “*Şüphesiz, biz onu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! Kadir gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh (Cebrâil) o*

²²⁰ İbrahim Sarıçam, “Mekke'nin Fethi ve Hz. Peygamber'in Hoşgörü Anlayışı”, *Diyanet Aylık Dergi* 49 (Ocak 1995), 20-22.

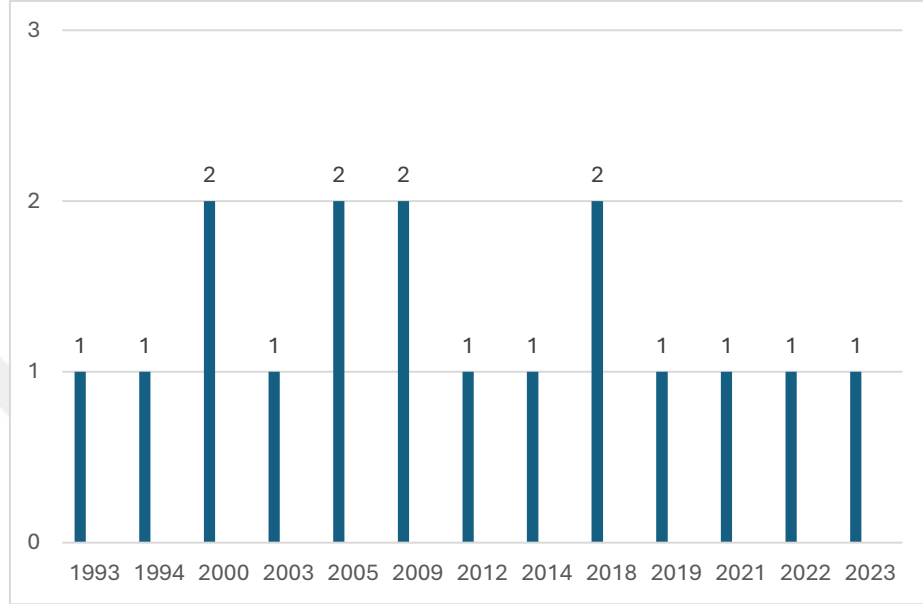
²²¹ Mehmet Canbulat, “Mekke'nin Fethinin Düşündürdükleri ve İslâm'da Fetih Anlayışı”, *Diyanet Aylık Dergi* 134 (Şubat 2002), 17-23.

²²² Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *el-İber fî haberi men aber* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2011), 1/17.

²²³ el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-şâhih*, “Savm”, 68.

gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”²²⁴

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve Ramazan konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.23. Hz. Peygamber ve Ramazan konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

Grafikte görüldüğü gibi Hz. Peygamber ve Ramazan başlıklı makalelerin dağılımı yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Aslında dergi tarihi boyunca “Ramazan” konulu makalelerin sayısı oldukça fazladır. Lakin çalışmamızın kapsamı doğrultusunda sadece Hz. Peygamber ve Ramazan teması içerisine giren makaleler burada değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Ramazan ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.45. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Ramazan ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1993	Mart	21	Gündem	Asr-ı Saadet'te Ramazan (M. Saim Parlaktürk)
1994	Mart	34	Din ve Toplum	Kadir Gecesi (Lütfi Şentürk)

²²⁴ Kadir, 97/1-5.

2000	Ocak	6	Gündem	Kur'an Güneşinin Doğduğu Kutlu Gece Kadir Gecesi (Şükrü Özbuğday)
2000	Aralık	26	Kapak Gündem	Kur'an Güneşinin Dünyayı Aydınlatığı Kutlu Gece Kadir Gecesi (Şükrü Özbuğday)
2003	Kasım	42	Din İşleri Yüksek Kurulundan	Feyizli ve Bereketli Gece Kadir Gecesi (Şükrü Özbuğday)
2005	Ekim	45	Din ve Sosyal Hayat	Gecelerin En Feyizlisi Kadir Gecesi (Şükrü Özbuğday)
2005	Kasım	42	Din ve Sosyal Hayat	Müstesnâ Gece ve Mutlu Gün Kadir Gecesi ve Ramazan Bayramı (Şükrü Özbuğday)
2009	Ağustos	14	Gündem	Hız. Peygamber'den Ramazan Müjdeleri (Prof. Dr. Hüseyin Algöl)
2009	Eylöl	31	Din ve Sosyal Hayat	Kadir Gecesi (Dr. Bahattin Akbaş)
2012	Temmuz	29	Din Düşünce Yorum	Peygamberimiz Döneminde Teravîh Namazı (Rıfat Oral)
2014	Temmuz	64	Tarihten Sayfalar	Hız. Peygamber'in (s.a.s) Orucu (Prof. Dr. Adnan Demircan)
2018	Mayıs	28	Din Düşünce Yorum	Hız. Peygamber Döneminde Ramazan Günleri ve Geceleri (Rıfat Oral)
2018	Haziran	64	Din ve Hayat	Kadrini Kur'an'dan Alan Gece: Kadir Gecesi (Dr. Mehmet Nur Akdoğan)
2019	Mayıs	62	Din ve Hayat	Ramazan Ayında Saklı Bir İnci Kadir Gecesi (Emine Öztemel)
2021	Mayıs	56	Din Tarih Toplum	Kadrini Kur'an'dan Alan Gece: Kadir Gecesi (Dr. Mehmet Nur Akdoğan)
2022	Nisan	50	Din Tarih Toplum	Kur'an'ın Övdüğü Gece Kadir Gecesi (Dr. Kübra Çiçekli)
2023	Nisan	26	Din Düşünce Yorum	Kadir Gecesi (Nimet Keseli Ustabaşı)

Tabloda görüldüğü üzere farklı yıllarda ve farklı yazarlar tarafından makaleler kaleme alınmıştır. Makaleler her zaman Ramazan ayının denk geldiği miladi aylarda yayımlanmıştır. Hız. Peygamber ve Ramazan temalı yayımlanan on

yedi makalenin on iki tanesi Kadir Gecesi ve önemi ile ilgili yazılmıştır. Kalan makalelerden üç tanesi doğrudan Hz. Peygamber'in Ramazan ayındaki uygulamaları ile ilgilidir. Kadir Gecesi hakkında yazılan makalelerin tamamında Kadir gecesinin önemi ve faziletinden, Kadir Gecesinde yapılması gereken ibadetlerden bahsedilmiştir. Yine birçok makalede Kadir Gecesinin hangi geceye tekabül ettiği tartışılmış ve bununla ilgili çeşitli hadisler paylaşılmıştır. Dikkat çeken bir diğer husus ise, hiçbir makalede Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı ilk anlar ve Hz. Peygamber'in o esnada yaşadıkları ile ilgili bilgiler bulunmamasıdır.

Toplumda her sene yaşanan Ramazan günleri düşünüldüğü zaman Hz. Peygamber'in Ramazan hayatı ile ilgili bilgilerin dergide daha çok yer bulması gerektiği kanaatindeyiz. 2000 yılı Ocak ayından itibaren yayımlanan beş makalenin de yazarı Şükrü Özbuğday'ın, yazıların yayımlandığı tarihlerdeki unvanı Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliğidir. Yayımlanan beş makalenin başlıkları genel olarak Kadir Gecesi'dir. Konu içeriğinin pek değişmemesi ve verilen örneklerin beş makalede de tekrar etmesi bu makalelerin ortak yönü olarak zikredilebilir.

Tablo 3.46. Diyanet Aylık Dergi'de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Dr. Bahattin Akbaş	1
Tefsir	Dr. Kübra Çiçekli	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Hüseyin Algül	1
	Prof. Dr. Adnan Demircan	1
	Dr. Mehmet Nur Akdoğan	2

1993 yılı Mart ayında yayımlanan “Asr-ı Saadet'te Ramazan” başlıklı makaleye, oruç ne zaman farz kılındı, oruca ne zaman başlanır, oruç kaç gün tutulur gibi Ramazan ayı ile ilgili temel bilgiler verilerek giriş yapılmıştır. Ramazan ayını oruçla karşılama, yani Ramazan ayının girmiş olma ihtimaline binaen arife gününü oruçlu geçirmeyi Hz. Peygamber'in engellediği ve bunun dinde yerinin olmadığı aktarılmıştır. Ayrıca yazar, halk arasında yaygın olarak tutulan ve üç aylar orucu diye bilinen oruç tutma şeklini eleştirerek nafile ibadetlerin kurumsallaştığını belirtmiştir.²²⁵

²²⁵ M. Saim Parlaktürk, “Asr-ı Saadet'te Ramazan”, *Diyanet Aylık Dergi* 27 (Mart 1993), 21-23.

2018 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Hz. Peygamber Döneminde Ramazan Günleri ve Geceleri” başlıklı makalede hicretten sonra Ramazan orucunun farz kılınması ile Hz. Peygamber ve Müslümanların tuttuğu oruçlardan bahsedilmiştir. Özellikle Ramazan ayının tespiti, imsak ve iftar vakitlerinin tayini meseleleri bizzat Hz. Peygamber’den hadisler nakledilerek anlatılmış ve konunun önemine vurgu yapılmıştır. Hz. Peygamber zamanında imsak için iki ezan okunduğu, bunlardan ilkinin insanlara vaktin yaklaştığını haber vermek maksatlı teheccüt ezanı olduğu, diğerinin ise vaktin girdiğini duyurmak için imsak ezanı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca Ramazan ayında Hz. Peygamber’in Cebrâil ile mukabele okuduğu bildirilmiştir. Makalenin ilerleyen satırlarında alt başlık olarak “İlk Ramazan Ayında Bedir Savaşı” bölümü yer almış ve burada sadece Bedir Gazvesi’nin sebebi ile sonucu kısaca anlatılmıştır. Lakin bu bölümde Ramazan ayı ya da oruç ile ilgili bir ayrıntıya yer verilmemiş sadece savaşın Ramazan ayı içerisinde yapıldığı vurgulanmıştır. Makaledeki diğer alt başlıklar bütün olarak incelendiği zaman bu bölümün diğerlerinden konu bütünlüğü açısından uzak olduğu görülmektedir. Son olarak Hz. Peygamber’in Ramazan aylarında mescidin içinde çadır kurdurarak itikâfa girdiği burada ibadetle meşgul olduğu aktarılmıştır.²²⁶

2021 yılı Mayıs ayında yayımlanan “Kadrini Kur’an’dan Alan Gece: Kadir Gecesi”²²⁷ başlıklı makale 2018 yılı Haziran ayında yayımlanan “Kadrini Kur’an’dan Alan Gece: Kadir Gecesi”²²⁸ başlıklı makalenin aynısıdır. Dolayısıyla 2018 yılında yayımlanan makale olduğu gibi tekrar yayımlanmıştır.

3.5.2. Hac

2022 yılı Haziran ayında yayımlanan “Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Hac” başlıklı makale, konu ile ilgili dergide kaleme alınmış tek çalışmadır. Makalede, Müslümanların Mekke’yi fethedene kadar da Mekke’de hac ibadetinin devam ettiği, tavaf, umre, vakfe ve kurban gibi bazı uygulamaların İslam öncesi dönemde de mevcut olduğu, ancak genel itibarıyla putperest uygulamaların hâkim olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber’in Mekke’nin fethinden

²²⁶ Rıfat Oral, “Hz. Peygamber Döneminde Ramazan Günleri ve Geceleri”, *Diyanet Aylık Dergi* 329 (Mayıs 2018), 28-30.

²²⁷ Mehmet Nur Akdoğan, “Kadrini Kur’an’dan Alan Gece: Kadir Gecesi”, *Diyanet Aylık Dergi* 365 (Mayıs 2021), 56-57.

²²⁸ Mehmet Nur Akdoğan, “Kadrini Kur’an’dan Alan Gece: Kadir Gecesi”, *Diyanet Aylık Dergi* 330 (Haziran 2018), 64-66.

dönmesinin ardından, Müslümanların hac ibadetini müşriklerle birlikte gerçekleştirdikleri belirtilmiştir. Hicretin dokuzuncu yılında hac ibadetinin farz kılındığı ve Hz. Peygamber'in Müslümanlara hac yaptırmak üzere Hz. Ebû Bekir'i hac emiri olarak görevlendirdiği aktarılmıştır. Hz. Peygamber'in hicretin onuncu yılında eda ettiği hacca ise "Veda Haccı" adı verildiği bilgisi aktarılmıştır.²²⁹

3.6. Hz. Peygamber, Hicret ve Medine

3.6.1. Mi'rac

Hz. Peygamber'in hayatında yaşadığı bazı olayların etkisi hem kendi zamanında hem daha sonradan etkisini ve canlılığını hiç kaybetmemiştir. İsrâ ve Mi'rac olayları da bunlar arasındadır. Hz. Peygamber, boykot yıllarında bazı problemlerle karşılaşmış ve boykot yıllarının bitmesinin ardından önce amcası ve destekçisi Ebû Tâlib'i, ardından çok sevdiği eşi Hz. Hatice'yi kaybetmiştir. Sevdiği bu iki insanı kaybetmesi Hz. Peygamber'i oldukça üzmüş ve derinden etkilemiştir. Bir teselli bulmak ümidiyle Tâif'e doğru gitmiş ve oradaki insanları İslam'a davet etmiştir. Lakin burada istediğini bulamamış ve Mekke'ye dönmek için yola koyulmuştur. Bu sırada Tâif'liler Hz. Peygamber'i ve yanındaki Zeyd b. Hârise'yi taşlamışlardır. Geçmişte yaşadığı olayların üzerine Taif'te taşlanması, Hz. Peygamber'i daha da üzmüştür. Tüm bu olanların üzerine Cenab-ı Hak kulu ve Resulünü, İsra ve Mirac ile taltif etmiştir.²³⁰

Olayın nasıl cereyan ettiği ile ilgili olarak ise Hz. Peygamber bir gün uyurken Cebrâil yanında bir binit ile gelmiş ve Hz. Peygamber'i de alarak Kudüs'e doğru yola çıkmıştır. Kur'an-ı Kerim bu yolculuğu anlatmış ve adına "İsra" demiştir. İsra suresinde bu olay şöyle anlatılmaktadır: "*Kulunu (Muhammed'i - aleyhissalâtü vesselâm-) bir gece, Mescid-i Harâm'dan kendisine bâzı âyetlerimizi göstermek için, etrâfını mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allâh, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Şüphesiz O, her şeyi hakkıyla bilen, hakkıyla görendir.*"²³¹

²²⁹ Mustafa Necati Barış, "Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Hac", *Diyanet Aylık Dergi* 378 (Haziran 2002), 28-31.

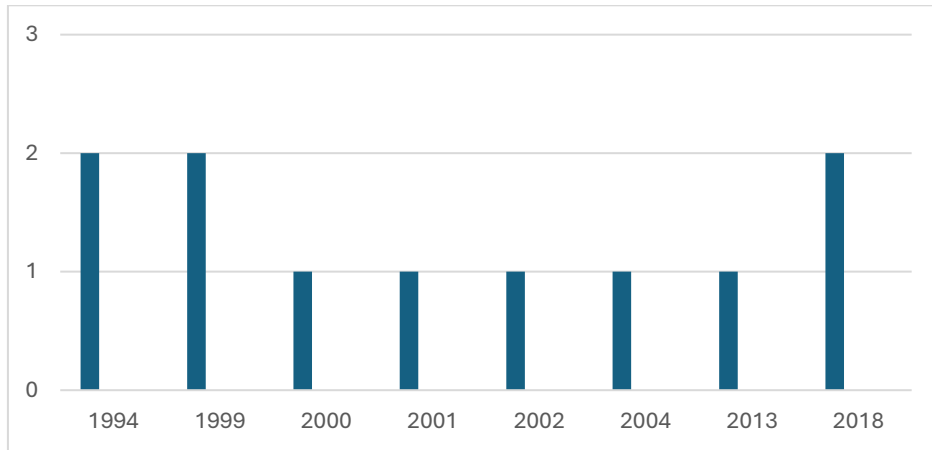
²³⁰ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 1/112-118; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 110.

²³¹ el-İsra, 17/1.

Kudüs’e varınca Hz. Peygamber orada bulunan diğer Peygamberlere imam olarak namaz kıldırması, daha sonra Cebrâil ile miraca çıkmıştır. Buraya kadar olan bölüme İsra olayı denilmektedir. Hz. Peygamber’in göğe çıkışından sonraki olayların tümüne ise Mirac denilmektedir. Mirac hadisesinin diğer detaylarını hadislerden öğrenmekteyiz. Buna göre Hz. Peygamber daha sonrasında miraca yükselmiş ve semavatın katlarında bazı Peygamberler ile görüşmüştür. Sidretü’l Muntahâ’da Cebrâil durmuş, Hz. Peygamber ise devam ederek Allah Teâla ile mülaki olmuştur. Dönerken Müslümanlara üç hediye ile gelmiştir. Bunlar, beş vakit namazın farz kılınması, Bakara suresinin son iki ayeti ve ümmetinden şirk koşturmayan herkesin cennete gireceği müjdesidir.²³²

İsra ve Mi’rac olayında genel olarak İsra kabul edilirken, Mi’rac hadisesi tartışma konusu olmuştur. Bazıları Mi’rac hadisesini tamamen reddederken bazıları tamamen savunma yoluna gitmiştir. İslam toplumu içerisinde Mi’rac hadisesini kabul edenler de kendi içerisinde ayrılığa düşmüşlerdir. Özellikle bu olayın ruhla mı yoksa bedenle mi yapıldığı, Hz. Peygamber’in, Allah’ı görüp görmediği meselesi hep tartışma konusu olmuştur.²³³

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve Mi’rac konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.24. Hz. Peygamber ve Mi’rac konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

²³² Mustafa Âsım Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2015), 2/239.

²³³ Detaylı bilgi için bkz. Köksal, *Hz. Muhammed ve İslamiyet*, 2/218-219.

Yukarıda grafikte görüldüğü üzere Mi'rac olayı ile alakalı yazılan makalelerin yıllara göre yoğunluğu genel olarak farklılık arz etmektedir. 2000, 2001, 2002, 2004 ve 2013 yıllarında birer, 1994, 1999 ve 2018 yıllarında ikişer makale olmak üzere toplamda 11 makale yayımlanmıştır. Yayımlanan makalelerin, 2018 Ocak ayı hariç hepsi Mi'rac kandiline denk gelen aylarda yayımlanmıştır. 2018 yılı Ocak sayısında derginin ana teması Kudüs olduğundan dolayı İsra ve Mi'rac olayı bu sayıda anlatılmıştır. Yazılan makalelerin çoğunluğunun 2004 ve öncesinde olması da dikkat çekicidir. 2000'li yıllardan sonra derginin yayın politikasının değiştiği bilinmektedir. Mi'rac olayı ile alakalı makalelerin azalmasının sebebi olarak bu değişim öne sürülebilir. Ayrıca modern çağın getirdiği sorunlar ve gereksinimler de bir sebep olabilir. Özellikle gençlerin zihin dünyasına hitap edebilmek maksatlı birçok köşeler ve makaleler yeniden düzenlenerek yayımlanmaya başlamıştır.

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Mi'rac ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.47. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Mi'rac ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1994	Ocak	25	Din ve Toplum	Yüce Yaratıcıya Yakınlığın En Üst Derecesi Mirac (Lütfi Şentürk)
1994	Aralık	19	Ayın İçinden	Gecenin Mucizesi İsra ve Mirac (Halit Güler)
1999	Kasım	51	Din ve Toplum	İlahi Lütuflarla Dolu Olan Gece Mirac Kandili (Şükrü Özbuğday)
1999	Kasım	54	Kürsüden	İsra ve Mi'rac (Lütfi Şentürk)
2000	Ekim	18	Ayın İçinden	Kutlu Gece Mirac Kandili (Şükrü Özbuğday)
2001	Ekim	46	Ayın İçinden	İsra ve Mirac Kandili (Ömer Önen)
2002	Ekim	34	Ayın İçinden	Mirac ve Berat Kandili (Şükrü Özbuğday)
2004	Eylül	37	Din ve Sosyal Hayat	Mirac Kandili (Dr. Ömer Menekşe)
2013	Haziran	35	Din Düşünce Yorum	İsra ve Mirac (Doç Dr. İsmail Karagöz)

2018	Ocak	30	Din Düşünce Yorum	Kudüs'te Gerçekleşen Mucize İsra ve Miraç (Prof. Dr. Cağfer Karadaş)
2018	Nisan	74	Din ve Hayat	Kulluğa Yükseliş: Miraç (Hilal Koç Hancı)

Tablo 3.48. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Tefsir	Prof. Dr. İsmail Karagöz	1
Fıkıh	Prof. Dr. Ömer Menekşe	1
Kelam	Prof. Dr. Cağfer Karadaş	1

1994 yılı Ocak sayısında yayımlanan “Yüce Yaratıcıya Yakınlığın En Üst Derecesi Mirac” başlıklı makalede Hz. Peygamber’in Mirac’a çıktığı ve Sidretü’l Müntehâ’ya vardığını ifade eden ayet-i kerime ile başlanmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber’in dönerken ümmetine manevi hediyeler getirdiği dile getirilmiştir. Makalede Hz. Peygamberin bu olayı, yaşadığı gecenin sabahında insanlara anlattığı, müminlerin koşulsuz inandığı ve müşriklerin de şaşırdığı ifade edilmiştir. Müşriklerin Hz. Peygamber’in bir gecede bu kadar yolu gidip geleceğine inanmaması, Allah’ın kudretini tam idrak edememelerine bağlanmıştır.²³⁴

1994 yılı Aralık sayısında yayımlanan “Gecenin Mucizesi İsra ve Mirac” başlıklı makalede İsra ve Mi’rac olayının kandil boyutu ve öneminden ziyade hadisenin evvelinden bahsedilmiş ve İslam tarihçilerinin bu olayın oluş sebeplerini sıraladığına değinilmiştir. Lakin makalenin geneline baktığımız zaman hiçbir İslam tarihçisinden bahsedilmemiş, sadece İsra yolculuğu öncesinde yaşanan boykot olayı ve hüznün yılı anlatılmıştır. Kanaatimizce burada İslam tarihçilerinden naklederek olayın oluş sebeplerini sıralamak oldukça fazla yer kaplayacaktır. Dergide bu yazıya iki sayfa yer ayrıldığı düşünüldüğünde insicamın bozulmaması için böyle yapılmış olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla bir içerik ve başlık uyumsuzluğundan bahsetmek mümkündür. Makalede yazarın dikkat çeken birtakım yorumları bulunmaktadır. Bunlardan biri de şöyledir: “Göklerde cereyan

²³⁴ Lütfi Şentürk, “Yüce Yaratıcıya Yakınlığın En Üst Derecesi Mirac”, *Diyanet Aylık Dergi* 37 (Ocak 1994), 25.

eden bu olay, ilim adamlarının dikkatlerini fezaya (uzay) çevirmelerine sebep olmuştur. İsrâ ve Mirac Mucizesi tecelli etmeseydi, insanlık, kim bilir daha kaç asır yer yüzeyine çakılıp kalacaktı!”. Makalenin sonunda ileri okumalar için bir tavsiye de bulunur. Bu çerçevede not olarak İsrâ ve Mi’rac hadisesinin detayını merak edenlere Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi isimli on iki ciltlik eserin onuncu cildinde yer alan 1551 numaralı hadis-i şerifi okumaları tavsiye edilmiştir. Bu diğer makalelerde pek rastlanılmayan bir durumdur.²³⁵

1999 yılı Kasım sayısında yayımlanan “İsrâ ve Mi’rac” başlıklı makalenin, bir vaaz örneği olduğu, yazıldığı başlığın hemen altında belirtilmiştir. Olay Nerde ve Ne Zaman Meydana Gelmiştir, Olay Nasıl Oldu, Peygamberimiz Mi’rac’ta Allah’ı Gördü mü, Mir’ac’ın Yankıları adlı alt başlıklar altında makalede kendi içerisinde bir bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır. İsrâ ve Mi’rac olayının tarihi mevzusunda, tam tarihin belli olmadığı ve bu konuda rivayet farklılıklarının olduğu belirtilmiştir. Lakin Receb ayının yirmi yedinci gecesini esas alan ravileri ismen sıralayarak bu görüşün İslam toplumunda kabul edildiği belirtilmektedir. Mi’rac’ın hem ruh hem bedenle yapıldığının genel kanaat olduğu, âlimlerin çoğunun da bu görüşü benimsedikleri belirtilir. "Olay Nasıl Oldu" başlığı altında, hadis kaynaklarından rivayetler nakledilerek Mi’rac olayı anlatılmıştır. Burada dikkat çeken husus Hz. Peygamberin Mi’rac’a yükseltilmeden önce göğsünün yarılp, içinin zemzemle yıkanmasıdır.²³⁶ Yazar bu olayı anlatıp geçmemiş, farklı rivayetlere yer vermiştir. Olayın devamında Hz. Peygamber’in Kudüs’e gittiği ve orada peygamberlere namaz kıldırıldığı,²³⁷ ardından semaya yükseltilerek farklı peygamberlerle konuştuğu anlatılmıştır. Son basamak olan Sidretü’l Muntehâ’ya gelince Cebrâîl’in orada kaldığı, Hz. Peygamberin ise yoluna devam ettiği, Allah Teâla ile bizzat mülakî olduğu ve oradan Mü’minlere üç hediye ile geldiğinden bahsedilmiştir. Makalede dikkat çeken bir husus da Hz. Peygamber’in Allah Teâla’yı bizzat görüp görmediği meselesidir. Yazar bu konuyu “Peygamberimiz Mi’rac’ta Allah’ı Gördü Mü”, başlığı altında ele almış ve farklı görüşleri iki gruba ayırarak sıralamıştır. Sahâbenin bu konuda ikiye ayrıldığı, bazılarının bizzat gördüğünü bazılarının ise göremediğini düşündüğünü belirterek konuyu bitirmiştir.

²³⁵ Halit Güler, “Gecenin Mucizesi İsrâ ve Mirac”, *Diyanet Aylık Dergi* 48 (Aralık 1994), 19.

²³⁶ el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-şâhih*, “Enbiya”, 37.

²³⁷ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc Müslim, *Sahîh-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire, 1955), “İmân”, 75.

Son olarak yazar kendi görüşünü, “En doğrusunu Allah bilir” diyerek ifade etmiştir. Bu makalenin vaaz örneği olmasına rağmen olaya tarihi açıdan bakması, detay vererek anlatması ve kaynakların isimlerini açıklayarak belirtmesi makalenin öne çıkan yönleri olarak serdedilebilir.²³⁸

2013 yılı Nisan sayısında yayımlanan “İsra ve Miraç” başlıklı makalenin girişinde Mi’rac’ı hazırlayan sebeplerden bahsedilmiş, Hz. Peygamber’in Tâif’te taşlanması ile Hz. Hatice ve Ebu Talib’in vefatı üzerine Allah Teala’nın Peygamber’ini teselli maksatlı İsra ve Miraç yolculuğuna çıkardığı belirtilmiştir. Verilen hadislerin ve olayların kaynakları cümle sonunda paragraf içinde belirtilmiştir. Burada verilen bir bilgide Hz. Peygamberin Mi’rac dönüşü tekrar Kudüs’e geldiği ve burada diğer Peygamberlere namaz kıldırıldığıdır. Lakin kaynaklara baktığımız zaman bu olayın Mi’rac dönüşü değil de Mi’rac’a çıkmadan hemen önce olduğu anlaşılmaktadır.²³⁹ Diğer makalelerden farklı olarak, olay sonrasında müşriklerin Hz. Peygamberi sorguya çekmeleri, Kudüs’te gördüklerini anlatmasını ve yolda dönerken karşılaştığı kervan hakkında bilgi vermesini istedikleri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Yazar kendi yorumu olarak İsra ve Mi’rac olayının ruh ve bedenle birlikte yapıldığını savunurken, Hz. Peygamberin Allah Teâla’yı görmesinin mümkün olamayacağını savunmuştur. Buna delil olarak da En’am suresinin 103. ayet-i kerimesini gösterir. Ayet-i kerimenin mealini de *“Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder. O (idrak ötesi olup) en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır”* şeklinde verir. Yazar bu olayın, sahâbeden kırk beş kişi tarafından bize aktarıldığını söylemektedir. Makalenin genelinde Miraç Kandili’nin İslam Tarihi bağlamında anlatılması ve değerlendirilmesi önemli görünmektedir.²⁴⁰

2018 yılı Nisan sayısında yayımlanan “Kulluğa Yükseliş: Miraç” başlıklı makalenin girişinde kandil günlerinin öneminden ve özlenen eski kandillerden bahsedilmiştir. Devamında “Miraç” kelimesinin anlamı detaylı olarak anlatılmıştır. Makalenin geneli, İsra ve Mi’rac olayını anlatmaktan ziyade yazarın, Mi’rac Kandili ile ilgili edebi yorumlarını içermektedir. Mesela makalenin bir bölümü şöyledir: “O gece yaşananlar, yaşanılanların nasıllığı, ne şekilde yaşanıldığı

²³⁸ Lütfi Şentürk, “İsra ve Mi’rac”, *Diyanet Aylık Dergi* 107 (Kasım 1999), 54.

²³⁹ İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebevîyye, II, 39 Orhan Aktepe, "Peygamberler Arasında Üstünlük Meselesi", *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 5/13 (2017): s. 21

²⁴⁰ İsmail Karagöz, “İsra ve Miraç”, *Diyanet Aylık Dergi* 270 (Haziran 2013), 35.

kitaplarda uzun uzun anlatılır. Bir dersimizde hocamız, “O gece her ne yaşandı ise Hz. Muhammed (s.a.s.), bir gün önceki Hz. Muhammed (s.a.s.) değildi artık.” demişti. Bu tespit ne kadar doğrudur bilmiyorum ama bende derin bir iz bırakmıştı. Bir de okuduğum siyer kitaplarından birinde “Allah’ın insanlığa bağışladığı Mi’rac gibi yüce bir lütuftan manevi olarak yararlanmak gerekir. Hz. Peygamber’in miracı kendine, bizim miraçlarımız da bireysel liyakatlerimize göre kendimizdir.” diyordu. Bu neden le ben o gece yaşananların kritiğini yapmak yerine, iç dünyama dönmeyi yeğliyorum.”²⁴¹

İsra ve Mi’rac konusu ile ilgili yazılanların geneline baktığımız zaman makalelerin çoğunluğunun İsra olayını ayetlerle açıklamış olduğunu, Mi’rac olayını ise hadislerden rivayetlerle açıklama yoluna gittiğini görmekteyiz. İsra hadisesi ayetler nezdinde tüm İslam âlemi için ortak kabul konularındandır. Dolayısıyla yayımlanan makalelerde İsra olayı kabul edilmiştir. Mi’rac hadisesi ise ayetlerde geçmeyip hadislerde geçtiği için İslam âlimleri bu konuda farklı görüşleri benimsemiştir. Bazıları Mi’rac olayını reddederken bazıları savunma yoluna gitmiştir. Kabul edenler arasında da birlik yoktur. Mesela bazıları Hz. Peygamberin Allah’ı bizzat gördüğünü savunurken bazıları ise böyle bir şeyin pek mümkün olamayacağını savunmuştur. Diyanet Aylık Dergi’de Miraç bahsi ile ilgili yazılan makalelerde Miraç hadisesi kabul edilmektedir. Lakin Hz. Peygamber’in Allah’ı görme hususunu bazı makale yazarları kabul etmemiştir. Yine bu konuda yazılan makalelerden bazıları İsra ve Mi’rac hadisesini İslam Tarihi boyutunda ve kaynaklardan rivayet vererek anlatırken bazı makale yazarları sadece meselenin kandil boyutunda anlatılmasını önemsemiş ve makalenin edebi tarafını öncelemişlerdir. Makalelerin bazıları ise Miraç hadisesinde gelen hediyelerden birisi olan namaz kısmını esas almış ve namazın normal hayattaki öneminden bahsetmiştir. Yazılan makalelerin ekseriyeti Mi’rac Kandili’ne denk gelen aylarda yayımlanmıştır.

3.6.2. Hicret

Hz. Peygamber’in İslamiyet’i anlatmasından sonra İslam’a girenlerin sayısı artmaya başlamış ve müşrikler bu durumdan hoşlanmamıştır. Devamında onu engellemek istediler, işkenceye varan yollara başvurmuşlardır. Ebu Tâlip’in

²⁴¹ Hilal Koç Hancı, “Kulluğa Yükseliş: Miraç”, *Diyanet Aylık Dergi* 328 (Nisan 2018), 74.

himayesinde olduğu için Hz. Peygamberi engelleyememişlerdir. Lakin Müslüman olan diğeri insanlara karşı işkencelere başlanılmış, eski dinlerine dönmeleri için baskı uygulanmıştır. Yapılan bu işkence ve zulümlere karşı çok üzülen Hz. Peygamber, Müslümanların Habeşistan'a hicret etmeleri için izin vermiştir. Bu bağlamda, tebliğin beşinci yılında gerçekleşen ilk hicrette, dördü kadın olmak üzere toplam on beş kişi Habeşistan'a gitmiştir. Bir yıl sonra ise, seksen iki erkek ve on sekiz kadından oluşan ikinci bir grup daha hicret etmiştir. Müşrikler giden Müslümanların geri dönmeleri için Habeşistan'a Amr b. el-Âs (ö. 43/664) başkanlığında bir heyet göndermişse de başarılı olamamışlardır.²⁴²

Müslümanların tamamı Habeşistan'a gidemediğinden, Mekke'de kalanlar işkencelere ve eziyetlere maruz kalmaya devam etmiştir. Hz. Peygamber'in en büyük destekçilerinden olan amcası Ebu Tâlib ile eşi Hz. Hatice'nin kısa aralıklarla vefat etmeleri, Hz. Peygamberi derinden üzmüş ve sarsmıştır. Amcasının vefatından sonra Mekke'de kendisini koruyacak bir destekten mahrum kalan Hz. Peygamber, İslam'ı başka beldelere ulaştırma yolunu denemiş ve ilk olarak Tâif'e gitmiştir. Ancak Tâif'te beklediği ilgiyi görememiş, dönüş yolunda ise taşlanarak büyük bir zulme maruz kalmıştır.²⁴³

Tâif'te umduğunu bulamayan Hz. Peygamber, yeni arayışlara yönelmiş ve hicretten üç yıl önce, Medine'den gelen altı kişiyle Akabe mevkiinde görüşmüştür. Ertesi yıl, yine Medine'den gelen on iki kişiyle yapılan görüşmenin sonunda bu kişiler İslam'ı kabul etmişlerdir. Medine'ye dönerken, yanlarında İslam'ı öğretecek bir öğretmen istemişler ve Hz. Peygamber, onlarla Mus'ab bin Umeyr'i göndermiştir. 622 yılında ise Medine'den gelen yetmiş beş kişi, Akabe'de Hz. Peygamber'e biat etmiş ve onu Medine'ye davet etmişlerdir.

Medine'ye hicret izni verildikten sonra, Hz. Peygamber, Müslümanların Medine'ye gizlice hicret etmelerini istemiştir. Bu şekilde, Müslümanlar grup grup Medine'ye hicret etmiş ve orada Hz. Peygamber'i beklemeye başlamışlardır. Mekke'de ise sadece Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Ebû Bekir ve güçsüz aileler kalmıştı. Müslümanların Medine'ye hicreti, Müşrikleri korkutmuş ve yeni tedbirler almaya zorlamıştır. Dârünnedve'de alınan karara göre, her kabileden bir genç

²⁴² Sariçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 104-105.

²⁴³ Sariçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 108.

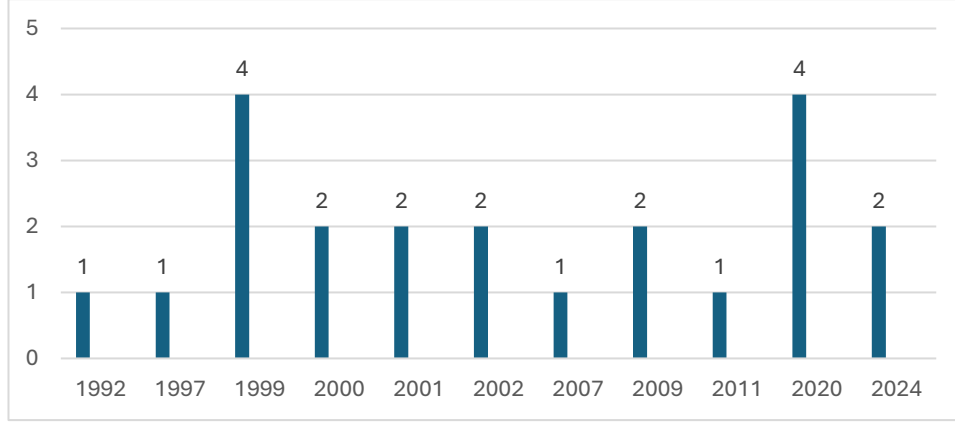
toplanarak, Hz. Peygamber'in evini kuşatacak ve evden çıkınca onu öldüreceklerdi. Ancak, bu durumu Cebrâil vasıtasıyla öğrenen Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi yatağına yatırarak, kendisinden sonra emanetleri sahiplerine teslim etmesini ve ardından peşlerinden gelmesini istemiştir. Sonrasında, Hz. Ebû Bekir ile Mekke'nin güney istikametine doğru yola çıkmışlar ve Sevr Dağı'na ulaşmışlardır. Müşrikler, Hz. Peygamber'i her yerde aramış ve onu bulanlara ödül vereceklerini ilan etmişlerdir. Bir grup müşrik, Hz. Peygamber'in saklandığı Sevr Mağarası'nın önüne kadar gelmiş, ancak mağaraya eğilip bakmamışlardır. Hz. Peygamber, hicret arkadaşı Hz. Ebû Bekir ile bu mağarada üç gün boyunca saklanmıştır. Üç günün sonunda, Medine'ye doğru hicret yolculuğuna çıkmışlardır. Yolculukları sırasında Kuba köyüne ulaşmışlar ve burada bir süre kalmışlardır. Daha sonra yollarına devam etmiş ve Medine'ye ulaşarak şehir halkı tarafından coşkuyla karşılanmışlardır.²⁴⁴

Hz. Peygamber Medine'ye ulaştığında, herkes onun kendi evinde misafir olmasını istiyordu. Ancak Hz. Peygamber, kimsenin gönlünü kırmamak için devesini serbest bıraktı ve "Deve nerede durursa, mescit oraya yapılacaktır" dedi. Deve, Halid bin Zeyd'in (Ebû Eyyûb el-Ensârî) evinin yakınlarında durdu. Bunun üzerine Hz. Peygamber, burada misafir oldu. Medine'ye yerleştikten sonra Hz. Peygamber'in yaptığı ilk işlerden biri, Ensar (Medineli Müslümanlar) ile Muhacirler (Mekkeli Müslümanlar) arasında kardeşlik tesis etmek oldu. Bu uygulama, toplumsal dayanışmayı güçlendirdi ve İslam toplumunun temelini oluşturdu. Tüm bu gelişmeler, Hicret'in İslam tarihindeki önemini artırmış ve bu olay, Müslümanlar tarafından Hicrî Takvim'in başlangıcı olarak kabul edilmiştir.²⁴⁵

Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve hicret konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

²⁴⁴ İbn Hibbân, *es-Sîretü 'n-Nebeviyye ve Ahbâru 'l-Hulefâ*, 1/140.

²⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sîretü 'n-Nebeviyye ve Ahbâru 'l-Hulefâ*, 1/142-143.

Grafik 3.25. Hz. Peygamber ve hicret konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

Grafikte görüldüğü gibi Hz. Peygamber ve Hicret konusunda toplam yirmi iki makale yayımlanmıştır. 2011 yılına kadar on altı makalenin, sonrasında ise altı makalenin yayımlandığı görülmektedir. Bu veriler, 2011 yılına kadar bu konuya daha yoğun ilgi gösterildiğini ve sonrasında ilginin belirli ölçüde azaldığını ortaya koymaktadır.

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve hicret ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.49. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve hicret ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
1992	Eylül	14	Gündem	Peygamberimiz ve Hicret (Lütfi Şentürk)
1997	Ağustos	30	İslam ve İnsan	Hicretin Önemi (Doç. Dr. Osman Cilacı)
1999	Temmuz	1	Başyazı	Hicretin Yıldönümünde (Mehmet Nuri Yılmaz)
1999	Temmuz	32	Gündem	Hicretin İslam Tarihindeki Yeri ve Önemi (Şükrü Özbuğday)
1999	Temmuz	38	Gündem	Hicreti Hazırlayan Sebepler ve Peygamberimizin Hicreti (Ramazan Özalpdemir)
1999	Temmuz	50	Örnek Vaaz	İslam Tarihinin En Önemli Olayı Hicret (Lütfi Şentürk)
2000	Temmuz	18	Gündem	Hicret (İlhami Ayrancı)
2000	Temmuz	26	Gündem	Hicretin Arka Planı (Doç Dr. Mehmet Özdemir)
2001	Temmuz	46	Ayın Konusu	Hicret ve Temel Haklar (Dr. İbrahim Paçacı)

2001	Temmuz	52	Ayın Konusu	Peygamberlerin Ortak Sünneti: Hicret (Yaşar Çolak)
2002	Temmuz	4	Merhaba	İslam Tarihinde Önemli Bir Olay "Hicret" (Harun özdemirci)
2002	Temmuz	5	Gündem	Hicret ve İslam Tarihindeki Yeri (Şükrü Özbuğday)
2007	Ocak	35	Din Düşünce Yorum	Hz. Peygamber (s.a.s)'in Hicreti ve İslam Tarihindeki Yeri (Doç. Dr. Adem Apak)
2009	Ocak	46	Tarih	İbretlerle Dolu Bir Yolculuk Medine'ye Hicret (Dr. İlhami Ayrancı)
2009	Aralık	36	Din ve Sosyal Hayat	Hicret: Sabır, Rahmet ve Huzurdur (Doç. Dr. Fikret Karaman)
2011	Eylül	62	Tarih	Afrika'nın İslam'la İlk Tanışması: Habeşistan Hicreti (Doç. Dr. Adem Apak)
2020	Ağustos	56	Din ve Hayat	Peygamberlerin Ortak Sünneti Hicret (Doç. Dr. Halil Altuntaş)
2020	Eylül	22	Söyleşi	Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma: "Hicret, İnananların Ortak Kaderidir." (Mahir Kılınç)
2020	Eylül	26	Din Düşünce Yorum	Peygamber Efendimizin Hicret Yolculuğu (Prof. Dr. Mustafa Ağırman)
2020	Eylül	30	Din Düşünce Yorum	İlk Muhacirler: Habeşistan'a Hicret (Prof. Dr. Adem Apak)
2024	Haziran	68	Kırılma Noktası	Hicret (Alparslan Akça)
2024	Temmuz	48	Din Tarih Toplum	Hicret ve Hasret (Ali Yıldız)

Tabloda görüldüğü üzere, Hicret'in miladî olarak 622 yılının Temmuz ayında gerçekleşmiş olması nedeniyle, bu konuya dair yayımlanan makalelerin büyük bir kısmı Temmuz ayında çıkmıştır. Temmuz ayında yayımlanan makale sayısı on birdir. Hz. Peygamber ve Hicret konulu makalelerin sayfa sayısı da diğer makalelere kıyasla değişkenlik göstermektedir. Özellikle ilk yıllarda yayımlanan makalelerde sayfa sayısının oldukça fazla olması dikkat çekicidir. Örneğin, bazı makaleler on iki sayfa, bazıları ise sekiz sayfa uzunluğundadır ki bu da standart dergi makalelerine göre daha fazla yer kapladıklarını göstermektedir. Ayrıca, yayımlanan yirmi iki makaleden on biri akademik unvana sahip olmayan kişiler tarafından kaleme alınmıştır. Bu da akademisyen olmayan yazarların katkı oranının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Diyanet Aylık Dergi’de Hicret konusu işlenirken, yalnızca Hz. Peygamber’in hicreti değil, önceki peygamberlere de atıfta bulunularak, hicretin tüm peygamberlerin ortak bir sünneti olduğu vurgulanmıştır. Yayımlanan yirmi bir makaleden on dokuzuu Medine’ye olan hicreti, ikisi ise Habeşistan hicretini esas almıştır. Bu veriler, Medine hicretinin ön planda tutulduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bunun nedeni olarak; Hz. Peygamber’in bizzat Medine’ye hicret etmiş olması, bu süreçte yaşanan önemli olayların bulunması ve Hicri takvimin başlangıcının bu tarihe dayandırılması gösterilebilir. Bununla birlikte, Medine hicretini merkeze alan bazı makalelerde, Habeşistan hicretine de kısaca yer verildiği görülmektedir.

Dikkat çeken bir diğer husus ise, 2011 yılından itibaren Suriye’de yaşanan iç savaş nedeniyle milyonlarca Suriyelinin ülkemize göç etmiş olmasıdır. Ülkelerinden kaçmak zorunda kalan bu insanlara kapılarını açan Türk halkı, kendilerini Ensar, göç edenleri ise Muhacir olarak nitelendirmiştir. Bu yaklaşım, İslam tarihindeki hicret anlayışının günümüze yansıyan güçlü bir örneğini oluşturmaktadır. Bu dönemin toplumsal ve dini açıdan taşıdığı öneme rağmen, Diyanet Aylık Dergi’de 2011 ile 2020 yılları arasında “Hz. Peygamber ve Hicret” konulu hiçbir makalenin yayımlanmamış olması dikkat çekicidir. Bu durum, yaşanan güncel gelişmelerle tarihî hicret arasındaki bağlantının derinlemesine işlenmediğini göstermektedir.

Tablo 3.50. Diyanet Aylık Dergi’de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Tefsir	Doç. Dr. Halil Altuntaş	1
Fıkıh	Dr. İbrahim Paçacı	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. Mehmet Özdemir	1
	Prof. Dr. Adem Apak	3
	Doç. Dr. İlhami Ayrancı	1
	Prof. Dr. Mustafa Ağırman	1
Kelam	Prof. Dr. Fikret Karaman	1
Dinler Tarihi	Doç. Dr. Osman Cilacı	1

1992 yılı Eylül ayında yayımlanan “Peygamberimiz ve Hicret” başlıklı makalede, Hicret olayının detaylarından ziyade, sebep ve sonuçlarına

odaklanılacağı ifade edilmiştir. Hz. Peygamber ve Müslümanların neden hicret ettiklerini anlamak için, İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren onların karşılaştıkları zorluklara yer verilmiştir. Bu bağlamda, Müslümanların gerçekleştirdiği hicretin, diğer tarihî göçlerden farklı bir mahiyet taşıdığı vurgulanmıştır. Diğer göçlerde genellikle iklim değişiklikleri veya yaşam alanlarının yetersizleşmesi etkili olurken; Müslümanların hicretinin temel sebebi, düşmanlarının onların dinlerini yaşamalarına izin vermemeleri olarak açıklanmıştır. Bu yönüyle Hicret, sadece fiziksel bir yer değiştirme değil, aynı zamanda inanç ve özgürlük mücadelesi olarak değerlendirilmiştir.²⁴⁶

1999 yılı Temmuz ayında yayımlanan “Hicretin İslam Tarihindeki Yeri ve Önemi”²⁴⁷ başlıklı makalede, Hicretin önemine değinildikten sonra Hicret olayı başından sonuna kadar detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yazar, olayı kaynaklardan aktarırken genellikle araya girmemiş ve yorum yapmaktan kaçınmıştır. Yaklaşık altı sayfadan oluşan bu makale, tamamını okuyan bir okuyucunun Hicret esnasında neler yaşandığını temel düzeyde öğrenmesini sağlayacak niteliktedir. Yazının sonunda konuyu şiirle bitirmek istediğini belirten yazar, “Hicret” başlıklı beş kıtalık bir şiiri paylaşarak yazısını tamamlamıştır. Aynı yazının, yine aynı yazar tarafından 2002 yılı Temmuz ayında tekrar yayımlanmış olması dikkat çekicidir. Aradan çok fazla zaman geçmemişken hicret konusunu farklı bakış açılarıyla ele alabilecek başka yazarlara yer vermek yerine aynı makalenin tekrar yayımlanması, derginin içerik çeşitliliğini azaltmakta ve genel kalite algısını olumsuz yönde etkilemektedir.

1999 yılı Temmuz ayında yayımlanan “Hicreti Hazırlayan Sebepler ve Peygamberimizin Hicreti”²⁴⁸ başlıklı makale toplam on iki sayfadan oluşmaktadır. Bu rakam normal bir dergi makalesi için oldukça uzun sayılabilir. Bu makaleyi diğer makalelerden ayıran bir diğer özellik ise, bu on iki sayfanın içerisinde ayrı bir makalenin yer almasıdır. Mesut Özünlü'nün, Doç. Dr. İbrahim Sarıçam ile “Hicret” konusunda yapmış olduğu röportaj, Ramazan Özalpdemir'in yazdığı makale ile her sayfayı ortak paylaşmıştır. İlk sayfadan itibaren yaklaşık dokuz sayfa boyunca iki makale beraber yayımlanmış, sayfanın bir bölümü bir makaleye diğer bölümü ise

²⁴⁶ Lütfi Şentürk, “Peygamberimiz ve Hicret”, *Diyanet Aylık Dergi* 21 (Eylül 1992), 14-15.

²⁴⁷ Şükrü Özübuğday, “Hicretin İslam Tarihindeki Yeri ve Önemi”, *Diyanet Aylık Dergi* 103 (Temmuz 1999), 32-37.

²⁴⁸ Ramazan Özalpdemir, “Hicreti Hazırlayan Sebepler ve Peygamberimizin Hicreti”, *Diyanet Aylık Dergi* 103 (Temmuz 1999), 38-49.

ikinci makaleye ayrılmıştır. Karışıklık yaşanmaması adına röportajı içeren kısım her sayfada yeşil renkli kutucuk içerisinde verilmiştir. Ramazan Özalpdemir makalesinde, önceki peygamberlerin yapmış olduğu hicretlere değinmiş, ardından Hz. Peygamber'in hicretinden bahsetmiştir. Hicret olayına geçmeden önce Hüzün yılı, müşriklerin saldırıları, Habeşistan'a yapılan hicret, Tâîf'e yapılan ziyaret ve Akabe biatlarından söz edilmiştir. Devamında hicret süreci detaylı bir şekilde anlatılmış, sonunda ise hicretin sonuçlarına değinilerek makale tamamlanmıştır.

1999 yılı Temmuz ayında yayımlanan “İslam Tarihinin En Önemli Olayı Hicret” başlıklı makale bir vaaz örneği olarak yayımlanmıştır. Makaleye, sanki camide halka hitap ediliyormuş gibi “Değerli mü'minler” ifadesiyle başlanmış ve metnin belli bölümlerinde bu ifade tekrar edilmiştir.²⁴⁹

2001 yılı Temmuz ayında yayımlanan “Peygamberlerin Ortak Sünneti Hicret” başlıklı makalede, hicret olayının gerçekleşme biçiminden ziyade, olayın dinî, sosyal ve kültürel açıdan değişime imkân tanıyan yönleri üzerinde durulacağı ifade edilmiştir. Makalede, hicretin Müslümanlar için şehirleşme sürecinin başlangıcı olduğu vurgulanmıştır. Bu süreçle birlikte, bedevîlerin yerleşik hayata katılmaları hız kazanmış, Medine'de ise hızlı bir eğitim seferberliği başlatılmıştır. Hicret öncesinde dinî hükümlerin neredeyse tamamen uhrevî nitelikte olduğu; hicretten sonra ise dinin dünyevî yönlerinin, yani yaşanan dünyadaki işlevlerinin ön plana çıkmaya başladığı belirtilmiştir. Ayrıca hicretin, basit bir toplum yapısından daha karmaşık ve örgütlü bir toplum yapısına geçişin de bir göstergesi olduğu savunulmuştur.²⁵⁰

2011 yılı Eylül Ayında yayımlanan “Afrika'nın İslam'la İlk Tanışması: Habeşistan Hicreti” başlıklı makalede, Habeşistan hicreti ele alınmıştır. Bu çalışma, Habeşistan Hicreti özelinde yayımlanan ilk makale olma özelliğini taşımaktadır. Makalenin ilgili sayıda yer almasının nedeni, derginin ana temasının ve kapağının Afrika ile ilgili olmasıdır. Nitekim dergide yer alan birçok yazı da Afrika konulu makalelerden oluşmaktadır. Genel olarak hicret konulu makalelerde Medine hicreti anlatılmış, bazı çalışmalarda ise bu bağlamda Habeşistan hicretine yalnızca kısaca

²⁴⁹ Lütfi Şentürk, “İslam Tarihinin En Önemli Olayı Hicret”, *Diyanet Aylık Dergi* 103 (Temmuz 1999), 50-53.

²⁵⁰ Yaşar Çolak, “Peygamberlerin Ortak Sünneti Hicret”, *Diyanet Aylık Dergi* 127 (Temmuz 2001), 52-55.

değinilmiştir. Bu yönüyle söz konusu makale, Habeşistan hicretini merkeze alması bakımından ayrı bir öneme sahiptir. Makalenin ilk sayfasında, İslamiyet'in henüz ortaya çıkmadığı dönemde Habeşistan'ın siyasi ve sosyal yapısına dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Devamında ise Habeşistan'a gerçekleşen hicret anlatılmış; Afrika'da İslam'ın ilk olarak bu bölgeden yayılmaya başladığı aktarılmıştır.²⁵¹

2024 yılı Haziran ayında yayımlanan “Hicret” başlıklı makale de Hicret olayı infografik²⁵² bir yöntemle sunularak tematik görsel anlatım tekniğiyle zenginleştirilmiştir. Verilen bilgilerin boyut olarak sınırlı olmasına rağmen, bu görsel yaklaşım sayesinde akılda kalıcılık potansiyelleri oldukça yüksektir. Özellikle son zamanlarda, dergi tasarımlarında bu tür içeriklerin daha sık tercih edildiği gözlemlenmektedir.²⁵³

3.6.3. Medine

İslam'ın gelişiyle birlikte Mekke'de Müslümanlara yönelik zulüm ve işkenceler artmaya başladı. Özellikle şehrin önde gelen müşrikleri, kendi himayelerinde bulunanlara karşı acımasız baskı ve şiddet uygulamaya koyuldular. Bu ağır şartlar altında Hz. Peygamber, Müslümanlara hicret etmeleri için izin verdi. İlk hicret, iki ayrı sefer halinde Habeşistan'a gerçekleştirildi. Ancak Müslümanların büyük bir kısmı Mekke'de kalmaya devam etti. Zulmün giderek şiddetlenmesi üzerine yeni bir yurt arayışına giren Hz. Peygamber, ilk olarak Tâif'e yöneldi fakat orada taşlanarak karşılandı. Bu durum, Müslümanların içinde bulunduğu zorluğu daha da artırdı.

620 yılında Medine'den gelen altı kişiyle Akabe mevkiinde görüşen Hz. Peygamber, ertesi yıl sayıları on ikiye çıkan bir grupla tekrar buluştu ve onlarla İslam'ı öğretmesi için Mus'ab bin Umeyr'i Medine'ye gönderdi. Takip eden yıl, Medine'den gelen 75 kişilik bir grup Hz. Peygamber ile yeniden Akabe'de buluştu ve hem onu hem de diğer Müslümanları Medine'ye davet etti. Bu gelişmelerin

²⁵¹ Adem Apak, “Afrika'nın İslam'la İlk Tanışması: Habeşistan Hicreti”, *Diyanet Aylık Dergi* 249 (Eylül 2011), 62-64.

²⁵² Infografik (bilgi grafiği), bilgi, veri veya içeriği görsel olarak anlaşılır, sade ve etkileyici bir şekilde sunan grafiksel anlatım biçimidir. Karmaşık bilgileri daha kolay, anlaşılır hale getirmek için grafikler, simgeler, renkler, metin ve görseller bir arada kullanılır.

²⁵³ Alparslan Akça, “Hicret”, *Diyanet Aylık Dergi* 402 (Haziran 2024), 68-69.

ardından Müslümanların Medine'ye hicret etmelerine izin verildi ve son olarak Hz. Peygamber de hicret ederek Medine'ye yerleşti.

Medine'nin asıl adı Yesrib'dir. Hz. Peygamber, hicret ettiğinde bu şehir Yesrib olarak anılıyordu. Ancak Yesrib kelimesi, “bozmak” ve “ifsad etmek” gibi olumsuz anlamlar taşıdığı için Hz. Peygamber tarafından şehrin ismi değiştirilmiştir. Bu konuda kendisinin şu hadisi rivayet edilmiştir: “Yesrib demeyin! O Medine'dir.”²⁵⁴ Medine kelimesi, Arapça'da “şehir” anlamına gelir. İlk zamanlarda şehre “Medînetü'n-Nebî” yani “Peygamber'in Şehri” denilmiş, zamanla bu ifade kısalarak sadece Medine olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Hz. Peygamber gelmeden önce Medine'nin durumu ile geldikten sonraki durumu arasında büyük bir fark vardır. Hicretten önce Medine'de oldukça karmaşık bir toplumsal yapı vardı. Araplar, Evs ve Hazrec adlı iki kabileye ve alt kollarına ayrılmışken, Yahudiler de genel olarak Kaynuka, Nadir ve Kureyza gibi üç gruptan oluşuyordu. Arap kabileleri arasında sürekli bir mücadele vardı ve Yahudiler, bu mücadeleyi körükleyerek Arapların birleşmesini engelliyorlardı. Bu nedenle, hicret öncesinde Medine'de birlik sağlanması mümkün değildi. Ancak Hz. Peygamber ve Müslümanlar Medine'ye hicret ettikten sonra şehir, sosyal, ekonomik, kültürel ve etnik açıdan büyük bir değişim geçirdi. Medine yerli halkının Hz. Peygamber'i lider olarak kabul edip tam bir teslimiyetle bağlanmalarının ardından, şehirde gerçek anlamda bir birlik oluştu. Bunun en büyük örneği, Medine'deki Müslümanlar, Yahudiler ve müşrik Arap kabileleri arasında yapılan Medine Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme, tarihteki ilk çok milletli ve çok inançlı anayasa olarak kabul edilir.²⁵⁵

Hz. Peygamber, Medine'ye geldikten sonra şehirde ilk olarak insanlar arasında kardeşlik uygulaması başlatmış ve eski düşman kabileler olan Evs ve Hazrec'i Ensar çatısı altında birleştirmiştir. Ayrıca, şehirde ilk olarak bir mescit inşa ettirip, hayatını bu mescidin etrafında şekillendirmiştir. Mescidin yakınlarına bir pazar kurdurarak, Medine halkına ekonomik bağımsızlık kazandırmış ve onları Yahudilerin pazarına mahkûm olmaktan kurtarmıştır. Hz. Peygamber, mescidin

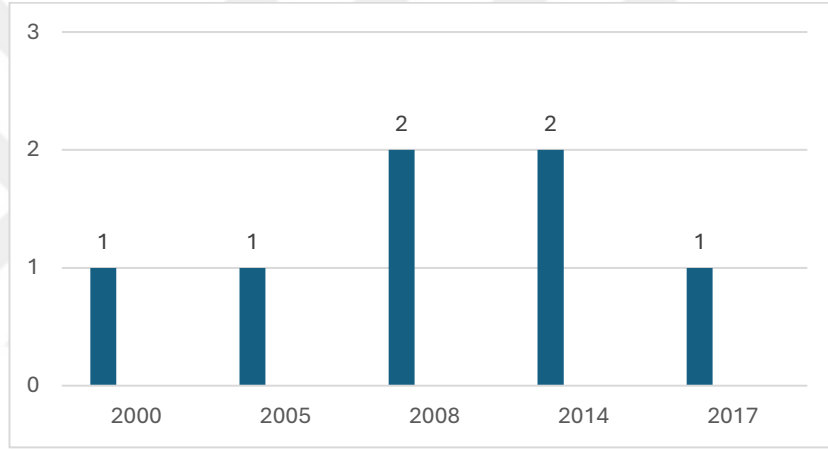
²⁵⁴ İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ*, 1/127; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 128.

²⁵⁵ Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 127-133.

içinde ilim halkaları kurarak Medine’de büyük bir eğitim faaliyeti başlatmış ve şehri sosyal olarak geliştirmeyi hedeflemiştir.

Medine, İslam Devleti’nin başkenti olmasından dolayı büyük bir önem kazanmış ve etraftan birçok insan siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerle buraya gelmeye başlamıştır. Eskiden sadece hurmalarıyla tanınan bu şehir, artık dünyaya yön veren bir medeniyetin başkenti olma noktasına gelmiştir.

Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve Medine konusuna dair yazılan makalelerin 1991-2024 yılları arasındaki dağılımı, aşağıdaki grafik ve tabloda gösterilmiştir.

Grafik 3.26. Hz. Peygamber ve Medine konulu makalelerin yıllara göre dağılımı

1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Medine ile ilgili yayımlanan makalelerin tablosu şu şekilde sunulabilir,

Tablo 3.51. 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve Medine ile ilgili yayımlanan makalelerin konu başlıkları

Yıl	Ay	Sayfa	Köşe	Makale
2000	Temmuz	20	Gündem	Hicret Öncesinde Medine (Doç Dr. İbrahim Sarıçam)
2005	Ocak	30	Gündem	Son Peygamber’in Başşehri Medine (Doç. Dr. Mehmet Emin Özafşar)
2008	Temmuz	43	Bir Hadis Bir Yorum	Allah'ın Rasûlü'nün Dilinde Şehirler (Doç. Dr. Soner Gündüzöz)
2008	Aralık	52	Tarih	Medine İçin Muhabbetnâme (Musa Tektaş)

2014	Haziran	68	Tarihten Sayfalar	Yesrib'i Medine'ye Dönüştüren Kutlu Göç (Prof. Dr. Adnan Demircan)
2014	Ağustos	38	Tefekkür	Hicret, Medine ve Medeniyet (Dr. Muhammet Ali Asar)
2017	Ekim	10	Gündem	İslam Medeniyet Tasavvurunda Şehir: Medine (Prof. Dr. Sadettin Ökten)

Grafikte görüldüğü gibi Hz. Peygamber ve Medine başlıklı toplam yedi makale yayımlanmıştır. Bu makalelerin büyük çoğunluğu, hicret konusunun işlendiği sayılarda yer almıştır. İçeriklerde genellikle Medine şehrinin hicretten önceki ve sonraki durumuna dikkat çekilmiş, şehrin geçirdiği toplumsal ve kültürel dönüşüm vurgulanmıştır. Bazı makalelerde ise Hz. Peygamber dönemi Medine'si ile günümüz Medine'si karşılaştırılmış ve şehrin orijinal yapısından günümüze pek bir şeyin kalmadığı ifade edilmiştir. İlginç olan şu ki Medine ile ilgili az da olsa makale yayımlanırken Hz. Peygamber'in elli üç yılını geçirdiği Mekke şehriyle ilgili makalenin neredeyse hiç bulunmamasıdır. Sadece 1995 yılı Ocak ayında yayımlanan derginin yirmi ikinci sayfasında ayrı bir kutucuk içinde bir paragraflık "Mekke'nin Tarihi" başlıklı yazı kaleme alınmıştır.

Tablo 3.52. Diyanet Aylık Dergi'de ilgili konuda yazılan makalelerdeki akademisyenlerin alanları ve yayımladıkları makalelerin sayısı

Alanı	Adı Soyadı	Yayımlanan Makale Sayısı
Hadis	Prof. Dr. Mehmet Emin Özafşar	1
	Doç. Dr. Muhammet Ali Asar	1
İslam Tarihi	Prof. Dr. İbrahim Sarıçam	1
	Prof. Dr. Adnan Demircan	1
Arap Dili ve Belagatı	Prof. Dr. Soner Gündüzöz	1
Mimarlık ve Mühendislik	Prof. Dr. Sadettin Ökten	1

2000 yılı Temmuz ayında yayımlanan "Hicret Öncesinde Medine" başlıklı makalede, Medine şehrinin siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan inceleneceği belirtilmiştir. Makalenin devamında, şehrin etnik yapısına yer verilmiş; Yahudiler ve Medine'de yaşayan Araplar hakkında ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Şehirde siyasi bir bütünlüğün bulunmadığı, Araplar ile Yahudilerin

siyasi olarak ayrı hareket ettiği ve Arapların da kendi içlerinde Evs ve Hazrec olarak ikiye ayrıldıkları için birlik sağlayamadıkları vurgulanmıştır.²⁵⁶

2005 yılı Ocak ayında yayımlanan “Son Peygamber’in Başşehri Medine” başlıklı makalenin giriş kısmı edebi bir üslupla kaleme alınmış, Hz. Peygamber’in Medine’ye gelişiyle birlikte sadece bu şehrin değil, diğer şehirlerin ve hatta tüm dünyanın değiştiği savunulmuştur. Özellikle Medine’de inşa edilen Mescid-i Nebi’nin zamanla farklı işlevler kazanarak gelişmesi, günümüzdeki büyük camilere, medreselere ve ilim merkezlerine öncülük ettiği ifade edilmiştir. Günümüzde ise o döneme ait özgün hâlini koruyan tek yerin Cennetü’l-Bakî Mezarlığı ve çevresindeki dağlar olduğu belirtilmiştir. Makale, Medine’nin faziletiyle ilgili hadislerin paylaşılmasıyla sona ermiştir.²⁵⁷

2014 yılı Haziran ayında yayımlanan “Yesrib’i Medine’ye Dönüştüren Kutlu Göç” başlıklı makalenin girişinde, Hz. Peygamber’in hicretinden önce Yesrib şehrinin durumu anlatılmıştır. Yazar, Medine ile Yesrib arasındaki farkı şu şekilde ifade etmektedir: “Medine’yi Yesrib’den ayıran temel unsur, ahalinin Müslümanlaşmasından sonra birbirleriyle ilişkilerinin farklılaşmasıydı.” Hz. Peygamber’in gelişinden önce şehirdeki pazar yerinin Yahudilerin kontrolünde olduğu, ancak hicretin ardından Mescid’in yakınına yeni bir pazar kurulmasıyla Yesriblilerin ekonomik bağımsızlığa kavuştuğu belirtilmiştir.²⁵⁸

²⁵⁶ İbrahim Sarıçam, “Hicret Öncesinde Medine”, *Diyanet Aylık Dergi* 115 (Temmuz 2000), 20-25.

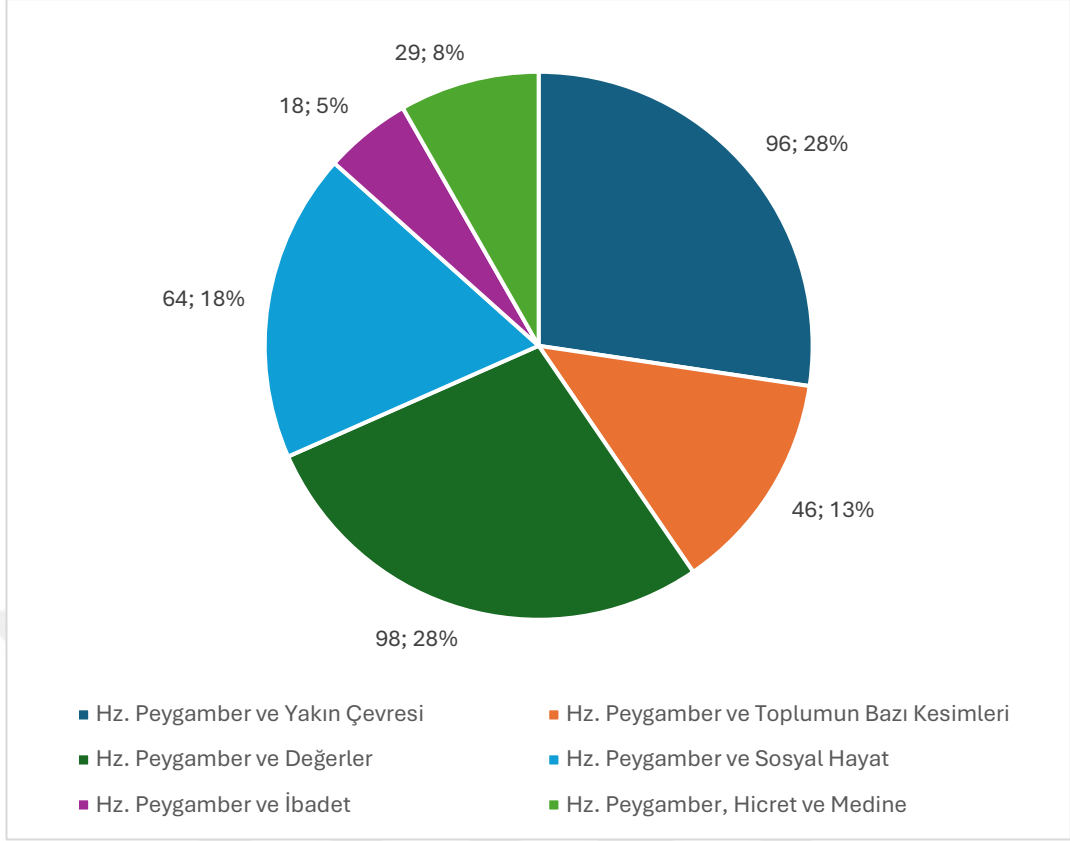
²⁵⁷ Mehmet Emin Özafşar, “Son Peygamber’in Başşehri Medine”, *Diyanet Aylık Dergi* 169 (Ocak 2005), 30-33.

²⁵⁸ Adnan Demircan, “Yesrib’i Medine’ye Dönüştüren Kutlu Göç”, *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 68-69.

4. SONUÇ

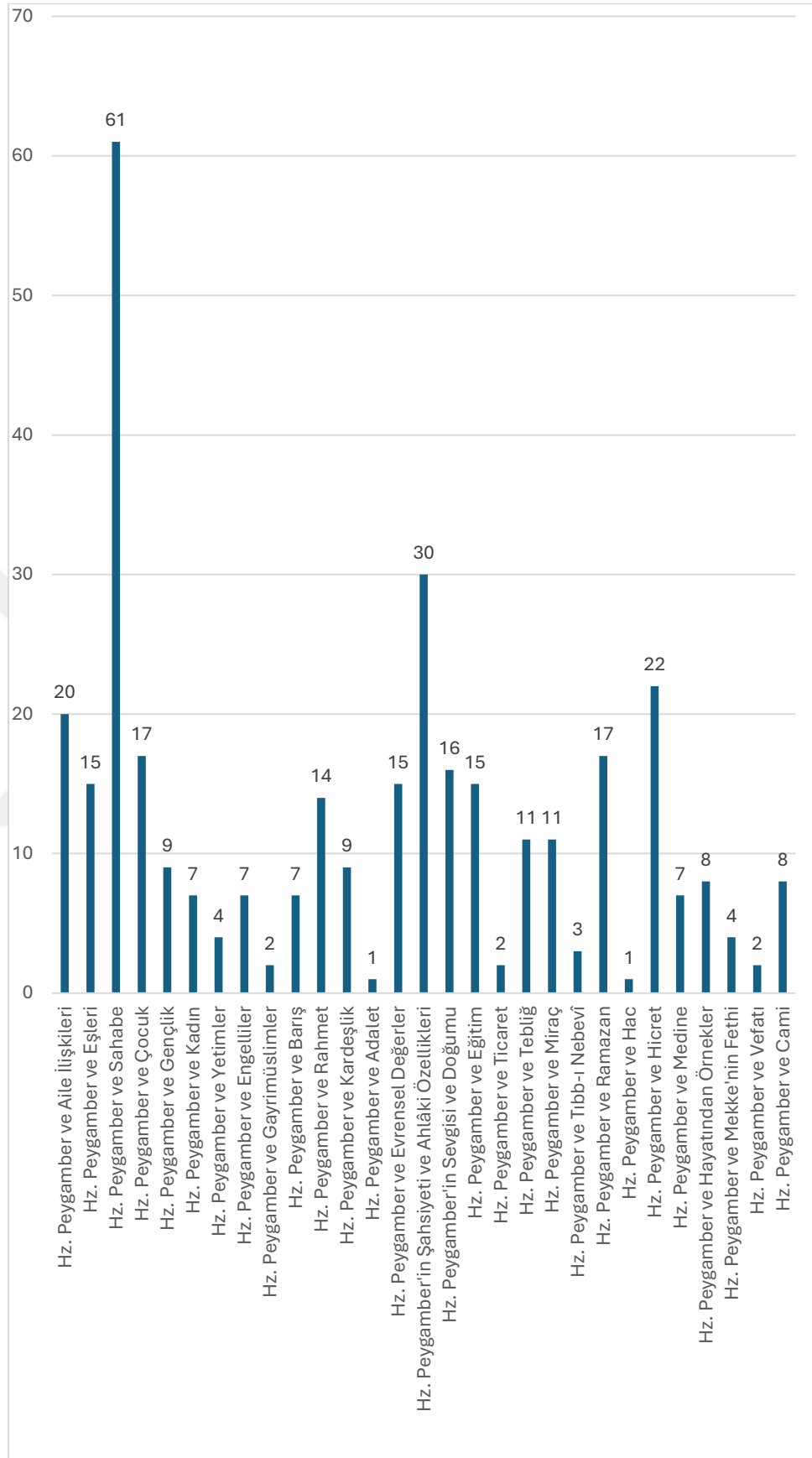
Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev alanlarından biri, din konusunda toplumu aydınlatmaktır. Bu doğrultuda Başkanlık; hutbe, vaaz, Kur'an kursları, cezaevi vaazları, konferanslar, sempozyumlar, irşat ekipleri, seminerler ve yayın hizmetleri aracılığıyla bu görevini ifa etmektedir. Söz konusu hizmetler arasında, doğrudan konumuzla ilgili olan dini yayın faaliyetleri ise görsel ve işitsel alanda radyo, televizyon ve dijital ortam yayınları üzerinden yürütülmektedir. Ayrıca süreli yayınlar kapsamında; Diyanet Aylık Dergi, Diyanet Aile Dergisi, Diyanet İlmî Dergi, Diyanet Arapça Dergisi, Geçerken Dergisi, Diyanet Çocuk Dergisi ve Diyanet Bayram Gazetesi ile yayın hayatında aktif bir şekilde faaliyet göstermektedir.

Süreli dini yayınlardan biri olan Diyanet Aylık Dergi, 1968 yılında Diyanet Gazetesi adıyla yayımlanmaya başlamış, 1991 yılında ise bugünkü adını alarak yayın hayatına devam etmiştir. 1991 yılı Ocak ayı ile 2024 yılı Aralık ayı arasında toplam 408 sayı çıkarılmıştır. Bu sayılarda, Hz. Peygamber ve dönemi konularını kapsayan toplam 351 makale yayımlanmıştır. Ancak, bu makalelerin konu dağılımı oldukça çeşitlidir. Dergide yayımlanan hemen her konuda, Hz. Peygamber dönemiyle ilgili örnek bulmanın kolay olması, konu çeşitliliğinin bu denli fazla olmasına sebep olmuştur. Çalışmamızda, bu farklı konuların daha sağlıklı analiz edilebilmesi amacıyla, makaleler dokuz alt başlık altında toplanmış ve her alt başlığın altında ayrıca yardımcı başlıklar oluşturulmuştur. Elde ettiğimiz sonuçlar çerçevesinde, 1991-2024 yılları arasında Hz. Peygamber ve dönemiyle ilgili konulara dair alt başlıkların genel tablosu aşağıda sunulmuştur.

Grafik 4.1. Diyanet Aylık Dergi'de ağırlık verilen konuların gösteren grafik

Grafikte görüldüğü üzere, Diyanet Aylık Dergi'de en fazla ağırlık verilen konular Hz. Peygamber ve Değerler (%28) ile Hz. Peygamber ve Yakın Çevresi'dir (%28). Ayrıca, Hz. Peygamber ve Sosyal Hayat (%18), Hz. Peygamber ve Toplumun Bazı Kesimleri (%13), Hz. Peygamber, Hicret ve Medine (%8) ile Hz. Peygamber ve İbadet (%5) başlıklarına da dergide yer verildiği görülmektedir. Grafik üzerinde sunulan bilgilerin daha ayrıntılı anlaşılabilmesi amacıyla, aşağıda her bir başlığı müstakil olarak analiz eden ikinci bir grafik daha oluşturulmuştur. Yukarıdaki grafik genel konu başlıklarını içerirken, aşağıdaki grafik her bir konunun detaylı dağılımını göstermektedir.

Grafik 4.2. Genel konu dağılımını gösteren grafik

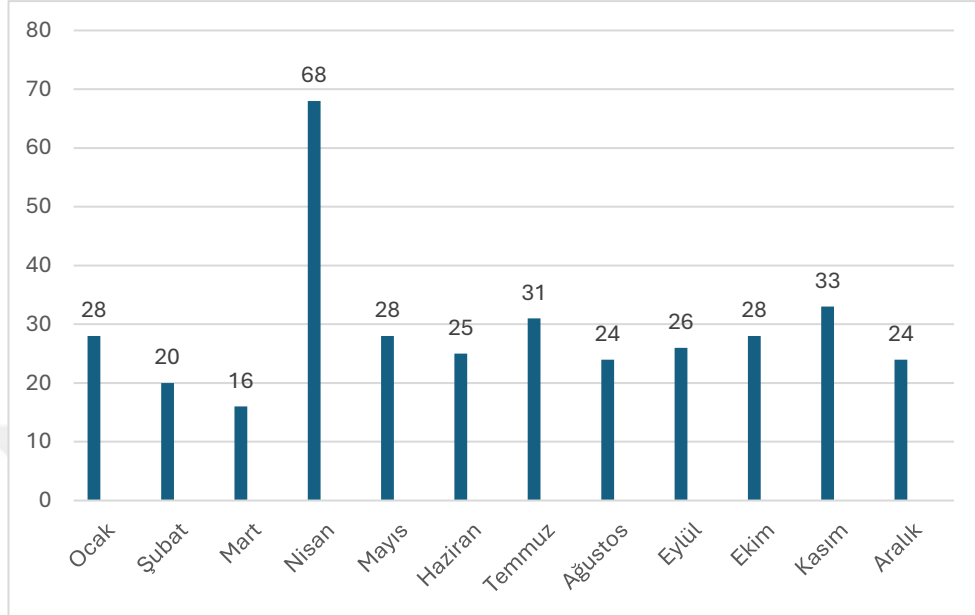
Grafikte de görüldüğü üzere, dergide Hz. Peygamber ve Sahâbe konusuna diğer konulara oranla daha fazla yer verilmiştir. Özellikle dergideki “Portre” köşesinde, belirli dönemlerde sahâbîlerin hayatları ele alınmış, bu anlatımlarda toplumumuzda az bilinen sahâbîlere ağırlık verilmiştir. Ayrıca, dergide Hz. Peygamber’in şahsiyeti ve ahlaki özellikleri konusu da diğer başlıklara kıyasla geniş şekilde işlenmiştir.

Hz. Peygamber ve hicret konusu da dergide sıkça ele alınan temalar arasındadır. Bu bağlamda, Hz. Peygamber’in ve Müslümanların gerçekleştirdiği Habeşistan ve Medine hicretleri ayrıntılı bir şekilde kaleme alınmıştır. Öte yandan, Hz. Peygamber ve aile ilişkileri konusu özellikle “Aile” temalı sayılarda işlenmiş ve bu tema üzerinden doğrudan bağlantılar kurulmuştur. Ancak, Hz. Peygamber’in eşleri konusunda yalnızca on beş yazının yayımlanmış olması, bu konunun dergide oldukça sınırlı bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Hatta bazı eşlerinden hiç bahsedilmemesi dikkat çekici bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, özellikle "Aile" temalı sayılarda, Hz. Peygamber’in eşlerine yönelik içeriklerin daha fazla yer bulması gerektiği değerlendirilmektedir.

Hz. Peygamber ve adalet ile Hz. Peygamber ve hac konuları, dergide yalnızca birer kez işlenmiştir. Özellikle “Adalet” kavramının İslâm düşüncesindeki merkezi yeri göz önüne alındığında, bu sayının daha yüksek olması beklenmektedir. Benzer şekilde, Hz. Peygamber ve ticaret konusuna dair yalnızca iki makalenin yayımlanmış olması da önemli bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır.

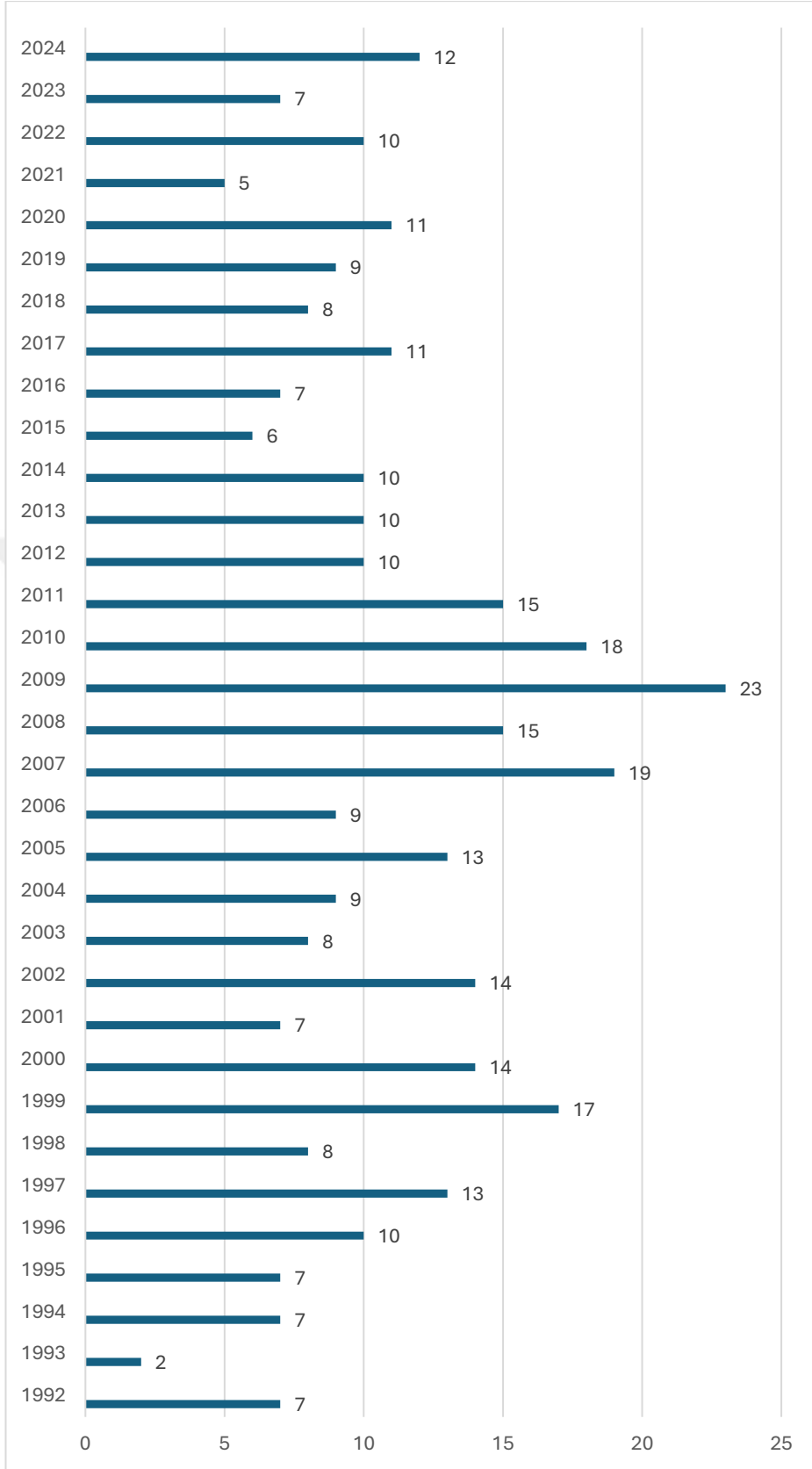
Dergide Hz. Peygamber ve kadın konusu yalnızca yedi defa ele alınmıştır. Özellikle toplumumuzda kadınlara yönelik eleştirilerin, baskıların ve kadın cinayetlerinin varlığı dikkate alındığında, bu sayının oldukça düşük olduğu söylenebilir. Hz. Peygamber ve sahâbe konusuna dergide geniş yer verilmiş olmasına rağmen (Hz. Peygamber ve eşleri konusu hariç tutulursa) yayımlanan altmış bir makale içerisinde yalnızca bir tanesinin kadın sahâbîye ayrılması da ayrıca dikkat çekicidir. Bu durum, Hz. Peygamber döneminde kadınların sosyal hayattaki etkin rolü göz önünde bulundurulduğunda, önemli bir eksiklik olarak gözlemlenmektedir.

Diyanet Aylık Dergi’de yayımlanan 351 makalenin 252 tanesi akademik camiaya mensup kişiler tarafından yayımlanmıştır. Bu durum derginin kalitesi için önemli görülmektedir.

Grafik 4.3. 1991-2024 yılları arasında Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve dönemi ile alakalı çıkan makalelerin aylara göre dağılımı

Grafikte görüldüğü üzere Nisan ayında yayımlanan makaleler, diğer aylara oranla daha fazladır. Bu durum 2017 yılına kadar ülkemizde Nisan aylarında kutlanan “Mevlîd-i Nebî Haftası” sebebiyledir. Aşağıdaki grafikte 2007 ile 2011 arasında bir ivmenin olduğu görülmektedir. Bu yıllar arasında özellikle Portre köşesinde ortalama olarak her ay bazı sahâbîlerin anlatılması yayımlanan makale sayısını etkilemiştir.

Grafik 4.4. 1991-2024 yılları arasında Diyanet Aylık Dergi'de Hz. Peygamber ve dönemi ile alakalı çıkan makalelerin yıllara göre dağılımı

Sonuç olarak, Diyanet Aylık Dergi’de Hz. Peygamber ve dönemiyle ilgili çeşitli yazıların yer aldığı, ancak bazı temaların diğerlerine nazaran daha fazla vurgulandığı görülmüştür. Çalışmanın genel değerlendirmesine bakıldığında, Diyanet Aylık Dergisi’nin Hz. Peygamber ve dönemiyle ilgili konuları ele alış biçiminin, toplumun dini bilgi ihtiyacı ve güncel toplumsal gündem çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın toplumla kurduğu bağı koruduğunu ve dini yayıncılık aracılığıyla toplumsal duyarlılıkları gözettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Ayrıca derginin, bireylerin Hz. Peygamber’in örnekliğini çağdaş meselelerle ilişkilendirmesine imkân tanıyan içerikler üretmesi, dini bilgi ile hayat arasındaki bağın güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle Diyanet Aylık Dergisi, sadece bir bilgi aktarım aracı değil, aynı zamanda dinî-manevî değerlerin güncel hayatta yeniden inşa edilmesine aracılık eden bir yayın organı işlevi görmektedir. Akademik ve pedagojik açıdan değerlendirildiğinde, derginin içeriklerinin hem farklı yaş ve eğitim düzeylerine hitap edebilmesi hem de dinî kavramların doğru anlaşılmasına katkı sunması, onu önemli bir kültürel kaynak haline getirmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Abul, Lamia Levent. "Diyanet Gazetesi'nden Diyanet Aylık Dergi'ye". *Diyanet Aylık Dergi* 300 (Aralık 2015), 28-33.
- Acar, Cafer. "Hz. Peygamber ve Genç Sahabiler". *Diyanet Aylık Dergi* 286 (Ekim 2014), 26-27.
- Acar, Yusuf. "Hz. Peygamber'in Engellilerle İlişkilerinin Kodları". *Diyanet Aylık Dergi* 312 (Aralık 2016), 16-19.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuâib el-Arnâvut. 50 Cilt. Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akaslan, Yaşar. "İlmin Öncüleri: Ashâb-ı Suffe". *Diyanet Aylık Dergi* 345 (Eylül 2019), 10-13.
- Akaslan, Yaşar. "Kadının Asr-ı Saadetteki Sosyal Durumu". *Diyanet Aylık Dergi* 395 (Kasım 2023), 26-28.
- Akbaş, Bahattin. "Hz. Peygamber'in (s.a.s) Vefatı". *Diyanet Aylık Dergi* 102 (Haziran 1999), 40-41.
- Akça, Alparslan. "Hicret". *Diyanet Aylık Dergi* 402 (Haziran 2024), 68-69.
- Akdoğan, Mehmet Nur. "Kadrini Kur'an'dan Alan Gece: Kadir Gecesi". *Diyanet Aylık Dergi* 330 (Haziran 2018), 64-66.
- Akdoğan, Mehmet Nur. "Kadrini Kur'an'dan Alan Gece: Kadir Gecesi". *Diyanet Aylık Dergi* 365 (Mayıs 2021), 56-57.
- Akpınar, Ali. "Aile İlişkilerinde Hz. Peygamber'in Örnekliliği". *Diyanet Aylık Dergi* 220 (Nisan 2009), 4-8.
- Akpolat, Sabri. "Peygamberimiz de Yetimdi". *Diyanet Aylık Dergi* 176 (Ağustos 2005), 16-18.
- Akyıldız, Ali. "Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/7-8. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Akyol, Edip. "Uzlaşmada Medine Vesikası Örneği". *Diyanet Aylık Dergi* 205 (Ocak 2008), 28-31.
- Algül, Hüseyin. "Barış, Dayanışma ve Hz. Peygamber". *Diyanet Aylık Dergi* 25 (Ocak 1993), 12-13.
- Algül, Hüseyin. "İslam Tarihinde Muâhat (Kardeşlik Tesisi)". *Diyanet Aylık Dergi* 65 (Mayıs 1996), 26-28.
- Altun, Ahmet. "Tıbb-ı Nebevide Koruyucu Hekimlik". *Diyanet Aylık Dergi* 364 (Nisan 2021), 14-17.
- Apak, Adem. "Adaletin Zirvesinde Bir Peygamber (s.a.s)". *Diyanet Aylık Dergi* 288 (Aralık 2014), 61-63.
- Apak, Adem. "Afrika'nın İslam'la İlk Tanışması: Habeşistan Hicreti". *Diyanet Aylık Dergi* 249 (Eylül 2011), 62-64.
- Apak, Adem. "Alim Sahabi Abdullah b. Ömer (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 210 (Haziran 2008), 60-61.
- Apak, Adem. "Cennetle Müjdelenen Sahabilerden Said b. Zeyd (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 199 (Temmuz 2007), 62-63.
- Apak, Adem. "Eyyüb Sultan Ebû Eyyüb el- Ensârî (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 198 (Haziran 2007), 62-63.
- Apak, Adem. "Fakih, Muallim ve Komutan Sahabi Muaz b. Cebel (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 209 (Mayıs 2008), 61-62.
- Apak, Adem. "Fakih, Müfessir ve Muhaddis Sahâbî Abdullah b. Abbas (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 200 (Ağustos 2007), 62-63.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber (s.a.s)'e Hizmetiyle Tanınan Sahabi Enes b. Mâlik (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 218 (Şubat 2009), 60-62.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber (s.a.s)'in Asabiyetle Mücadelesi". *Diyanet Aylık Dergi* 270 (Haziran 2013), 15-18.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber (s.a.s)'in En Sevddiği Sahabi Sa'd b. Muâz (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 219 (Mart 2009), 60-62.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber (s.a.s)'in Manevî Torunu Üsâme b. Zeyd (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 212 (Ağustos 2008), 58-61.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber (s.a.s)'in Müezzinlerinden İbn Ümmü Mektûm (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 236 (Ağustos 2010), 62-64.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber (s.a.s)'in Şairi Hassân b. Sâbit (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 211 (Temmuz 2008), 59-61.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber (s.a.s)'in Torunu Hz. Hasan (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 207 (Mart 2008), 59-61.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber (s.a.s)'in Torunu Kerbelâ Şehidi Hz. Hüseyin (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 208 (Nisan 2008), 60-61.

- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in Çiçeği ve Koparılması Hz. Hüseyin ve Kerbela". *Diyanet Aylık Dergi* 229 (Ocak 2010), 62-64.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in Eşi Hz. Sevede (r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 237 (Eylül 2010), 62-64.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in Eşi Hz. Zeyneb Bint Cahş (r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 238 (Ekim 2010), 62-64.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in Eşi Ümmü Hâbibe (r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 232 (Nisan 2010), 62-64.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme (r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 234 (Haziran 2010), 62-64.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in İlk Eşi Hz. Hatice (r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 235 (Temmuz 2010), 62-64.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in Kötü Alışkanlık ve Davranışlara Karşı Tavrı ve Kötü Davranışları Önleme Prensipleri". *Diyanet Aylık Dergi* 112 (Nisan 2000), 10-15.
- Apak, Adem. "Hz. Peygamber'in (s.a.s) Terbiyesinde Yetişen Çocuklar". *Diyanet Aylık Dergi* 358 (Ekim 2020), 10-13.
- Apak, Adem. "İkinci Halife Hz. Ömer". *Diyanet Aylık Dergi* 180 (Aralık 2005), 58-59.
- Apak, Adem. "İlk İslâm Şehitlerinin Oğlu Ammâr b. Yasir (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 188 (Ağustos 2006), 60-62.
- Apak, Adem. "İlk Müslümanlardan 4. Halife Hz. Ali". *Diyanet Aylık Dergi* 182 (Şubat 2006), 62-63.
- Apak, Adem. "İranlı İlk Müslüman Sahâbî Selmân-ı Fârisî (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 213 (Eylül 2008), 60-62.
- Apak, Adem. "Medineli İlk Müslüman Es'ad b. Zürrâre (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 195 (Mart 2007), 62-63.
- Apak, Adem. "Muhaddis, Müfessir ve Fakih Sahabi Abdullah b. Mes'ud (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 227 (Kasım 2009), 62-63.
- Apak, Adem. "Müminlerin Annesi Âişe (r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 231 (Mart 2010), 62-64.
- Apak, Adem. "Müminlerin Annesi Hz. Cüveyriye(r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 246 (Haziran 2011), 62-64.
- Apak, Adem. "Müminlerin Annesi Hz. Hafsa(r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 244 (Nisan 2011), 62-64.
- Apak, Adem. "Müminlerin Annesi Hz. Safiyye(r.anha)". *Diyanet Aylık Dergi* 247 (Temmuz 2011), 62-64.
- Apak, Adem. "Müslüman Olan Yahudi Âlimi Sahâbî Abdullah b. Selâm (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 215 (Kasım 2008), 60-62.
- Apak, Adem. "Rum Diyarından İlk Müslüman Sahâbî Suheyb b. Sinan (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 214 (Ekim 2008), 59-61.
- Apak, Adem. "Şehit Halife Hz. Osman (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 181 (Ocak 2006), 62-63.
- Apak, Adem. "Vahiy Kâtibi Alim Sahabi Zeyd b. Sâbit (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 224 (Ağustos 2009), 62-64.
- Apak, Adem. "Yalnız Sahâbî: Ebû Zer el-Gıfârî (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 194 (Şubat 2007), 58-59.
- Apaydın, Hacı Yunus. "İnsan Hakları Bağlamında Veda Hutbesi". *Diyanet Aylık Dergi* 100 (Nisan 1999), 33-35.
- Apaydın, Hacı Yunus. "İnsan Hakları Bağlamında Veda Hutbesi". *Diyanet Aylık Dergi* 110 (Şubat 2000), 41-43.
- Argun, Selim. "Bir İrşad Mektebi Olarak Mescid-i Nebevi". *Diyanet Aylık Dergi* 382 (Ekim 2022), 7-111.
- Asar, Muhammet. "Hz. Peygamber Döneminde Kadın ve Cami". *Diyanet Aylık Dergi* 274 (Ekim 2013), 6-10.
- Asar, Muhammet. "Hz. Peygamber ve Engelliler". *Diyanet Aylık Dergi* 262 (Ekim 2012), 38-40.
- Aslan, Recep. "Hz. Peygamber'in Hayatından İstişare Örnekleri". *Diyanet Aylık Dergi* 340 (Nisan 2019), 10-13.
- Ay, Mehmet Emin. "Bir Merhamet Mürebbisi Hz. Muhammed (s.a.s)". *Diyanet Aylık Dergi* 244 (Nisan 2011), 8-12.
- Ay, Mehmet Emin. "Mutlu Çağda Peygamberimiz ve Çocuklar". *Diyanet Aylık Dergi* 172 (Nisan 2005), 8-11.
- Aydın, M. Şevki. "Hz. Peygamber Eğitimle İnsanı Özgürleştiriyordu". *Diyanet Aylık Dergi* 234 (Haziran 2010), 27-30.

- Aydın, M. Şevki. "Hz. Peygamber'in Eğitim(ciliğ)ini Güncellemede Çoğulluk". *Diyanet Aylık Dergi* 233 (Mayıs 2010), 26-29.
- Aydın, M. Şevki. "Hz. Peygamber'in Eğitim(ciliğ)ini Güncellemek". *Diyanet Aylık Dergi* 232 (Nisan 2010), 24-26.
- Aydınlı, Abdullah. "İbn Ümmü Mektûm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Aydoğdu, Rukiye. "Peygamber'in Yetimleri". *Diyanet Aylık Dergi* 280 (Nisan 2014), 44-45.
- Aygün, Dursun. "Konu: Hz. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku". *Diyanet Aylık Dergi* 258 (Haziran 2012), 76-78.
- Baktır, Mustafa. "Suffe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/469-470. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Barış, Mustafa Necati. "Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidin Döneminde Hac". *Diyanet Aylık Dergi* 378 (Haziran 2002), 28-31.
- Baş, Havva - Alpaslan, Fatma. "Hz. Âişe". *Diyanet Aylık Dergi* 101 (Mayıs 1999), 67-68.
- Baş, Havva - Alpaslan, Fatma. "Mü'minlerin Annesi Hz. Hatice (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 99 (Mart 1999), 64-65.
- Bekiroğlu, Haydar. "Gençlerin Kimlik Oluşumunda Hz. Peygamber'in Örnekliliği". *Diyanet Aylık Dergi* 293 (Mayıs 2015), 37-39.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/323-327. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Böke, Emine Gümüş. "Hz. Peygamber ve Mevlit Kandili Geleneği". *Diyanet Aylık Dergi* 323 (Kasım 2017), 6-8.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-. *Câmi 'u'l-müsnedü 'ş-şahîhu'l-muhtasar min umûri Resûlillâh şallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Mustafa Dîb el-Boğa. 7 Cilt. Dimaşk: İbn Kesir, 5. Basım, 1993.
- Buladı, Kerim. "Hz. Peygamber (s.a.s)'in Tebliğ ve Terbiye Metodu". *Diyanet Aylık Dergi* 267 (Mart 2013), 28-31.
- Bulut, Mehmet. "Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi". *Diyanet İlmi Dergi* 34/1 (1998), 99-114.
- Bulut, Mehmet. "Diyanet İşleri Reisliği (Başkanlığı) 1341 (1925) Malî Yılı Bütçe Müzakereleri". *Diyanet İlmi Dergi* 36/1 (2000), 102-125.
- Bulut, Mehmet. "Kuruluş Yıllarında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din Hizmetleri". *Diyanet İlmi Dergi* 30/3 (1994), 99-128.
- Can, Yılmaz. "Sevgili Peygamberimizin Mescidi ve Evi". *Diyanet Aylık Dergi* 149 (Mayıs 2003), 13-14.
- Canbulat, Mehmet. "Mekke'nin Fethinin Düşündürdükleri ve İslâm'da Fetih Anlayışı". *Diyanet Aylık Dergi* 134 (Şubat 2002), 17-23.
- Cilacı, Osman. "Değişim Sürecinde İslam Açısından Veda Hutbesi ve Düşündürdükleri". *Diyanet Aylık Dergi* 69 (Eylül 1996), 21-24.
- Cilacı, Osman. "Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanlarla Münasebetlerine Genel Bir Bakış". *Diyanet Aylık Dergi* 68 (Ağustos 1996), 46-50.
- Cilacı, Osman. "İnsanlık Tarihi İçinde Hz. Peygamber'in Yeri ve Değeri". *Diyanet Aylık Dergi* 73 (Ocak 1997), 14-16.
- Çakan, İsmail Lütfi. "Hicret-Tebliğ İlişkisi". *Diyanet Aylık Dergi* 171 (Mart 2005), 38-40.
- Çakır, Şule. *Cuma Hutbeleri Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Tasavvuf Algısı (1980-2017)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2019.
- Çelebi, Hatice Kübra. *Diyanet Aylık Dergi'nin İnanç Konuları Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2022.
- Çelenk, Mehmet. "İslâm Kültüründe Hz. Ali". *Diyanet Aylık Dergi* 193 (Ocak 2007), 60-61.
- Çerçibaşı, Hale. "Peygamber'in Yetimleri". *Diyanet Aylık Dergi* 276 (Aralık 2013), 60-61.
- Çetin, Abdurrahman. "En Mükemmel Öğretmen Peygamberimizin Eğitim Metodu". *Diyanet Aylık Dergi* 56 (Ağustos 1995), 47-49.
- Çetin, Abdurrahman. "Peygamberimiz (s.a.s) ve Sağlık". *Diyanet Aylık Dergi* 52 (Nisan 1995), 11-14.
- Çetin, Abdurrahman. "Peygamberimiz ve Ehl-i Kitap". *Diyanet Aylık Dergi* 200 (Ağustos 2007), 28-31.
- Çetin, Mustafa. "Hz. Peygamber ve Sağduyu". *Diyanet Aylık Dergi* 139 (Temmuz 2002), 18-22.
- Çolak, Mikail. "Bir Beşer olarak Hz. Muhammed (s.a.s)". *Diyanet Aylık Dergi* 115 (Temmuz 2000), 30-33.
- Çolak, Yaşar. "Peygamberlerin Ortak Sünneti Hicret". *Diyanet Aylık Dergi* 127 (Temmuz 2001), 52-55.

- Demircan, Adnan. “Hz. Peygamber (s.a.s) ve Ticari Hayatı”. *Diyanet Aylık Dergi* 287 (Kasım 2014), 66-69.
- Demircan, Adnan. “İbn Ümmi Mektum”. *Diyanet Aylık Dergi* 312 (Aralık 2016), 40-41.
- Demircan, Adnan. “İslam’da Mabedin Ortaya Çıkışı ve Tarihsel Gelişimi”. *Diyanet Aylık Dergi* 286 (Ekim 2014), 70-71.
- Demircan, Adnan. “Yesrib’i Medine’ye Dönüştüren Kutlu Göç”. *Diyanet Aylık Dergi* 282 (Haziran 2014), 68-69.
- Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı. *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe-Teşkilat-Hizmet Ve Faaliyetler (1924-1997)*. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Faaliyet Raporu 2023*. Ankara: DİB Yayınları, 2023.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB). “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”. *Diyanet İşleri Başkanlığı*. Erişim 05 Nisan 2025. <https://diniyayinlar.diyanet.gov.tr/>
- Ebû Davud. *es-Sünen*. thk. Şuâyib el-Arnâvut - Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Daru’r-Risâle el-Âlemiyye, 2009.
- Efendioğlu, Mehmet. “Sahâbe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/491-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Fâhûrî, Hanna el-. *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*. Beyrut: Dâru’l-Beyrûti’l-Kubrâ, 2014.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Cemel Vak’ası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/320-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Görmez, Hatice Kübra. “İlahî Vahyin İnşa Ettiği Hayatlar: Örnek Hanım Şahsiyetler- 2”. *Diyanet Aylık Dergi* 237 (Eylül 2010), 32-33.
- Görmez, Mehmet. *Diyanet ve Din Hizmetleri*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Güler, Halit. “Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü”. *Diyanet İlmi Dergi* 29/2 (1993).
- Güler, Halit. “Gecenin Mucizesi İsrâ ve Mirac”. *Diyanet Aylık Dergi* 48 (Aralık 1994), 19-20.
- Günaltay, Şemseddin. *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2013.
- Gündüzöz, Güldane. “İki Hicret Mutluluğuna Ermiş Hanım Sahabi Esmâ bint Umeys, Kız Kardeşleri ve Gazze’nin Kıyamı”. *Diyanet Aylık Dergi* 407 (Kasım 2024), 44-45.
- Gündüzöz, Soner. “Allah Rasulü’nün Ailesi ve Yaşanan Sorunların Çözümüne Dair”. *Diyanet Aylık Dergi* 220 (Nisan 2009), 17-20.
- Güneş, Fatime Zehra. *Diyanet Aylık Dergi’nin Dışlayıcılık, Kapsayıcılık ve Çoğulculuk Açısından İncelenmesi*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2024.
- Hancı, Hilal Koç. “Kulluğa Yükseliş: Miraç”. *Diyanet Aylık Dergi* 328 (Nisan 2018), 74-75.
- İbn Ebî Hayseme, Ebûbekir Ahmed b. Hayseme. *et-Târîhu’l-Kebîr*. 2 Cilt. Kahire: el-Fârûku’l-Hadîsetu li’t-tab’i ve’n-neşr, 2006.
- İbn Ebî Şeybe, Ebûbekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe. *el-Musannef*. thk. Sa’d b. Nâsır b. Abdülaziz Ebû Hubeyb eş-Şesrî. 25 Cilt. Riyad: Daru Kunuzi İşbiliya, 2015.
- İbn Hibbân, Ebû Hatim el-Büstî. *es-Sîretü’n-Nebeviyye ve Ahbâru’l-Hulefâ*. thk. Hafız Seyyid Aziz Beg. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü’l-Kütubu’s-Sekâfiyye, 1987.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshak. *es-Sîyer ve’l-meğâzî*. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1978.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe el-Dineverî. *Te’vilü Muhetelefi’l-Hadîs*. el-Mektebü’l-İslâmî, 2. Basım, 1999.
- İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid. *Camiussünen*. thk. İsam Musa Hadî. Cübeyl: Darussıddık Linneşri, 2. Basım, 2014.
- İbn Rüste, Ebû Ali Ahmed b. Ömer b. Rüste. *el- A’lâku’n-Nefise*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1998.
- İbni Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakât*. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü’l-Hancı, 2001.
- Kahraman, Abdullah. “Müminlerin Bilge Annesi ve Fakih Kadınların Öncüsü Hz. Aişe (r.a)”. *Diyanet Aylık Dergi* 220 (Nisan 2009), 60-62.
- Kamacı, Fatimatüz Zehra. “Asr-ı Saadette Kadın”. *Diyanet Aylık Dergi* 395 (Kasım 2023), 6-9.
- Kamacı, Fatimatüz Zehra. “Asrısaaadet’te Cami ve Hayat”. *Diyanet Aylık Dergi* 346 (Ekim 2019), 6-9.
- Kandemir, M. Yaşar. “Esmâ bint Umeys”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/422-423. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Karagöz, İsmail. “İsrâ ve Miraç”. *Diyanet Aylık Dergi* 270 (Haziran 2013), 35-38.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Hz. Peygamber’in Karakteri: Güvenilirlik”. *Diyanet Aylık Dergi* 316 (Nisan 2017), 19-21.
- Kılavuz, M. Âkif. “Peygamberimizin Eğitim Anlayışı”. *Diyanet Aylık Dergi* 263 (Kasım 2012), 36-38.

- Köksal, Mustafa Âsim. *H. Muhammed ve İslamiyet*. 8 Cilt. İstanbul: Erkam Yayınları, 2015.
- Kurt, Hafize Esra. *Diyanet Aylık Dergi'nin Yetişkin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2008.
- Malik b. Enes. *el-Muvattâ*. thk. Beşşâr Avvâd Maruf - Mahmûd Muhammed Halil. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1991.
- Menekşe, Ömer. "Hz. Muhammed'in Tabiat Sevgisi". *Diyanet Aylık Dergi* 161 (Mayıs 2004), 54.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc. *Sahîh-i Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. 5 Cilt. Kahire, 1955.
- Ocak, Ali Rıza. "Görme Özürlü Bir Sahabî". *Diyanet Aylık Dergi* 133 (Ocak 2002), 36-39.
- Okumuş, Ejder. "Hz. Muhammed ve Rahmet Toplumu". *Diyanet Aylık Dergi* 249 (Eylül 2011), 31-35.
- Oral, Rıfat. "Hz. Peygamber Döneminde Ramazan Günleri ve Geceleri". *Diyanet Aylık Dergi* 329 (Mayıs 2018), 28-30.
- Otyakmaz, Hayati. "Hz. Osman (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 136 (Nisan 2002), 68-69.
- Özağar, Mehmet Emin. "Son Peygamber'in Başşehri Medine". *Diyanet Aylık Dergi* 169 (Ocak 2005), 30-33.
- Özalpdemir, Ramazan. "Hicreti Hazırlayan Sebepler ve Peygamberimizin Hicreti". *Diyanet Aylık Dergi* 103 (Temmuz 1999), 38-49.
- Özbuğday, Şükrü. "Aydınlık Bir Devrin Açıldığı Kutlu Gece". *Diyanet Aylık Dergi* 114 (Haziran 2000), 40-41.
- Özbuğday, Şükrü. "Hicretin İslam Tarihindeki Yeri ve Önemi". *Diyanet Aylık Dergi* 103 (Temmuz 1999), 32-37.
- Özbuğday, Şükrü. "Hz. Muhammed'in Aile İçindeki Örnek Davranışları". *Diyanet Aylık Dergi* 126 (Haziran 2001), 5-12.
- Özbuğday, Şükrü. "Hz. Muhammed'in Kutlu Doğumu". *Diyanet Aylık Dergi* 112 (Nisan 2000), 5-9.
- Özbuğday, Şükrü. "İrad Edilişinin 1366. Yıldönümünde Veda Hutbesinin Tarihi ve Hukuki Değeri". *Diyanet Aylık Dergi* 86 (Şubat 1998), 8-11.
- Özbuğday, Şükrü. "Kutlu Doğum'un 1426. Yıl Dönümünde Hz. Peygamber'in Örnek Şahsiyetinden Çizgiler". *Diyanet Aylık Dergi* 76 (Nisan 1997), 16-18.
- Özbuğday, Şükrü. "Kutlu Gece Mevlid Kandili". *Diyanet Aylık Dergi* 91 (Temmuz 1998), 22-23.
- Özbuğday, Şükrü. "Kutlu Gece Mevlid Kandili". *Diyanet Aylık Dergi* 137 (Mayıs 2002), 43-45.
- Özbuğday, Şükrü. "Nurlu Doğum". *Diyanet Aylık Dergi* 52 (Nisan 1995), 4-7.
- Özbuğday, Şükrü. "Vefatının 1319. Yıl Dönümünde, Örnek İslâm Kadını Hz. Âişe (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 79 (Temmuz 1997), 38-40.
- Özbuğday, Şükrü. "Vefatının 1337. Yıldönümünde Hz. Ali (k.v)". *Diyanet Aylık Dergi* 85 (Ocak 1998), 29-31.
- Özbuğday, Şükrü. "Vefatının 1363. Yıldönümünde Sadâkat ve Ahlâk Sembolü Hz. Ebubekir (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 80 (Ağustos 1997), 26-29.
- Özel, Ahmet. "Mevlid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/475-479. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Özkes, İhsan. "Hz. Peygamber'in Hayatından Örnek Davranışlar". *Diyanet Aylık Dergi* 80 (Ağustos 1997), 23-25.
- Özkes, İhsan. "Kız Çocukları ve İslâm". *Diyanet Aylık Dergi* 889 (Mayıs 1998), 30-32.
- Parlaktürk, M. Saim. "Asr-ı Saadet'te Ramazan". *Diyanet Aylık Dergi* 27 (Mart 1993), 21-23.
- Pay, Salih. "Asr-ı Saadette Ticaret Ahlakı". *Diyanet Aylık Dergi* 377 (Mayıs 2022), 10-14.
- Polat, Ayşeli. "Ben Ebu Mahzûre". *Diyanet Aylık Dergi* 372 (Aralık 2021), 46-49.
- Polat, Hasan. *Diyanet Aylık ve Avrupa Dergilerinde Değişen Din Anlayışının Sosyolojik Analizi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.
- Pusmaz, Durak. "Habbab İbn Eret". *Diyanet Aylık Dergi* 81 (Eylül 1997), 26-28.
- Pusmaz, Durak. "İlim Şehrinin Kapısı: Hz. Ali (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 206 (Şubat 2008), 57-61.
- Pusmaz, Durak. "Örnek Aile Reisi Olarak Hz. Peygamber (s.a.s)". *Diyanet Aylık Dergi* 89 (Mayıs 1998), 50-53.
- Pusmaz, Durak. "Peygamber Efendimizin Anne Sevgisi". *Diyanet Aylık Dergi* 76 (Nisan 1997), 19-22.
- Pusmaz, Durak. "Peygamberimiz ve Tebliğ". *Diyanet Aylık Dergi* 42 (Haziran 1994), 23-25.
- Pusmaz, Durak. "Rasûlullah'ın Sünnetine Bağlılığı ile Temayüz Eden Sahabi Abdullah bin Ömer". *Diyanet Aylık Dergi* 110 (Şubat 2000), 54-59.
- Sabuncu, Ömer. "Hz. Peygamber'in Gençlere Duyduğu Güven". *Diyanet Aylık Dergi* 335 (Kasım 2018), 26-29.

- Sâbûnî, Muhammed es-. *Safvetü't Tefâsir*. thk. Sadreddin Gümüş - Nedim Yılmaz. 7 Cilt. İstanbul: Ensar, 10. Basım, 2020.
- Salman, Yüksel. "Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Mehmet Emin Özafşar ile Diyanet İşleri Başkanlığı Üzerine Söyleşi". *Diyanet Aylık Dergi* 255 (Mart 2012), 38.
- Salman, Yüksel. "Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarında Kadın". *Türkiye V. Dini Yayınlar Kongresi-Kadın Konulu Dini Yayınlar Tebliğler-Müzakereler*, 399-407. <http://ktpmakale.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=.....tr&midno=18543750&DergivaIkod=0155>
- Sarıçam, İbrahim. "Hicret Öncesinde Medine". *Diyanet Aylık Dergi* 115 (Temmuz 2000), 20-25.
- Sarıçam, İbrahim. *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: DİB Yayınları, 6. Basım, 2011.
- Sarıçam, İbrahim. "Hz. Peygamber, Gençlik ve Biz". *Diyanet Aylık Dergi* 100 (Nisan 1999), 29-32.
- Sarıçam, İbrahim. "Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretime Verdiği Önem". *Diyanet Aylık Dergi* 71 (Kasım 1996), 12-13.
- Sarıçam, İbrahim. "Mekke'nin Fethi ve Hz. Peygamber'in Hoşgörü Anlayışı". *Diyanet Aylık Dergi* 49 (Ocak 1995), 20-22.
- Sarıçam, İbrahim. "Peygamber ve Evrensel Değerler". *Diyanet Aylık Dergi* 149 (Mayıs 2003), 4-6.
- Sarıçam, İbrahim. "Peygamberimiz Döneminde İslâm Kardeşliği". *Diyanet Aylık Dergi* 55 (Temmuz 1995), 47-49.
- Seçgin, Hamza. "Hz. Muhammed (s.a.s)' Sırdaş Olan Çocuk". *Diyanet Aylık Dergi* 121 (Ocak 2001), 28-29.
- Selîm, Muhammed İbrahim. *Nisâ Havle'r-Resûl*, ts.
- Solmaz, Abdullah. *Diyanet Aylık Dergi'nin Tasavvufi Bağlamda Değerlendirilmesi*. Tokat: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2024.
- Soysaldı, Hacı Mehmet. "Hz. Peygamber ve Sosyal Dayanışma". *Diyanet Aylık Dergi* 144 (Aralık 2002), 6-15.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Es'ad b. Zü'râre". *Diyanet Aylık Dergi* 84 (Aralık 1997), 54-55.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Hazret-i Hüseyin (r.a)". *Diyanet Aylık Dergi* 148 (Nisan 2003), 62-63.
- Suruç, Salih. *Peygamberimizin Hayatı*. 2 Cilt. İstanbul: Nesil, 186. Basım, 2010.
- Sürgeç, Celal. *Diyanet İşleri Başkanlığı ve Eğitim Faaliyetleri*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2010.
- Şentürk, Lütfi. "İslam Tarihinin En Önemli Olayı Hicret". *Diyanet Aylık Dergi* 103 (Temmuz 1999), 50-53.
- Şentürk, Lütfi. "İsra ve Mi'rac". *Diyanet Aylık Dergi* 107 (Kasım 1999), 54-58.
- Şentürk, Lütfi. "Peygamberimiz ve Hicret". *Diyanet Aylık Dergi* 21 (Eylül 1992), 14-15.
- Şentürk, Lütfi. "Peygamberimizin Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle". *Diyanet Aylık Dergi* 102 (Haziran 1999), 46-48.
- Şentürk, Lütfi. "Yüce Yaratıcıya Yakınlığın En Üst Derecesi Mirac". *Diyanet Aylık Dergi* 37 (Ocak 1994), 26-28.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed et-. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbni Teymiyye, 2. Basım, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-. *Târîhu'l ümeme ve'l mülûki*. 4 Cilt. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2. Basım, 2022.
- Talay, Aydın. "Zeynep binti Huzeyme". *Diyanet Aylık Dergi* 22 (Ekim 1992), 38-39.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ Sevrâ et-. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Saîd el-Leħham. 6 Cilt. Beyrut: Daru'r-Risâle el-Âlemiyye, 2009.
- Türkçölü, Mustafa. "Hz. Peygamber'in Tebliğ Yönteminde Yer Alan Unsurlar". *Diyanet Aylık Dergi* 136 (Nisan 2002), 14-17.
- Türkiye Cumhuriyeti. *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Diyanet İşleri Başkanlığı*. Cumhurbaşkanlığı Yayınları, 2018.
- ûdî, Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali el-Hüzelî el-Mes'. *et-Tenbihu ve'l-İşraf*. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyyeti, 2009.
- Üçer, Cenksu - Çelebi, Hatice Kübra. "Diyanet Aylık Dergi ile Başyazılarının Gündem Konuları ve Başyazılarda Yer Verilen Kur'an Ayetleri Üzerine Bazı Değerlendirmeler". *Journal of Analytic Divinity* 5/2 (15 Haziran 2021), 134-172. <https://doi.org/10.46595/jad.894936>
- Üçer, Cenksu - Zoba, Büşra. "Diyanet İşleri Başkanlığının Süreli Yayınlarından Diyanet Gazetesi ve Diyanet Aylık Dergi Başyazılarında Hadisler". *Journal of Analytic Divinity* 6/2 (15 Aralık 2022), 229. <https://doi.org/10.46595/jad.1196467>
- Ünal, İsmail Hakkı. "Barış Peygamberi". *Diyanet Aylık Dergi* 217 (Ocak 2009), 42-43.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Barış Peygamberi". *Diyanet Aylık Dergi* 262 (Ekim 2012), 50-51.
- Ünal, İsmail Hakkı. "Bir İftira üç Gerçek". *Diyanet Aylık Dergi* 242 (Şubat 2011), 42-43.

- Ünal, İsmail Hakkı. “Sevgiliyle Beraber Olmak”. *Diyanet Aylık Dergi* 196 (Nisan 2007), 48-49.
- Üzüm, İlyas. “Ehl-i Beyt-i Mustafa’nın Reyhanı Hz. Hüseyin”. *Diyanet Aylık Dergi* 252 (Aralık 2011), 12-14.
- Vâkıdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-. *el-Meğâzî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Londra: Oxford Üniversitesi, 1966.
- Varol, Mehmet Bahaüddin. “Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin”. *Diyanet Aylık Dergi* 250 (Ekim 2011), 62-64.
- Yılmaz, Hasan Kâmil. “Merhamette Rehber Hz. Peygamber (s.a.s)”. *Diyanet Aylık Dergi* 244 (Nisan 2011), 4-7.
- Yılmaz, Mehmet Nuri - İşi, İsmail. *Kuruluşundan Günümüze Diyanet İşleri Başkanlığı Tarihçe - Teşkilat- Hizmet Ve Faaliyetler (1924 - 1997)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, ts.
- Yiğit, Yaşar. “Hz. Peygamber’in Engellilere Davranışı”. *Diyanet Aylık Dergi* 132 (Aralık 2001), 40-43.
- Yiğit, Yaşar. “O da Bir Yetimdi”. *Diyanet Aylık Dergi* 218 (Şubat 2009), 9-11.
- Yücel, İrfan. “Diyanet İşleri Başkanlığı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/455-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yüksel, Ahmet Turan. “Hz. Peygamber’in Çocukların Eğitimine Verdiği Önem”. *Diyanet Aylık Dergi* 172 (Nisan 2005), 24-25.
- Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-. *el-İber fi haberi men aber*. Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2011.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun. 633 (22 Haziran 1965).